T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SÜRYANİLERİN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

Bahar ÖNGÜÇ
18904009

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SÜRYANİLERİN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

Bahar ÖNGÜÇ
18904009

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Süryanilerin Anadilinde Eğitim Hakkı" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

17/07/2020

Bahar ÖNGÜÇ

ÖNSÖZ

Öğrenme ve keşfetmeye dair yolculuğumu birçok yönden anlamlandıran bu tez çalışması, varlığını birçok şeye ve kişiye borçludur. Öncelikle çalışmanın zemininin oluşmasında *etnik kimlik, dinsel kimlik ve çok-dillilik* kavramları bakımından eşsiz bir yere sahip olan doğduğum ve yaşamakta olduğum coğrafyanın etkisini görmezden gelemeyeceğimi belirtmek isterim. Tez konusunun belirlenmesi hususunda fikirleri ile katkıda bulunan ve konuya dair bakış açımın olgunlaşmasında aktif rol oynayan danışmanım sayın Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM'e; tek bir an bile yardımlarını benden esirgemeyen ve jürimde bulunma nezaketini gösteren sayın Dr. Öğr. Üyesi Salim ORHAN'a; "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları" dersinde ufuk açıcı bilgileri ve deneyimlerini benimle paylaşan sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KOÇAK'a bu vesile ile tekrardan teşekkür ederim. Manevi desteklerini koşulsuz bir biçimde üzerimde hissettiğim, bu serüvende her daim yanımda olan canım annem ve kardeşlerime kalpten teşekkür ederim, iyi ki varlar. Bu zorlu süreçte anlayışı ve içtenliği ile yanımda duran ve ilgisini kalben hissettiğim sevgili eşim Abdulkadir ÖNGÜÇ'e ve kıymetli babası, manevi babam Mehmet Şakir ÖNGÜÇ'e; hayatımı varlığı ile anlamlandıran biricik oğlum Ömer'e ne kadar teşekkür etsem az kalır. Yazdıklarımı defalarca okuma sabrı gösteren ve eleştirileri ile yoluma ışık tutan çocukluk arkadaşım Zekiye'ye; sevgili çalışma arkadaşlarım, 27 numaralı odanın tatlı kadınları Dilek, Dilan, Zemzem ve Merve'ye yürekten teşekkür ederim. Benimle görüşmeyi kabul ederek çalışmaya bambaşka bir boyut kazandıran ve en kırılgan sorularıma bile tüm samimiyetleri ile sıkılmadan cevap verme inceliği gösteren yeni dostlarıma sonsuz teşekkürler.

Tezimi tek bir kişiye ithaf ediyorum: Yokluğunu her daim kalbimde hissettiğim canım babama…

Bahar ÖNGÜÇ

Diyarbakır 2020

ÖZET

Günümüzde birçok ulus-devletin gündemini meşgul eden anadilinde eğitim hakkı, Türkiye bağlamında azınlık hakları terminolojisinden bağımsız düşünülmemektedir. Azınlıklara ilişkin tek hukuki metin ise Türkiye'nin kurucu antlaşması niteliğinde olan Lozan Barış Antlaşması'dır. Bu antlaşma azınlıkların hukuki statüsünü düzenleyerek Türkiye'ye bu konuda bir takım yükümlülükler getirmektedir. Lozan ile Türkiye'nin azınlıklara ilişkin din esasına dayalı bir ayrıma gittiği ve bu ayırımla birlikte azınlık statüsünün bütün gayrimüslimlere verilmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat uygulamada, bu statünün geleneksel üç büyük azınlık grubu olan Rumlar, Ermeniler ve Musevilere verilmiş olduğu kabul görmekte ve bu kabul, diğer küçük gayrimüslim grupları Lozan koruması dışına itmektedir. Böylece kadim yıllardan beri Anadolu topraklarında varlıklarını sürdüren Süryaniler, azınlık olarak tanınmamakta ve bunun doğal bir sonucu olarak azınlık haklarından istifade edememektedirler. Türkiye bağlamında anadilinde eğitim hakkının azınlık gruplara özgülenen bir hak olduğu bilgisinden hareketle Süryanilerin anadili olan Süryanicenin eğitim yolu ile gelecek kuşaklara aktarılamamasından dolayı bu dilin yok olma ihtimali gündeme gelmektedir. Bu çalışmada Süryanilerin en belirgin talebi olan anadilinde eğitim hakkı ele alınarak bu topluluğun Lozan'a göre hakkın taşıyıcısı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 10 kişi ile gerçekleştirilen kişisel görüşme neticesinde elde edilen bulgular ışığında, Süryanicenin eğitim kurumlarında anadili olarak okutulmamasının dilsel asimilasyona etki eden en önemli nedenlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Azınlıklar, Azınlık Hakları, Lozan Barış Antlaşması, Süryaniler, Süryanice, Anadili, Anadilinde Eğitim

ABSTRACT

Today, many nation-states that occupy the agenda of the right to education in the mother tongue is not considered independent of the context of minority rights in Turkey. The only legal text on minorities is the Treaty of Lausanne, which is qualified as the founding document of Turkey. By regulating the legal status of minorities in Turkey this treaty makes a number of obligations in this regard. It is clear that Turkey made a distinction among minorities based on religious principles with Treaty of Lausanne and that position of minority was given to all non-Muslims with this distinction. However, in practice, it is accepted that this status was given to the traditional three major minority communities, Greeks, Armenians, and Jews and this acceptance pushes other small non-Muslim communities out of Lausanne protection. Thus, the Syriacs who have been living in Anatolian lands since ancient times, have not been recognized as minorities and cannot benefited from minority rights as a natural consequence. Although it is known that the right to be educated in the mother tongue is a part of the rights of minority communities in Turkey, the probability of death of the Syriac language comes to the fore as it cannot be passed on to future generations through education. In this study, it is tried to be proved that this community has the official right of education in the mother tongue (that is, according to the Treaty of Lausanne), which is the most obvious demand of the Syriacs. According to findings from personal meetings of 10 people, it is determined that non-teaching of the Syriac as a mother tongue in educational institutions is one of the most important reasons affecting linguistic assimilation.

Keywords

Minorities, Minority Rights, The Treaty of Lausanne, Syriacs, Syriac, Mother Tongue, Mother Tongue Education

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
KISALTMALAR ..... **VII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIK HAKLARI VE TÜRKİYE

1.1. AZINLIK KAVRAMI VE TANIMLAMA SORUNU **4**
1.1.1. Kavram 4
1.1.2. Azınlık Tanımında Tartışmalı Meseleler 7
1.2. AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ **11**
1.3 AZINLIK HAKLARI VE NİTELİĞİ **18**
1.3.1. Bireysel Haklar-Kolektif Haklar 18
1.3.2. Negatif Haklar-Pozitif Haklar 19
1.4. AZINLIKLAR VE TÜRKİYE **21**
1.4.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Hukuki Statüsü 21
1.4.2. Lozan Barış Antlaşması, Ulusal Mevzuat Ve Azınlıklar 24

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLAR VE DİL HAKLARI

2.1. DİL VE DİLE BAĞLI BAZI KAVRAMLAR **27**
2.1.1. Dil 27
2.1.2. Anadili 28
2.1.3. Resmi Dil 29
2.1.4. Azınlık Dili-Bölgesel Dil 29

2.2. DİL POLİTİKALARI VE ORTAYA ÇIKIŞI 30
2.2.1. Ulus İnşası ve Ortak Dil 30
2.2.2. Dil Politikalarının Tanımı ve Türleri 33
2.3. DİL HAKLARI TEORİSİ 39
2.3.1. Dil Haklarının Niteliği 42
2.3.1.1. Bireysel Hak-Kolektif Hak Ayırımı 42
2.3.1.2. Hoşgörü Hakları-Destekleyici Haklar Ayırımı 45
2.3.1.3. Araçsal Haklar-Araçsal Olmayan Haklar Ayırımı 47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZINLIKLARIN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

3.1. EĞİTİM HAKKI 52
3.1.1. Uluslararası Belgelerde Eğitim Hakkı 53
3.1.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 53
3.1.1.2. AİHS'ne Ek (1 Numaralı) Protokol 53
3.1.1.3. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 54
3.1.1.4. BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişin Uluslararası Sözleşme 55
3.1.1.5. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 55
3.1.1.6. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme 57
3.1.2. Türk Hukukunda Eğitim Hakkı 57
3.2. ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI VE NİTELİĞİ 58
3.2.1. Anadilinde Eğitim Hakkı 60
3.2.2. Anadilinde Eğitim Hakkının Niteliği 63
3.2.3. Uluslararası Belgeler ve Anadilinde Eğitim Hakkı 66
3.2.3.1. BM Belgeleri 66
3.2.3.2. AGİK/AGİT Belgeleri 67
3.2.3.3. Avrupa Konseyi Belgeleri 68
3.2.4. Türkiye'de Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim Hakkı 69
3.2.4.1. Türkiye'de Dil Politikalarının Genel Hatları 69
3.2.4.2. Türkiye'de Anadilinde Eğitim Hakkı 74
3.2.4.3. Lozan ve Anadilinde Eğitim Hakkı 80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜRYANİLERİN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

4.1. SÜRYANİLER VE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI 86

4.1.1. Osmanlı'dan Günümüze Süryaniler 86

4.1.2. Lozan'ın Azınlık Anlayışı ve Süryaniler 89

4.2. TÜRKİYE'DE EĞİTİMDE SÜRYANİCENİN KULLANILMAMASI SORUNU 96

4.2.1. Ağır Tehlike Altında Olan Bir Dil: Süryanice 96

4.2.2. Süryani Cemaat Okulları: Yasaklar, İhlaller 101

4.2.3. Süryanilerin Dil Hakları Konusunda Yaşanan İyileşmeler 107

SONUÇ 116

KAYNAKÇA 122

EKLER 131

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CSCE	Conference on Security and Co-operation in Europe
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
No.	Numara
R.G.	Resmi Gazete
s.	Sayfa
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume

GİRİŞ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışmanın ana konusu ve problematiği Hıristiyan bir topluluk olan ve kadim yıllardan beri Anadolu topraklarında varlıklarını sürdüren Süryanilerin anadilinde eğitim hakkına ilişkindir. Bu tez hukuki dayanağını Türkiye'nin kurucu antlaşması olarak ifade edilen Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması" başlıklı üçüncü kesiminden almaktadır. Antlaşma, imzalandığı tarihten bu yana açık hüküm bulunmasına rağmen hakların taşıyıcılarının kimler olduğu noktasında en sıcak tartışmaların konusu olmaktan kurtulamamıştır. Nitekim Antlaşma'nın 39/1. maddesi ile hak özneleri "Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları" olarak belirlenmiştir. Anılan ifadeden, Türkiye'nin azınlıklara ilişkin din esasına dayalı bir ayrıma gittiği, bu ayırımla birlikte azınlık statüsünün bütün gayrimüslimlere verilmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat uygulamada, bu statünün geleneksel üç büyük azınlık grubu olan Rumlar, Ermeniler ve Musevilere verilmiş olduğu kabul görmektedir. Bu anlayışın bir ürünü olarak Hristiyan bir topluluk olan Süryaniler, uygulamada bu hakları kullanmaktan yoksun bırakılmışlardır. Hukuka aykırı bu ihlal, Süryanilerin en belirgin talebi olan Süryanice dilinin eğitim kurumlarında anadili olarak öğretilmesinin önünü kapatmaktadır. Pratikteki bu durum, bu tez çalışmasının kaleme alınmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Çalışmaya hazırlık esnasında yapılan literatür taramasında son zamanlarda Süryaniler ve Süryanilik üzerine yazılmış pek çok eser ile karşılaşılmıştır. Bu eserlerin daha çok sanat, tarih, sosyoloji, müzik, turizm, din ve mimari alanlarında yoğunlaşmış oldukları tespit edilmiştir. Azınlık hakları bağlamında ise Süryanilerin konu edildiği akademik eserler sayı olarak oldukça az olmakla beraber bu çalışmalar daha çok dinsel farklılık ekseninde kaleme alınmış; bu çalışmaların birçoğunun aynı zamanda dilsel bir grup olan Süryanilerin dil haklarına ilişkin boşlukları doldurmakta yetersiz kaldıkları gözlemlenmiştir. Buradan hareketle literatürde var olan bu boşluğu

doldurmak amacıyla dinsel farklılıklarının yanında aynı zamanda dilsel bir grup olan Süryanilerin anadilinde eğitim hakkı ile ilgili genel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada betimleyici ve yorumlayıcı yöntemler ile birlikte kendini kimliksel olarak bu dil ile tanımlayanların deneyimlerine, anılarına ve gözlemlerine başvurulmuş ve bu anlamda ekseriyeti Mardin ilinde yaşayan Süryani cemaati üyelerinin katılımıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anadilinde eğitim hakkının Türkiye açısından azınlık gruplara özgülenen haklardan olduğuna dair genel eğilim, bu çalışmanın azınlık hakları bağlamında ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece dört bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde azınlık kavramı hakkında teorik bir çerçeve oluşturularak uluslararası hukuk metinleri ışığında azınlık hakları ve niteliği konusuna değinilmiş ve Türkiye'nin azınlıklar konusundaki tutumu incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde her insanın doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz ve devredilemez haklardan olan dil hakları ve aralarındaki sıkı bağlantı nedeniyle ulus inşası sürecinin ayrılmaz bir parçası olan dil politikaları ele alınmıştır. Buradaki temel gaye bir dil hakkı olduğu savunulacak olan anadilinde eğitim hakkı konusunda sağlam bir teorik arka plan oluşturmak ve konuya dair yeterli bir bilgi seviyesine ulaşılmasını sağlamaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ikinci bölümde oluşturulan dil hakları teorisi ile anadilinde[1] eğitim hakkının içi doldurulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca azınlık grupların en belirgin talebi ve pek çok çatışmanın ana kaynağı olarak gösterilen azınlıkların anadilinde eğitim hakkının, bir kimlik unsuru olarak karşımıza çıkan dilin nesilden nesile aktarımında kilit bir rol oynadığı iddiası öne sürülerek bu iddia ispatlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise 5000 yıllık bir geçmişe sahip Hıristiyan bir topluluk olan Süryanilerin anadili Süryanicenin eğitim kurumlarında

[1] Eğitimde anadilinin yerine ilişkin tartışmalar ve çalışmalara bakıldığında bir terminoloji sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Anadilinde eğitim, anadilde eğitim kavramlarının literatürde bir kavram kargaşası yarattığı tespit edilmiştir. Anadil, kaynaklarda "birden çok dile kaynaklık eden dil, akraba dillerin türediği dil" olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada yaygın olarak "başlıca dil" anlamında kullanılmakta olan anadil kavramı yerine "annenin dili" anlamındaki anadili kavramının kullanılmasının akademik açıdan daha doğru olduğu düşünülmektedir.

anadili olarak okutulmamasının tarihsel ve siyasi arka planı ele alınmıştır. Daha sonra ise Süryanice dilinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasının ana sebebinin, bu dilin eğitim yolu ile nesilden nesile aktarılamaması olduğu konusunda bir savunu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bölümünde özellikle Mardin ilinde yaşayan Süryani cemaati üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiş olan birebir görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular ışığında Süryanice dilinin eğitim kurumlarında anadili olarak okutulmaması sorunu ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI BELGELERDE AZINLIK HAKLARI VE TÜRKİYE

İnsanlar hiçbir zaman bu kadar ortak şeye sahip olmamışlardı, bu kadar ortak bilgiye, bu kadar ortak referansa, bu kadar imaja, bu kadar söyleme, bu kadar paylaşılan araca, ama bu, birilerini ve ötekilerini farklılıklarını daha da vurgulamaya itiyor.

Amin Maalouf/Ölümcül Kimlikler

Ulus-devletlerin "sorun" kelimesi ile birlikte kullandığı azınlık kavramı, her devletin kendi güç ve egemenlik alanına girmesi ve "şahsi meselesi" olması dolayısıyla kaygan bir zemine sahip olmaktan hiçbir zaman kurtulamamıştır. Dış siyasetin stratejik oyunlarının öznesi olan azınlıklar, çoğu zaman hukuki zeminden uzak, politize edilmiş tartışmaların konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalar, kavrama ilişkin uluslararası hukuk tarafından genel geçer objektif bir tanımlama getirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın bu başlığı altında siyasi tartışmalardan mümkün oldukça bağımsız kalma çabası içinde hukuki bakış açısıyla azınlık kavramı hakkında bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bir ülkede azınlık olmanın çatışma doğurucu yönlerini etkisiz hale getirmenin bir vasıtası olarak görülen azınlık hakları ve niteliği uluslararası hukuk metinleri ışığında ele alınmıştır. Son olarak azınlık grupların ulusal ve uluslararası olmak üzere iki ayaklı bir koruma sistemine sahip olduğu bilgisiyle hareket ederek, Osmanlı'dan günümüze azınlık koruma rejiminin tarihsel serüvenine değinilmiştir.

1.1. AZINLIK KAVRAMI VE TANIMLAMA SORUNU

1.1.1. Kavram

Latince "minor" (küçük, az) sözcüğünden teşkil eden ve İngilizce karşılığı "minority" olan azınlık kavramı, TDK'nin tanımlamasına göre; *"Bir toplulukta*

kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı" demektir[2]. Bu kavram, sosyolojik ve hukuksal bağlamlarda ele alınış biçimine göre farklılaşmaktadır. Sosyolojik açıdan (geniş anlamıyla) azınlık; bir toplulukta sayısal bakımdan az olan, çoğunluk tarafından baskılanan, çoğunluktan ayırıcı özelliklere sahip olan topluluğa denir. Bu açıdan bakıldığında eşcinseller, transseksüeller, kadınlar, engelliler gibi birçok açıdan dezavantajlı olan gruplar azınlık olarak ifade edilmektedir[3]. Asıl konumuzu oluşturan hukuksal açıdan azınlık kavramı ise çok daha dar bir biçimde ele alınmaktadır. Fakat azınlık kavramının temellerinin atıldığı 16. yüzyıldan bu yana hala azınlık kavramına ilişkin genel kabul görmüş, evrensel bir tanımın varlığına rastlanılamamaktadır.

Günümüzde azınlık korumasına ilişkin birçok uluslararası metne esas teşkil eden ve en çok dikkat gören tanım, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü F. Capotorti'ye aittir. BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesi ışığında 1978 yılında F. Capotorti tarafından hazırlanan raporda yer alan tanıma göre azınlık[4] :

> *"Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre nicelik olarak az olan, egemen olmayan durumunda bulunan, o devletin yurttaşları olan, üyeleri etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan nitelikler taşıyan ve kültürlerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla dayanışma duygusu gösteren bir gruptur".*

Capotorti'nin bu tanımı, büyük ölçüde Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın Yunan-Bulgar topluluklarına ilişkin 31 Temmuz 1930 tarihli istişari mütalaasından etkilenmiştir. Divan azınlık gruplara işaret ederek "topluluk"u şu şekilde tanımlamıştır[5]:

> *"Belli bir ülkede ya da yerde yaşayan, kendine özgü ırk, din, dil, geleneklere sahip bulunan ve bu ırk, din, dil ve geleneklerin oluşturduğu kimlik sayesinde bir dayanışma duygusunda birleşerek geleneklerini korumaya, ibadet biçimlerini sürdürmeye, çocuklarının eğitim ve yetiştirilmesini ırkının ruhuna ve*

[2] Füsun Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993, s. 41; TDK, Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/?q=az%C4%B1nl%C4%B1k&aranan= (14.10.2019).

[3] Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s.67.

[4] Francesco Capotorti, **Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, United Nations**, New York 1979, par. 568'den aktaran Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul 2001, s. 35-36.

[5] Akif Emre Öktem, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Liberte Yayınları, Ankara 2002, s. 53.

geleneklerine uygun olarak sağlamaya ve karşılıklı yardımlaşmaya yönelen kişilerden oluşan grup".

Alt komisyon çalışmalarında öne çıkan bir diğer azınlık tanımı ise Kanadalı üye Jules Deschenes'e aittir. 1985 yılında sunmuş olduğu azınlık raporunda yer alan ve birçok yönü ile Capotorti'ninki ile benzer nitelik taşıyan tanıma göre azınlık[6]:

"Bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içerisinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup yurttaştır".

Bu tanımlamaların dışında Avrupa Konseyi bünyesinde sürdürülen çalışmalarda iki belgenin azınlık tanımına yer verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) "Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi" önerisi; bir diğeri ise Parlamenter Assamble'nin hazırladığı "Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Ek Protokol" önerisidir. Venedik Komisyonu'nun hazırlamış olduğu önerinin 2/1. maddesinde yer alan tanıma göre azınlık[7]:

"Bu sözleşmenin amaçları bakımından azınlık terimi, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönlenen bir grubu ifade eder".

Parlamenter Assamble'nin Ek protokol önerisinde yer alan tanıma göre azınlık[8]:

"a) Bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, b) O devletle eskiden beri süregelen sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, c) Ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, d) O devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen yeterli derecede temsil edilen, e) Kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönlenen kişiler grubudur".

Yapılan bütün tanımlama denemelerinde azınlık olmanın objektif ve sübjektif bileşenlerinin varlığına işaret edilmektedir. Objektif bileşenin; devlet içerisinde azınlık

[6] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 36.
[7] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 38-39.
[8] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 39.

grubunu diğerlerinden ayıracak "sürekli bir farklılık", "sayısal olarak az olma", "o devletin yurttaşı olma" ve "dominant olmama", sübjektif bileşenin ise; "bu farklılığı devam ettirme yönelimi" olduğu görülmektedir[9]. Yapılan bu tanım denemeleri farklı zamanlarda ve farklı yönleriyle eleştiri konusu edilmiş ve hatta bu tanımlar birçok açıdan eksik bulunmuştur. Özellikle *devletin yurttaşı olma* ve *sayısal bakımdan az olma* şartları azınlık tanımı konusunda temel sorunlar olarak nitelendirilmektedir. Bir sonraki başlıkta ele alınmış olan temel sorunlar, özellikle BM İnsan Hakları Komitesi'nin getirmiş olduğu genel yorumlar bağlamında tartışılmıştır.

1.1.2. Azınlık Tanımında Tartışmalı Meseleler

Yukarıda bahsi geçen tüm azınlık tanımlarında var olan "yurttaş olma şartı" yurttaşlıktan yararlanamayan mültecileri ve göçmen işçileri kapsam dışı bırakmaktadır. Akgönül, Alternatif Politika Dergisi'nde yayınlanmış olan makalesinde azınlıkları "eski azınlıklar/yeni azınlıklar" olarak tasnif ederek eski azınlıkları; *"ulus-devlet inşasından önce devlet topraklarında var olan etnik, dinsel, dilsel ve/veya ulusal azınlık"* olarak tanımlamaktadır. Yeni azınlıkları ise; *"henüz azınlık olarak görülmeyen fakat azınlığın sosyolojik ölçütlerine uyan gruplar"* olarak tanımlamaktadır. Yeni azınlık kavramı, özellikle iktisadi ve/veya politik sebepler ile ülkelerini terk edip başka bir ülkede tutunan göçmenleri, sığınmacıları ve onların ikinci ve üçüncü nesillerini içermektedir[10]. Bu kavramın ortaya çıkış sebebi ise 1970'lerde ekonomik sebeplerle, Batı Avrupa'nın işçi göçü nedeniyle demografik yapısının değişmesi ve bu bağlamda göçmen işçilerin ev sahibi ülkeye entegrasyonuna yönelik uluslararası örgütlerin yapmış olduğu çalışmalardır[11]. Yeni azınlıklar kavramı ilk olarak AGİT'in 2004 yılında hazırlamış olduğu Edinburgh Bildirgesi'nde yer almıştır. Bildirgede, bazı AGİT üyesi ülkelerde ulusal azınlıklara ek olarak son zamanlarda yaşanan göç sonucu yeni azınlıkların varlığından bahsedilmektedir[12]. Öğretide "yeni azınlık" olarak ifade edilen mültecilerin ve göçmen işçilerin azınlık olup olmadıkları meselesi tartışmalı olmakla beraber, bu konuda genel eğilim devletlerin sadece

[9] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 37.
[10] Samim Akgönül, "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi", **Alternatif Politika**, Cilt 7, Sayı 2, s. 213.
[11] Akgönül, "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi", s. 223.
[12] Edinburgh Decleration, Chapter 3, Paragraph 60, https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2004-edinburgh/declaration-11/232-edinburgh-declaration-eng/file (04.11.2019).

yurttaşlarını azınlık olarak kabul etmeleri yönündedir[13]. Nitekim Oran, yurttaş olmayanların azınlık olarak değerlendirilemeyeceklerini, bu kişilerin "yabancılar" adı altında çok başka bir kategori olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve "yeni azınlıklar" olarak anılan göçmen işçi ve mültecilerin ise *"azınlık sayılmadıkları halde korumasız kalmamaları için azınlık haklarından yararlandırılmaları istenilen dezavantajlı grup"* olarak sayılmalarının daha doğru olacağı kanaatindedir[14].

Bu tartışmaya açık bir yanıt, BM İnsan Hakları Komitesi tarafından getirilmiştir. Komitenin hazırlamış olduğu Genel Yorum No. 23'te, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesinde tanınan haklar, o ülkede yaşayan ve tüm bireylere tanınması gereken haklar olarak ifade edilmiştir. Genel Yoruma göre azınlık haklarından yararlanmak, yurttaş olma şartına bağlanmamaktadır. Sözleşmeye taraf olan her devlet, kendi ülkesinde yaşayan ve kendi yetkisinde bulunan "herkese" bu sözleşme ile tanınan hakları sağlamak ile yükümlülük altına girmektedir. Sözleşmenin 25. maddesinde öngörülmüş olan siyasi haklar ise sadece o devletin yurttaşlarına özgülenen haklardandır[15].

Azınlık tanımlama çabalarında öne çıkan ve sıkça eleştirilen bir diğer ölçüt ise grubun sayısal gücüdür. Bu unsur her zaman belirleyici nitelik arz etmeyebilir. Nitekim Pakistan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında Doğu Bengaller ve Batı Pakistan olarak iki eşit olmayan kanada ayrılmıştı. O dönemde her ne kadar Bengaller toplam nüfusun yaklaşık %54'ünü yani çoğunluğunu oluşturmuş olsalar da devletin siyasi ilişkilerinde çok az rol almış ve Batı Pakistan tarafından ayırımcılığa ve baskıya maruz kalmışlardır[16]. Bu örnekleme ile azınlıkların aslında nicel güçsüzlüklerinden dolayı değil, güçten uzak olmaları nedeniyle zayıflatıldıkları söylenebilir. Cullen'in de ifade etmiş olduğu üzere, ulus ve azınlık konusundaki belirleyici olan öğe güç ve

[13] Hasan Tunç, "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1-2, s.188.

[14] Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 26-27.

[15] Lema Uyar (Der.), **Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları-İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 62-63.

[16] Javaid Rehman, "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (95-123), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 97.

güçsüzlüktür[17]. Bu görüşe koşut olarak güç/güçsüzlük, çoğunluk/azınlık kavramlarını sırasıyla ilişkilendiren İnanç ise her ne kadar azınlık kavramının toplumdan topluma değişkenlik gösterdiğini ifade etse de, genel anlamda azınlık kavramını; *"üstün olanın, geçerli olanın, çoğunluk olanın hükmetmesi, eziklik ve içe kapanıklık"* şeklinde tanımlamaktadır[18].

Yukarıda bahsi geçen temel sorunlar, azınlık koruma belgelerinde azınlıkların tanımının net bir biçimde yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Çavuşoğlu'na göre, uluslararası insan hakları hukukunun bir parçası haline gelmiş olan azınlıklara ilişkin her ne kadar genel geçer ölçütlerde bir tanım olmasa da, bu mesele kendi kaderine terkedilmiş değildir. Meseleye ilişkin hukuki belgelerin neredeyse tamamında *"çoğunluğunkinden farklı etnik/kültürel, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip kişilerin bu kimliklerine saygı gösterilmesi ve korunması"* vurgusu yapılmaktadır[19]. Arsava ise, azınlık kavramına ilişkin dünya çapında bir tanımın oluşturulmasının imkânsız olmadığına işaret etmektedir. Hukuki güvenlik ilkesi ve hukuki denetimin etkinliği açısından, başta azınlıkların varlığının tartışmalı olduğu hallerde azınlık kavramı hakkında genel geçer bir takım ölçütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar azınlık sorunu ülkeden ülkeye farklılık arz etse de neticede bu sorun evrensel niteliktedir ve evrensel nitelikteki bir sorunun çözümü için objektif kriterlere dayanan bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır[20].

Kavrama ilişkin genel geçer bir tanımın olmaması, meselenin teknik zorluğundan ziyade devletlerin kendilerini bir tanımla bağlamak istememeleri ve azınlıklar konusunda çekingen davranmalarının bir sonucudur[21]. Öktem, devletlerin bu eğiliminin, azınlıkların korunmasını erteleme ve hatta bulanıklaştırma amacı taşıdığını söylemektedir[22]. Bu bağlamda devletler, taraf oldukları uluslararası antlaşmalara koymuş oldukları çekince ve yorum beyanları ile azınlık kavramından ne

[17] Holly Cullen, "Nations and its Shadows: Quebec's Non French Speakers and the Courts", **Law and Critique**, Vol. 3, No. 2, s. 219.
[18] Zeri İnanç, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004, s. 15.
[19] Naz Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (124-146), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 124.
[20] Arsava, **Azınlık Kavramı…**, s. 46.
[21] Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma", s. 126.
[22] Öktem, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, s. 52.

anlaşılması gerektiğini kendi egemenlik alanlarına göre değerlendirmişlerdir[23]. Bu yaklaşımın yansıması olarak örneğin Almanya, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzalarken koymuş olduğu çekince ve yorum beyanında Alman yurttaşı olan Danimarkalılar, Sırplar ve geleneksel olarak Almanya'da yaşayan ve Alman yurttaşı olan Frisian, Sinti ve Roma etnik gruplarını ulusal azınlık olarak kabul etmektedir[24]. Bu temkinli yaklaşımın öngördüğü ve Türkiye dâhil birçok ülkenin kullanmış olduğu formüle göre azınlık; "*ikili ya da çok taraflı uluslararası antlaşmalar yolu ile statüleri belirlenmiş olan grubu"* ifade etmektedir[25]. Bu perspektiften yaklaşıldığında karşımıza cevaplandırılması gereken önemli bir soru çıkmaktadır: Dinsel, dilsel ve etnik anlamda baskın gruptan farklı olan toplulukların azınlık olarak ifade edilmesi ve bu gruplara azınlık haklarının tanınması, o devletin tanıma koşuluna mı bağlanmıştır?

Bahsi geçen konu tartışmalı olmakla beraber BM İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesine ilişkin Genel Yorum No. 23'te, taraf devletlerin toprakları üzerinde azınlık bulunup bulunmadığı konusu, taraf devletlerin politik kararlarına değil, objektif kriterlere bağlamıştır[26]. Azınlık olmak hukuki bir durum değil fiili bir durum (self-definition) olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşün yansıması olarak 1990 yılında hazırlanan Kopenhag Belgesi'nin 32. paragrafında, azınlık olmanın kişinin bireysel tercihine bağlı bir mesele olduğu ve bu tercihten dolayı herhangi bir olumsuzluğun doğmayacağı açık bir biçimde ifade edilmektedir[27]. Yine Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış olan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin 3/1. maddesine göre, *"ulusal azınlığa mensup her birey, böyle bir muameleyi görme veya görmemeyi özgürce seçebilme hakkına sahiptir ve hakların kullanılmasından dolayı hiçbir zarar görmemelidir"*[28]. Azınlık grubu dışında kalma hakkını da kapsayan ve

[23] Süleyman Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, Alp Yayınevi, Ankara 2007, s. 5.
[24] Naz Çavuşoğlu, "Azınlık Nedir", **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 19-20, s. 99.
[25] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 28.
[26] Uyar (Der.), **Birleşmiş Milletler'de…**, s. 63.
[27] Document Of The Copenhagen Meeting Of The Conference On The Human Dimensıon Of The CSCE, Paragraph 32, https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true (04.10.2019).
[28] Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ve Açıklayıcı Rapor, Madde 3/1, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c131f (04.11.2019).

azınlık tanımında yer alan sübjektif ölçüt ile yani ortak kimliği koruma isteği ile yakından ilintili olan kişisel tercih, kişinin bir azınlık gruba ait olmayı seçebileceği anlamına gelmektedir. Durum böyle olmakla beraber devlet, tanımadığı bir grubun azınlık haklarına sahip olabileceğini de kabul etmeyecektir. Dolayısıyla azınlık olup olmamak tanımaya bağlı değilken; devlet tarafından azınlık olarak tanınmayan bir grubun azınlık haklarına sahip olabileceği hukuki olarak çok mümkün görülmemektedir[29].

1.2. AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Azınlık kavramının literatürde yer almasının sebebi, bir topluluk içerisinde kimliksel farlılıkların ortaya çıkması ve bu farklılığın korunması eğilimidir. Bir toplulukta azınlık grup varsa çoğunluk da vardır, yani çoğunluğun olmadığı bir yerde azınlık grubundan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Kaboğlu'na göre[30]:

> *"Biri olmaksızın ötekinin varlığından söz edilemez. Aslında bir çoğunluk azınlık sayesinde vardır; ya da çoğunluk olmazsa azınlık olarak nitelenecek bir sayı veya topluluk olmaz. Böyle olmakla birlikte her ikisi birbirine karşı; en azından birbirinden rahatsız. Çoğunluk azınlıktan tedirgin olur, çoğunluğu yitirme korkusuyla. Azınlıksa kendini çoğunluğun tehdidi altında hisseder. Bu karşılıklı 'uyanıklık' durumunda şöyle bir fark var; azınlık çoğunluğa dönüşebilir fakat çoğunluk azınlığı yok ederse ortada ne çoğunluk kalır ne de azınlık".*

Azınlık/çoğunluk ilişkileri aidiyetler üzerine kuruludur. Tarihte hissedilen ilk aidiyet şekli ise dinsel aidiyettir ve bu durum günümüze kadar sürmüştür. Bu bağlamda çoğunluk açısından "öteki" konumunda ortaya çıkan ve baskılanan ilk azınlık grup dinsel ve mezhepsel azınlıklardır[31]. Normatif düzlemde azınlık kavramı ilk olarak reformist hareket sonucunda Hıristiyanlık dünyasının Katolikler ve Protestanlar olarak ikiye bölünmesi ile ortaya çıkmıştır[32]. Nitekim modernite öncesi dönemde şimdiki karşılığı ile bir azınlık kavramından bahsetmek çok da mümkün değildi. O dönem Roma'da ve Antik Yunan'da sınıf ve statü farkına dayalı köle ve yurttaş ilişkisi, Hindistan'da ise Varnalar üzerine temellendirilmiş bir kast sisteminden söz edilirdi.

---

[29] Dilan Mızrak, "Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, s. 634.

[30] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Önsöz", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (7-10), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 7.

[31] Samim Akgönül, **Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, Bgst Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

[32] Arsava, **Azınlık Kavramı…**, s. 1.

Fakat yine de insanlar azınlık-çoğunluk olarak sınıflandırılmazlardı[33]. Bu kavram ilk olarak 16. yüzyılda görece modern devletlerin oluşması ile literatüre girmiştir. Teknik olarak azınlık sözcüğünün kullanıldığı ilk belgeler Nantes Fermanı ve Vestfalya Anlaşmasıdır. Bu belgeler 16. yüzyılda başat konumda olan Katolikler ile azınlık durumunda olan Protestanlar arasındaki çatışmanın sona ermesi amacı ile düzenlenmiştir[34].

1789 tarihli Fransız Devrimine kadar toplumsal çatışmanın ideolojik faktörü din ve mezhep farklılığıydı. Ulusal kimliğin pek fazla ilgi görmediği bu dönemde dinsel farklılık, her ne kadar en başta çatışmanın ekseni olarak algılansa da, aslında arka planda iktidarın ekonomik ve siyasal gücünü sağlamlaştırma amacını taşımaktaydı. Öktem'in ifadesi ile *"irrasyonel mahiyetteki kitle bilincini motive etmenin en kolay yolu 'öteki' anlayışını canlandırmak ve ötekinin 'düşmanlığını', 'imansızlığını', 'zındıklığını', 'münkirliğini', 'müşrikliğini' vurgulamaktı"*[35]. Fransız Devrimi ile güç kazanan milliyetçi akım ve uluslaşma hareketleri ile tüm dünyada gelişen modern devlet anlayışı, dinin başatlığının ortadan kalkmasına sebep olmuş ve artık dinsel azınlıkların yanında ulusal azınlıkların belirmesiyle birlikte azınlıklara ilişkin dilsel ve ekonomik haklar da tartışılmaya başlanmıştır[36]. Devrim sonrası "ulus" kavramının politik bir anlam kazanması ile beraber ötekilik imajı, inanç ekseninden uzaklaşıp ulusal kimlik üzerine inşa edilmeye başlanmış ve ulusal kimliğe uzak olan gruplar "azınlık" olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda teritoryal devletten ulus-devlete geçiş ile beraber azınlıkların korunması ile ilgili olarak getirilen uluslararası standartlara bakıldığında Birinci Dünya Savaşı sonrası yaklaşım ile İkinci Dünya savaşı sonrası yaklaşım arasında ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir:

Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılan imparatorluklar, sınırların yeniden çizilmesi ve gelişen ulus-devlet anlayışı ile birlikte değişen siyasi dengeler yeni azınlık grupların türemesine sebep olmuş ve bu gruplar, uluslararası kamuoyunda ulus-devlet

[33] Oran, **Türkiye'de Azınlıklar-Kavramlar…**, s. 17-18.
[34] Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, s. 119-120.
[35] Niyazi Öktem, "Düşmanlık ve Zenginlik Kaynağı Olarak Farklılıklarımız; Farklılıklara Tahammül Kültürünün Yasalarda ve İçtihatlarda Gelişmesi ve Korunması", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt 24, https://www.anayasa.gov.tr/media/4568/niyazi_oktem.pdf (11.10.2019), s. 585.
[36] Baskın Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar-Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye**, Literatür Yayınları, İstanbul 2018, s. 62.

inşası sürecinde bir tehlike olarak kodlanmıştır. Bu dönemde korunması istenen, azınlık gruplar değil, azınlık grupları bir tehdit olarak gören ulus-devletlerin ve sistemin ta kendisidir. Akgönül'ün ifadesine göre; *"bu dönemde azınlıkların korunması bir amaç değil, araçtır"*[37]. Bu bağlamda savaşın sonunda imzalanan barış antlaşmalarında azınlıkların korunması ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu antlaşmalar; Almanya ile yapılan Versailles Antlaşması, Avusturya ile yapılan Saint-Germain Antlaşması, Macaristan ile yapılan Trianon Antlaşması, Bulgaristan ile yapılan Neuilly Antlaşması ve Türkiye ile yapılan Lozan Antlaşması'dır[38]. 10.01.1920 de kurulan ve uluslararası zümreyi temsil eden ilk uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti'nin getirmiş olduğu koruma sistemi ile akdedilmiş olan bu antlaşmalar ile azınlık sorunu artık uluslararası bir boyut kazanmıştır[39]. Fakat bu anlaşmalar sadece savaş mağlubu ve yeni kurulan devletlere bir takım yükümlülükler getirdiğinden, bu dönemde evrensel nitelikte bir azınlıklar rejimi kurulamamıştır[40]. Arsava'ya göre bu başarısızlığın birçok sebebi olmakla beraber asıl sebebi; azınlıkların hak sahibi değil yararlananlar statüsünde değerlendirilmiş olmasıdır[41].

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise azınlık hakları genel insan hakları çatısı altında ele alınarak, evrensel insan hakları niteliğinde olan eşitlik ve ayrımcılık yasağı gibi ilkeler ile azınlıkların korunmasının yeterli olacağı görüşü hâkim olmuştur[42]. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve günümüze kadar olan süreçte, azınlıklara ilişkin uluslararası standartlar BM, Avrupa Konseyi ve AGİT olarak üç sistem altında incelenmiştir.

---

[37] Akgönül, "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi", s. 213.

[38] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1990, s. 179.

[39] Arsava, **Azınlık Kavramı…**, s. 13.

[40] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 22.

[41] Füsun Arsava, "Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3, s. 13.

[42] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 22, BM Genel Sekreteri tarafından 1950 yılında hazırlanan raporda, insan haklarının korunmasına ilişkin tüm çalışmaların aslında azınlıkların korunmasını da kapsayacağı, bu sebeple azınlıklara özel bir takım hakların tanınmasının gereksiz olduğu ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arsava, "Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler", s. 14.

BM

BM öncesi dönemde azınlık hakları, Milletler Cemiyeti garantörlüğü altında uluslararası hukuk konusu iken, BM Antlaşması ile artık bir insan hakları meselesi haline gelmiştir. Bu dar ve temkinli bakış açısının temel sebebinin, uluslararası kamuoyunun, Nazi Almanyası döneminde işlenen insanlık suçu ve ağır hak ihlallerinin tekrardan yaşanmasının önüne geçme çabası olduğu söylenmektedir. Zira Nazi Almanyası, kendi savaş planlarını Milletler Cemiyeti döneminde azınlık grupları ve devletler asındaki derin görüş ayrılıkları üzerine temellendirmiş ve bu durum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan insan hakları rejiminde azınlık haklarına karşı ciddi bir önyargının oluşmasına sebep olmuştur[43]. Bu bağlamda BM Antlaşmasının 1, 13, 62, 76. maddelerinde *"Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi"* ifadesi kullanılarak ayrımcılığın önlenmesi ilkesine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla BM döneminde azınlık hakları konusunda bir geriye gidiş yaşandığı, azınlık haklarının artık negatif bir hak olan ayrımcılığın önlenmesi ilkesiyle sınırlı olduğu ve azınlık grupların farklılıklarını sürdürmeleri amacıyla ayrıca bir koruma tedbiri getirilmediği oldukça açıktır[44].

BM azınlık koruma belgelerinden olan1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, azınlık haklarını direkt olarak bir uluslararası belgede düzenleme altına alması bakımından oldukça önemlidir. Bu belge hukuki anlamda bağlayıcı niteliktedir. Sözleşmeye ve bağlı protokollerine, taraf devletlerin ne kadar uyduklarını incelemek ile görevli olan organı İnsan Hakları Komitesidir. Bu komite yılda iki kez Cenevre'de, bir kez de BM Genel Merkezi New York'ta toplanarak, devletlerin sundukları raporları ve bireysel başvuruları değerlendirir. Anılan sözleşmede azınlık kavramının tanımının yapılmadığı, "Azınlıkların Korunması" başlıklı 27. maddesinin ise azınlık haklarını düzenlemekle yetindiği görülmektedir. Anılan hükümde azınlık hakları; *"Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenemez"* şeklinde bir negatif

[43] Dilek Kurban, "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye", **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, s. 209.
[44] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 68-69.

hak olarak ifade edilmektedir. Sözleşmenin 27. maddesinde yer alan hakların doğrudan muhatabı azınlığa mensup bireylerdir. Fakat sözleşmede herhangi bir azınlık tanımına rastlanılamadığından, himaye hükümlerinden hangi grupların yararlanacağı açık bir biçimde anlaşılamamakta; bu durum sözleşmeye taraf olan devletlerin merhametine bırakılmaktadır[45]. 1976 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme AB ülkelerinin tümü tarafından imzalanarak onaylanmıştır.

Bir diğer BM belgesi olan ve Genel Kurul tarafından 18 Aralık 1992 tarihinde kabul edilen Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, salt azınlık haklarını konu edinen ilk uluslararası belge niteliğinde olması bakımından oldukça önemlidir. Bu belge hukuki anlamda bağlayıcılığa sahip olmamakla beraber, azınlık haklarına ilişkin genel bir çerçeve oluşturarak Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesine nispeten, azınlıkların sosyal, kültürel, ekonomik ve kamusal hayata etkin bir biçimde katılımına ilişkin daha kapsamlı bir düzenleme getirmektedir[46].

Avrupa Konseyi

Avrupa'nın en eski siyasi örgütlenmesi olan Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu yıkımdan sonra Avrupa'da halklar arasında uzlaşıyı tesis etmek ve ortak standartlar ve sözleşmeler yolu ile güven ve iş birliği ortamını sağlamak niyetiyle 5 Mayıs 1949 yılında Londra Sözleşmesi'nin imzalanması ile kurulmuştur. Konseyin belkemiğini ise insan hakları konusunda yaptırımı en yüksek belge olarak kabul edilen AİHS oluşturmaktadır[47]. Sözleşme azınlık haklarını ayrı bir başlıkta düzenlememiş olup ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinde azınlık gruplara atıf yaparak; "ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet" ifadesine yer vermiştir. Sözleşme azınlık mensubiyetine dayalı ayrımcılığı yasaklamış ve azınlık olmanın sözleşmenin sağladığı haklardan yararlanmaya bir engel olmadığını açıkça ifade etmiştir.

[45] Arsava, **Azınlık Kavramı…**, s. 41.
[46] İnanç, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, s. 29-30.
[47] http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (29.10.2019).

Uygulamada AİHS'nin 14. maddesi azınlık hakları konusunda yetersiz kalmıştır zira 14. madde tamamlayıcı bir hüküm olup, sözleşme ile tanınan hak ve hürriyetlere bağlı olarak uygulanabilmektedir. Bununla birlikte sözleşmenin getirmiş olduğu güçlü bir denetim mekanizması olan AİHM bu eksikliği, sözleşmenin "İfade Özgürlüğü" başlıklı 10. maddesi ve "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü" başlıklı 11. maddesini sıkı bir biçimde uygulayarak önemli ölçüde kapatmaya çalışmıştır[48].

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen azınlık haklarına ilişkin bir diğer belge Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmedir (Çerçeve Sözleşme olarak ifade edilecektir). 1 Şubat 1995 tarihinde imzaya açılan ve gerekli onay sayısına ulaştıktan sonra 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe giren Çerçeve Sözleşme, 32 maddeden oluşan ve bölgesel nitelikte azınlık haklarına ilişkin hukuki bağlayıcılığı olan ve şimdiye kadar azınlık hakları konusunda yapılmış en kapsamlı çok taraflı bir antlaşma niteliğindedir. Bu belgenin temel amacı, soğuk savaş sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde türeyen azınlık gruplarının haklarını teminat altına almak ve bu anlamda olası hak ihlallerinin önüne geçmeye çalışmaktır[49]. Sözleşme, adından da anlaşılacağı üzere taraf devletlere oluşturmuş olduğu genel ilkeler çerçevesinde yasama önlemleri alınması konusunda zorunluluk getirmektedir. Anılan önlemlerin eksik bulunması durumunda uygulanacak olan yaptırımlar, sözleşmede öngörülmemiştir. Bu açıdan sözleşme, çok güçlü bir denetim mekanizmasına sahip olmadığı noktasında eleştirilmektedir[50].

Avrupa Konseyi çatısı altında azınlıkları ilgilendiren bir diğer belgenin ise Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı olduğu söylenebilir. Bu belgenin detayları çalışmamızın devamında yer alan "Azınlıklar ve Anadilinde Eğitim Hakkı" başlığı altında ele alınmıştır.

AGİT

AGİT (eski adıyla AGİK) toplamda 57 devletin katılımcısı olduğu, özellikle soğuk savaş sırasında bloklar arası karşılıklı diyalogun başlatılmasında önemli bir

[48] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 82.
[49] İnanç, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, s. 34.
[50] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 131-132.

görev üstlenen ve Avrupa'da güvenliğin artması amacıyla ortaya çıkan, dünyanın en büyük güvenlik örgütlenmesi olarak nitelendirilmektedir[51]. AGİT çerçevesinde kabul edilip azınlık haklarına yer veren üç temel belge; Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı ve Kopenhag Belgesidir. Bu belgelerin bağlayıcı nitelikte olmadığı, daha çok azınlıkların korunmasına yönelik yön gösterici belgeler -soft law- olduğu kabul edilmektedir[52].

AGİT sürecinde kabul edilen ilk belge niteliğinde olan 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi, siyasi ve ahlaki nitelikte taahhütler içeren ve uluslararası antlaşma niteliğinde olmayan bir belge olarak ifade edilmektedir[53]. Bu belge ile ulusal azınlıklara, evrensel nitelikteki insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanma olanağı getirilerek, genel anlamda negatif hakların tanınması eğiliminin gösterildiği görülmektedir[54].

1990 yılında düzenlenen İnsani Boyut Konferansı sonucunda kabul edilen Kopenhag Belgesinde ilk defa ulusal azınlıklara tanınacak olan hakların çerçevesi genişletilerek, konferansa katılan devletlerin kendi yurttaşlarına sağlamış oldukları hakların aynı zamanda azınlıklara da tanınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belge, azınlık haklarına ilişkin genel nitelikte düzenlemelere yer verdiğinden "azınlık hakları bildirisine" benzetilmektedir[55].

AGİT sürecinin insan hakları açısından daha ileri ve önemli bir parçasını oluşturan 1990 tarihli Paris Şartında, ulusal azınlık kavramına yer verilmiş olup bu kavramın tanımı yapılmamıştır. Bu belirsizlik, Paris Şartının azınlıklara ilişkin hükümlerinin geçerliliğinin, taraf devletlerin ulusal azınlık kavramından ne anladıklarına bağlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır[56]. Paris Şartının, tıpkı Helsinki Nihai Senedi gibi bağlayıcı nitelik taşımayan, genel anlamda tamamlayıcı,

[51] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (29.10.2019).
[52] Ayşe Dicle Ergin, "Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 59, Sayı 1, s. 12.
[53] Jale Civelek, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, s 6.
[54] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 27.
[55] Civelek, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", s. 17-22.
[56] Melda Sur, "Paris Şartında İnsan Hakları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3, s. 301.

yorumlayıcı ve boşluk doldurucu işlev gören bir belge niteliğinde olduğu ifade edilmektedir[57].

1.3 AZINLIK HAKLARI VE NİTELİĞİ

Azınlık sorununun çatışma doğurucu özelliklerini etkisiz hale getirme aracı olarak görülen azınlık hakları; çoğunluktan etnik, dinsel veya dilsel anlamda farklılık gösteren insan topluluğu olarak tanımlanan azınlık gruplara özgülenen ve ayırıcı özellikleri her ne olursa olsun o topluluğa üye kişilerin insani olanaklarını geliştirmeleri için ihtiyaç duydukları normlar bütünüdür[58]. Bu başlık altında azınlık haklarının sahipleri açısından "bireysel hak-kolektif hak" ayırımı, haklara karşı devletin tutumu anlatılırken "negatif hak-pozitif hak" ayırımına değinilmiştir.

1.3.1. Bireysel Haklar-Kolektif Haklar

Azınlık hakları konusunda tartışılan en önemli meselelerden biri, bu haklardan kimin yararlanacağı yani hakkın öznesi veya taşıyıcısıdır. Azınlık hakları kolektif haklardan (grup hakları) mıdır yoksa bireysel haklardan mıdır? Klasik insan hakları öğretisine göre, hak sahiplerinin bireyler olduğu kabul edilmektedir. Bu tutumun genel amacının, bireylerin gruplar karşısında güçsüzleştirilmelerinin ve baskıya maruz kalmalarının önüne geçmek olduğu söylenmekte ve bu anlamda tutarlı bulunmaktadır. Öte yandan son zamanlarda, çoğunluk ile olan ilişkisi açısından daha dezavantajlı ve zayıf konumunda olan azınlıklar lehine grup hakları kavramı tartışılmaya başlanmıştır[59].

Bireysel haklar denildiğinde, kişilerin insan olmalarından kaynaklanan ve özellikleri ne olursa olsun doğuştan sahip oldukları ve aynı zamanda yurttaşı olduğu devletin ona tanıdığı haklardan bahsedilmektedir. Kolektif haklar ise temel hakların gerektirdikleri olup, grup olarak tanımlanan ve herhangi bir bakımdan çoğunluğa göre farklılık arz eden kolektif kimliğin bizatihi süjesi olduğu haklardandır. Azınlık haklarından kimin yararlanacağına ilişkin tartışmanın kaynağı, devletlerin bu pozitif

[57] Sur, "Paris Şartında İnsan Hakları", 302-303.

[58] Naz Çavuşoğlu, "Kültürel Kimlik: Azınlık Sorunu mu?", **Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı?**, (235-242), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2001, s. 235; İoanna Kuçuradi, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018, s. 143-144.

[59] Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara 2016, s. 83-84.

hakları azınlık gruplarına kolektif olarak tanımadan duydukları endişedir. Uluslararası metinlerde "azınlıklar" değil, "azınlığa mensup bireyler" ifadesinin yer alması bunun bir yansıması olarak görülmektedir. Bu yolla, bireysel haklara vurgu yapılarak azınlıklara kolektif haklar tanımaktan kaçınılmaktadır. Bu eğilimin üç farklı gerekçesi vardır[60]: Birinci gerekçe, tehdit olarak algılanan azınlık unsurlara bu haklar kolektif olarak tanınacak olursa, her an ülkenin bütünlüğünün bozulması ihtimali söz konusu olacak ve belki de azınlık unsurlar kolektif haklar vasıtası ile self-determinasyon talep edeceklerdir. İkinci gerekçeye göre, uluslararası hukukta azınlık hakları evrenselci ve bireycidir. Bu nedenle hak süjesi olan azınlık gruplar değil, bu gruba mensup bireylerdir. Son olarak ise, gruplara kolektif haklar tanınacak olursa, bireylerin grup karşısında güçsüzleşmesi söz konusu olacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise her ne kadar uluslararası metinlerde "azınlığa mensup bireyler" ifadesi yer alıyor olsa da, azınlık gruba mensup bireylerin bu farklılıklarını tek başına sürdürmelerine olanak yoktur. Azınlık koruması, mensup olduğu grubun himayesini de gerektirmektedir. Çünkü bireyin tek başına bir kültüre sahip çıkması olanak dışıdır. Bu bağlamda Arsava, bireysel ve kolektif hakların iç içe geçtiğini değerlendirmektedir. Bu nedenle azınlık koruma antlaşmalarında her iki hak türüne de rastlanılmaktadır[61]. Azınlık haklarını keskin bir biçimde bireysel hak veya kolektif hak kalıbına sokma çabasının anlamsız olduğunu düşünen Çavuşoğlu'na göre ise; azınlık haklarının bireysel haklar olarak kabul edilmesi, bu hakların birlikte kullanılmasına engel teşkil etmediği gibi kolektif olarak tanınan bir hakkın bireysel olarak kullanılması da mümkündür[62].

1.3.2. Negatif Haklar-Pozitif Haklar

Azınlık haklarının sınırlarının belirlenmesi en az azınlık kavramının tanımı kadar komplike ve üzerinde anlaşmaya varılamamış bir konudur. Demokratik bir toplum yapısı içerisinde akla ilk gelen ayırım gözetmeme ilkesinden hareketle azınlık grupların farklı dil, din ve kültürel özelliklerinden dolayı ayırıma tabi tutulmaması gerektiğidir. Azınlık hakları salt ayırım gözetme yasağı ile sınırlandırılacak olursa, bu

[60] Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, s.84.
[61] Arsava, **Azınlık Kavramı…**, s. 68-70; Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 133.
[62] Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma", s. 127.

grupların özgül farklılıklarını sürdürebilmeleri nasıl mümkün olacaktır? Bu bağlamda azınlık gruplara, farlılıklarını sürdürebilmek ve bunu koruyabilmek için bir takım kimliksel hakların verilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır[63]. Başka bir ifade ile tarihte devletler tarafından uygulanan haksız politikaların izlerini silmek, azınlık ile çoğunluk arasındaki *gerçek eşitliğin* sağlanması yolundan geçmektedir. Gerçek eşitlik ise azınlıklara yasal olarak bazı ayrıcalıkların verilmesini gerektirmektedir[64]. Nitekim azınlık hakları denildiğinde; *"azınlıkların 'kendileri' olmalarını sağlayan ayırt edici özelliklerini özgürce yaşamalarını olanaklı kılmayı amaçlayan haklar"*[65] akla gelmektedir. Bu bağlamda azınlık haklarının anlaşılabilmesi için negatif hak-pozitif hak ayırımı yapmak faydalı olacaktır.

Literatürde insan haklarına "minimalist yaklaşım" olarak ifade edilen teze göre insan hakları negatif haklardan ibarettir. Bu görüşün en önemli temsilcilerinden biri olan Michael Ignatieff'e göre insan haklarının ahlaki gücünü zayıflatan *"haklar enflasyonu"*nun önüne geçmenin tek yolu, insan haklarını negatif özgürlük ile tanımlamaktır. Dolayısıyla klasik insan hakları anlayışı devleti negatif olarak nitelendirmektedir. Fakat bu anlayış, sosyal ve ekonomik hakların büyük bir kısmını genel insan hakları kategorisi dışına ittiğinden eleştirilmiştir. Buchanan'ın anlatımına göre ise negatif haklar vazgeçilmez olmakla beraber, insan haklarını negatif haklarla sınırlamak doğru değildir. Ne var ki uluslararası insan hakları belgeleri açısından konuya yaklaşıldığında günümüzde hakim olan anlayış, klasik negatif haklar yanında bazı pozitif hakları da sayma yönündedir. Zira temel hak ve özgürlükler yerinde saymamakta, içeriği gün geçtikçe genişlemekte ve değişime uğramaktadır. Temel insan hakları devletin müdahaleci tavrına karşı bir koruma olmakla beraber, bireyin devlet tarafından desteklenmesi ve karşılanması gereken meşru taleplerini de ihtiva etmektedir[66].

[63] Yılmaz Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Azınlık Konusuna Bakışı", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (218-241), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 219.
[64] Kurban, "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB, ve Türkiye", s. 212.
[65] İnanç, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, s. 15.
[66] Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, s. 64-67.

Hoşgörü/tolerans hakları olarak da ifade edilen negatif haklar; o ülkede yaşayan tüm yurttaşlara tanınır, eşitlik ve ayrım gözetmeme ilkelerinden doğar ve devletin olumlu edimini gerektirmez. Bu haklar azınlık gruplara mensup bireylere özgülenen haklardan olmayıp, o ülkede yaşayan tüm yurttaşlara tanınan haklardandır ve azınlık haklarının konusunu oluşturmamaktadır. Esas azınlık haklarının, pozitif/destekleyici haklar olduğu söylenebilir. Azınlıkların farklılıklarını sürdürebilmeleri ve azınlık kimliğini koruyabilmeleri için salt devletin hoşgörüsü yetmeyecek, aynı zamanda bu hakların kullanılabilmesi için devletin destekleyici tutumu (olumlu edim) da gerekecektir[67]. Buradaki temel amaç, doğuştan dezavantajlı olan azınlık bireyleri, kendilerine sağlanan bu artı haklar vasıtası ile olabildiğince çoğunluk grup ile eşit duruma getirmektir[68]. Nitekim Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Arnavutluk azınlık okulları ile ilgili 6 Nisan 1935 tarihinde vermiş olduğu tavsiye niteliğindeki görüşünde, pozitif haklar vurgusu yaparak azınlık gruplarının korunmasının özgül farklılıklarının korunmasından geçtiğini şu şekilde ifade etmektedir[69]:

> *"(…) Bir devlet yönetimi altındaki belli unsurlardan ırk, dil ya da dini açıdan farklı olan grupları güvence altına almak, birbirleriyle barışçıl bir şekilde yan yana yaşama ve onlarla dostça işbirliği yapma olasılığı sağlayarak, aynı zamanda onları çoğunluktan ayıran özelliklerini korumak ve bu anlamda onların özel gereksinimlerini karşılamak. Bu amaca ulaşmak için iki şey özellikle gerekli olduğu kabul edilmiş ve bu azınlık antlaşmaların hükümlerinin konusunu oluşturmuştur. Birincisi ırksal, dini ya da dilsel azınlıklara mensup vatandaşların Devletin diğer vatandaşlarıyla her açıdan tam bir eşitlik düzeyinde bulunmalarını güvence altına almaktır. İkincisi azınlık unsurların ırksal özelliklerinin, geleneklerinin ve milli karakteristiklerinin korunması için uygun araçları sağlamaktır. Bu iki koşul gerçekten adeta iç içe geçmiştir, çünkü bir azınlık kendi geleneklerinden (institutions) mahrum bırakılırsa bir çoğunluk ile bir azınlık arasında gerçek bir eşitlik olamaz ve sonuçta azınlık olmanın tam da özünü oluşturan şeylerden vazgeçmeye mecbur bırakılmış olur".*

1.4. AZINLIKLAR VE TÜRKİYE

1.4.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Hukuki Statüsü

Orta Çağ Avrupası'nda dinsel ve mezhepsel farklılıklardan dolayı kanlı savaşlar ve çatışmaların yaşandığı dönemlerde, Osmanlı'da dinsel topluluklar

[67] Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s. 182-183, Oran, **Türkiye'de Azınlıklar…**, s. 33.
[68] Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 133.
[69] Derya Bayır, **Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik**, Ülkü Sağır (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 136-137.

İmparatorluğun himayesi altındaydı. Dünyadaki tüm insanlar İslam hukuku anlayışına göre Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Müslüman olanlar dil yahut etnik köken ayırımı yapılmaksızın hak ve borçlar açısından birbirine eşit sayılmakta; Müslüman olmayanlar ise, Ehl-i Kitap ve Müşrikler olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaktaydı. Ehl-i Kitap olanlar ile İslam devleti arasında yapılan himaye sözleşmesine *zimmet sözleşmesi*, bu sözleşme ile himaye altına alınan Ehl-i kitaplara ise *zimmi* adı verilmekteydi[70]. Zimmet sözleşmesi, bir İslam devleti olan Osmanlı'da farklı dini toplulukların yönetişimini sağlayan ve *millet sistemi* adı verilen idari yapının temel dayanağıdır. Çoklu bir hukuk sistemini öngören bu idari yapılanma ile "millet" çatısı altında örgütlenen ehl-i kitaplar, özel hukuk ilişkileri bağlamında "milletbaşı" adı verilen cemaat liderinin koymuş olduğu ve yalnız o topluluğu ilgilendiren kurallar ile yönetilirken; kamu hukuku bağlamında ise İslam hukukunun gayrimüslimler için öngörmüş olduğu kurallara tabi tutulmaktalardı. Bu kişilerin canı, malı ve onuru imparatorluğa karşı sadakat yükümlülüğünü üstlenmek şartı ile bir Müslümanınki kadar korunmaktaydı[71]. Genel anlamda İslami esaslara dayalı *sui generis* bir yapıya sahip olan millet sisteminde her din topluluğu kendi bölümünde yaşar; topluluk üyesi bireylerin refahı, yükselmesi ve cezalandırılması da o topluluk içerisinde gerçekleşir. Topluluklar arası ilişkilerin oldukça az olduğu millet sisteminde, buna paralel olarak çatışmalar da azdır[72]. Uzun yıllar İmparatorluk içerisinde etnik, dinsel yahut mezhepsel çatışmaların yaşanmaması ve özgül kültürel kimliğe sahip toplulukların görece barışçıl bir ortamda yaşaması, Fatih döneminde uygulanmaya başlanan ve Tanzimat ile modernize edilen millet sistemine bağlanmakta ve siyasal bir uzlaşma modeli olarak görülmektedir[73]. Müslümanların üstün olduğunun ön kabulüne dayalı, adalet ve eşitlik kavramlarından oldukça uzak olan millet sistemi anlayışı 19. yüzyıla kadar görece sorunsuz işlemişse de özellikle Fransız Devrimi'nin etkisiyle yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı ile gayrimüslim topluluklar bu kez ulus-devlet kurma ideali ile ortaya çıkmışlardır. O

[70] Gülnihal Bozkurt, "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, s. 116-117.

[71] Gülnihal Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1-4, s. 50-51.

[72] İlber Ortaylı, "Millet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul 2005, Cilt 30, s. 67.

[73] Nuri Adıyeke, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", **Yeni Türkiye**, Sayı 60, s. 345.

dönemde sürekli olarak güç ve toprak kaybına uğrayan Osmanlı için gayrimüslim tebaa, Avrupa devletlerinin bir müdahale alanı olması sebebiyle tehlike arz etmekteydi. Bu müdahalenin önüne geçmek, imparatorluğun sınırlarını korumak ve modern devlet formuna kavuşmak ise toplum-devlet ilişkilerini yeniden formüle edecek ortak bir Osmanlı kimliği yaratılmasını gerektirmekte ve bunun için bir takım değişiklik ve reformlara ihtiyaç duyulmaktaydı. İmparatorluktaki devlet-toplum ilişkisini, modern toplumlardaki gibi devlet-birey ilişkisine dönüştüren bu reformlar, milletlerin rolünü azaltarak ortak kimlik olan *Osmanlılık* adı altında hak ve ödev sahibi olan bireyi vatandaş olarak ortaya çıkarmaktaydı[74]. Bu çabaların sonucunda Tanzimat ve Islahat Fermanları yayınlanarak hukuki anlamda merkezileşme ve modernleşme yolunda ilk adımlar atılmıştır. "Eşitlik", "ayırım gözetmeme", "hak ve özgürlük" kavramlarına oldukça uzak olan mevcut düzenden farklı olarak bu kavramlar ilk defa Tanzimat Fermanı (1839) ile Osmanlı hukuk sistemine girmiş ve fermanda yer alan bütün haklardan istisnasız tüm tebaanın istifade edeceği garanti altına alınmıştır[75]. Böylelikle dinsel farklılıklara karşı bir tahammül barındıran ve temelinde eşitsizlik anlayışına dayanan millet sistemi yerine Osmanlılık fikri ikame edilerek millet düzeni artık azınlık statüsüne doğru evrilmeye başlamıştır.

Yapılan bazı okumalarda Osmanlı'daki zimmi kavramı ile azınlık kavramını eşitleyen bir anlayışın olduğu sonucuna varılmıştır[76]. Oysaki millet sistemi, salt dinsel farklılıklarla başa çıkabilmek için düşünülmüş bir formülasyondan ibaret olup, Osmanlı'daki tüm toplulukların hayatlarının sadece buna göre tertip edildiğini söylemek, daha doğru bir ifade ile Osmanlı toplumunu millet sistemine atıfla Müslüman/gayrimüslim, çoğunluk/azınlık şeklinde resmetmek oldukça eksik bir incelemenin ürünüdür[77]. Nitekim Akgönül'e göre de; *"Milletler azınlık değildir ve çok özgün ve dinamik olan millet sistemi, bir azınlıkları koruma rejimi değildir. Böyle bir şeyi savunmak anakronizm yapmaktan başka bir şey değildir"*[78]. Akgönül'ün anakronizm olarak ifade ettiği, Osmanlı'daki millet sistemi ile şimdiki azınlık koruma

[74] Bayır, **Türk Hukukunda Milliyetçilik ve Azınlıklar**, s. 46-47.
[75] İbrahim Özcoşar, **Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat-19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 43-47.
[76] Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", s. 50; Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 14.
[77] Bayır, **Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik**, s. 41.
[78] Akgönül, **Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, s. 117.

rejiminin bir tutulması eğilimi her ne kadar tarafımızca isabetli görülmese de, Lozan Barış Antlaşması ile -bir sonraki başlıkta detaylı olarak anlatılacaktır- etnik ve dilsel farklılıkların yok sayılarak din esasına dayalı bir ayırıma gidilmiş olması, azınlık koruma rejiminin Osmanlı millet sistemi anlayışından azade olamayacağını düşündürmektedir.

1.4.2. Lozan Barış Antlaşması, Ulusal Mevzuat Ve Azınlıklar

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir ulus-devlet olarak kurulan Türkiye için Osmanlı millet sistemi içerisinde yer alan gayrimüslimlerin akıbeti, gerek ulusal gerekse uluslararası arenada önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Azınlıklar konusunda Türkiye'ye bir takım yükümlülükler getiren temel anlaşmanın 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması olduğu kabul edilmektedir[79]. Milletler Cemiyeti döneminin bir ürünü olan bu antlaşmada azınlıklar konusu Sevr'in aksine ayrı bir bölüm olarak düzenlenmemiş, Siyasal Hükümler içerisinde 37-44. maddeler aralığında çok da önemsenmediğini vurgular biçimde kaleme alınmıştır[80]. Lozan ile kabul edilen azınlık koruma rejiminin başlıca iki ayağı olduğu söylenebilir: Bunlardan ilki, eşitlik ve ayırımcılık yasağı ilkelerinden doğan ve 38 ile 39. maddelerde düzenlenen negatif haklar; diğeri ise kimliği koruma ilkesinin doğurmuş olduğu ve 40, 41, 42 ve 43. maddelerde yer alan pozitif haklardır[81]. Her iki hak türüne de rastlanılan Antlaşma, imzalandığı tarihten bu yana açık hüküm bulunmasına rağmen hakların taşıyıcılarının kimler olduğu noktasında en sıcak tartışmaların konusu olmaktan kurtulamamıştır. Nitekim Antlaşma'nın 39/1 maddesi ile hak özneleri *"Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları"* olarak belirlenmiştir. Anılan ifadeden, Türkiye'nin azınlıklara ilişkin *din esasına*[82] dayalı bir ayrıma gittiği, bu ayırımla birlikte azınlık statüsünün bütün gayrimüslimlere verilmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat uygulamada, bu statünün tarihsel üç büyük azınlık grubu olan Rumlar, Ermeniler ve Musevilere verilmiş olduğu kabul görmektedir. Bu anlayışın bir ürünü olarak Süryaniler, Keldaniler, Ezidiler, Maronitler gibi diğer gayrimüslim gruplar,

[79] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, s. 210.
[80] Baskın Oran (Ed.),**Türk Dış Politikası Cilt 1**, s. 225.
[81] Öktem, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, s. 96.
[82] Lozan'da din esasına dayalı bir ayırıma gidilmediği, sadece gayrimüslim ölçütü getirildiği, eğer böyle bir ayırım kabul edilseydi Alevilerin de azınlık olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki değerlendirme için bkz. Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 248.

uygulamada bu hakları kullanmaktan yoksun bırakılmışlardır. Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin hükümleri oldukça açık ve tartışma gerektirmeyecek bir biçimde kaleme alınmışsa da, antlaşma her defasında birçok araştırmacı tarafından muğlak bulunduğundan bahisle farklı biçimlerde yorumlanmakta ve bu hakların bazı azınlık gruplara özgülendiği iddia edilerek azınlık haklarının süjeleri daraltılmaya çalışılmaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunmasına ilişkin kesimi belirsiz değildir ve antlaşmada açık bir biçimde Müslüman olmayan Türk yurttaşlarının bu haklardan yararlanacağı öngörülmüştür. Aksi yönündeki bu uygulama, Lozan Barış Antlaşmasının azınlıklara ilişkin hükümlerini açık bir biçimde ihlali anlamına gelmektedir.

Öte yandan 1982 tarihli T.C. Anayasası'nda azınlık kelimesi dahi yer almamakta, aksine Türkiye Cumhuriyeti Devletine yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk olarak nitelendirilmektedir. Buna bağlı olarak ulusal mevzuatımızda bir azınlık koruma yasası mevcut olmayıp, tam tersine azınlık kavramı, ayrılıkçı bakış açısıyla mümkün oldukça gündeme getirilmemeye gayret edilen ve törpülenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır[83]. Bu durum, azınlıkları dezavantajlı ve korumasız bir konuma getirmektedir. Anayasa'nın değiştirilemez hükümlerinden olan 3. maddesinde bu yaklaşımın kaynağını rahatlıkla görmek mümkündür: *"Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir".* Anılan Anayasal hükümde yer alan "bölünmez millet" ifadesi ile aslında milletin tek tip (monolotik) olduğu söylenmekte ve alt kimlikler sistematik olarak reddedilmektedir[84].

Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması" başlıklı üçüncü kesimi, hukuki statüleri "azınlıklar" olarak belirlenmiş olan gruplara çoğunluk ile aralarında gerçek eşitliğin sağlanması amacıyla bazı özel haklar tanımaktadır. Çalışmamız açısından ayrıca öneme sahip olan Türkiye'nin anadilinde eğitim hakkına karşı bakış açısı ve uygulamalarının yer aldığı üçüncü bölümde antlaşmanın ilgili hükümlerini tekrardan ele almak kaçınılmaz görülmektedir. Tekrara düşmemek adına Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin açıklamalara bu başlık altında şimdilik son verilmiştir.

[83] Oran, **Türkiye'de Azınlıklar…**, s. 83.
[84] Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, **Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalısma Grubu Raporu**, 2004, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLAR VE DİL HAKLARI

Ve Rab dedi: İşte bunlar bir kavimdir, hepsinin dili aynı ve yapmaya başladıkları şey budur; onları men etmeyelim. Gelin inelim birbirlerini anlayamasınlar diye dillerini karıştıralım. Rab onları bütün yeryüzü üzerine dağıttı. Ve şehri bina etmeyi bıraktılar. Bundan dolayı oraya Babil dendi. Çünkü Rab bütün dünyanın dilini orada karıştırdı.

Tevrat, Yaratılış (11:4-9)

Dilsel çeşitlilik birçok ülkede toplumsal gerginlik ve siyasi tartışma sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle ulus-inşası sürecinde dilde birliği oluşturmak amacıyla devletlerin izlemiş olduğu çeşitli dil politikaları, farklı dillerin konuşucusu olan grupların bu anlamdaki taleplerini arttırmış ve bir kültür öğesi olarak karşımıza çıkan dil çoğu zaman şiddetli çatışmalara ve hatta ayrılıklara sebebiyet vermiştir. Bu talep ve çatışmalar son zamanlarda her bilimin kendi bağlamında ele alınarak araştırmacıların dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Görece modern zamanların tartışma konusu olan dil üzerine yapılan çalışmalar -siyaset bilimi ve hukuk alanında- çok da geçmişe götürülemeyecek kadar yenidir. Özellikle komünizmin çöküşü ile SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla etnik ve dilsel çatışmalar tırmanmış ve dil hakları teorisinin gelişmeye başladığı bir sürece girilmiştir. Bu gelişmenin ardından bazı araştırmacılara göre dilsel çeşitlilik, ilk olarak Doğu Avrupa ülkelerinde tecrübe edilmiştir. Önceleri komünist rejim bünyesinde (kâğıt üzerinde dahi olsa) dil hakları korunan farklı etnik gruplar, rejimin çöküşü ile birlikte kendilerini tehdit altında hissetmeye başlamışlardır. Özellikle bölgede yeni devletlerin ortaya çıkması ile birlikte bu etnik gruplar, devletlerin tek-dilli ve özümseyici dil politikalarına maruz kalmış ve bu politikalara karşı barışçıl

protestolardan şiddetli ayrılık hareketlerine varan yanıtlar vermişlerdir. Doğu Avrupa'da yaşanan bu etnik çatışmalar, bölgede liberal demokrasinin hızla gelişmesini bekleyen Batı için oldukça şaşırtıcı bir durum olmuştur. Pratikteki zorluğuna rağmen bölgede yaşanan etnik ve dilsel çatışmaların yayılmasını önlemek amacıyla dilsel çeşitliliğe demokratik anlamda çözümler üretilmeye çalışılmıştır[85]. Bu bağlamda 90'lı yıllardan sonra dil haklarına ilişkin normatif bir takım düzenlemeler getirilmiş ve hakka ilişkin bilimsel eserler yazılıp çizilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ise son yıllarda tartışılmaya başlanan dil hakları ve dil politikaları konusunda yazılmış pek fazla eser ile karşılaşılmamıştır. Elbette ki dilsel çeşitlilik ve dil haklarına ilişkin çalışmaların hak ettiği değeri görmemesinin birçok gerekçesi olabilir. Kanaatimizce Türkiye bağlamında dil hakları ve spesifik olarak anadilinde eğitim hakkı tartışmalarının daha çok Kürtçe dili üzerinden bir tartışma meselesi yapılması, bu tartışmalara devletin vermiş olduğu sert refleksler ve toplumda yer edinen önyargı akademik çalışmaların sınırlılığının en önemli sebepleri arasında sayılabilir.

Çalışmanın bu bölümde egemen topluluğun konuştuğu dilden farklı dillerin konuşucusu olan grupların (genellikle azınlık grupların) en belirgin talebi olduğu görülen, doğuştan ve devredilemez nitelikte olan dil hakları konu edilmiştir. Dil haklarına keskin bir geçiş yapmadan önce konumuz bağlamında önem taşıyan dil ile ilişkili bazı kavramlara değinilmiş ve sonrasında dil hakları ile arasındaki sıkı bağlantı nedeniyle dil politikaları ele alınmıştır. Dil haklarına ilişkin yapılan bu tartışmaların asıl sebebi dilin salt bir iletişim aracı olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bölümde, dilin iletişimi sağlamaya ilişkin "araçsal" fonksiyonuna nispeten kimliğe ilişkin "kurucu ve sembolik" fonksiyonu ön planda tutulmuştur.

2.1. DİL VE DİLE BAĞLI BAZI KAVRAMLAR

2.1.1. Dil

Kurallar bütününden oluşan ve bir anlaşma aracı olan *dil*, toplumu yakından ilgilendirmektedir. TDK'ye göre dil; *"İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını*

[85]Alan Patten and Will Kymlicka "Introduction Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches'', **Language Rights and Political Theory**, (1-51), Oxford University Press, New York 2003, s.3.

bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban" dır[86]. Saussere'e göre dil; dil yetisinin toplumsal bir mahsulüdür. Bu yetinin bireyler tarafından kullanılabilmesini sağlayan söz (parole) ve toplum tarafından kullanılabilmesi için toplum tarafından uzlaşılmış olan kurallar bütünüdür (language,dil)[87]. Martinet'in tanımına göre ise, *"bir dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlam birimlerine ayrıştırılmasını sağlayan bir iletişim aracıdır"*[88].

Dilbilimsel açıdan yaklaşıp dili bağdaşık ve otonom bir biçimde tanımlayanlardan başka, toplumbilimsel perspektiften konuyu ele alanlar, dilin toplumsal alan ve bağlamlardaki kullanımına dikkat çekmektedir. Aralarında Fransız sosyolog Bourdieu'nün da bulunduğu bazı araştırmacılar ise dilin, toplumsal bir görüngü olduğunu ifade ederek türdeş dil topluluğunun farazi olduğunu ileri sürmektedir. Bourdieu'ye göre ideal ortak dil ve onu konuşan dil topluluğu, bu dile meşruluk kazandıran toplumsal ve tarihsel koşullar tarafından yapılandırılmıştır. Dil de bir inşadır ama öyle bir inşadır ki diğer inşaların oluşumunu ve aktarımını sağlar[89].

2.1.2. Anadili

Anadili Aksan'ın tanımlamasına göre, *"başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dil"*dir[90]. Skutnabb-Kangas ise anadilini, kişinin ilk öğrendiği ve özdeşleştiği diller olarak tanımlamaktadır. O halde kişinin yaşam boyunca birden fazla anadili olabileceği gibi kişinin yaşamı boyunca anadili değişebilir[91]. Tacar ise anadilini, *"insanın bilinçaltına inen, kimliğinin temel taşı sayılan ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan öğe"* şeklinde

---

[86] Türk Dil Kurumu, Güncel Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ (16.10.2019).
[87] Ferdinand de Saussere, **Genel Dilbilim Dersleri 1**, Berke Vardar (Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 31.
[88] Andre Martinet, **İşlevsel Genel Dilbilim**, Berke Vardar (Çev.), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, s. 13.
[89] Özlem Eraydın Virtanen, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım: Orta Asya'da Dil Politikaları"** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 9.
[90] Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 81.
[91] Virtanen, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım…"**, s. 13.

tanımlamakta ve anadili ile o dilin konuşanı olan bireyin kimliği arasındaki ayrılmaz ilişkiye dikkat çekmektedir[92]. Gerçekten de anadili, kültürün ve kimliğin bir dışavurum aracıdır ve kültür, ancak bu araç ile kuşaktan kuşağa aktarılıp korunabilir.

2.1.3. Resmi Dil

Ulusal dil olarak da adlandırılan *resmi dil*, bir ülkede kanun ile kabul edilmiş, resmi işlerde kullanılan ortak dili ifade etmektedir. Uluslararası hukuka göre hiçbir devletin resmi dil ilan etme yükümlülüğü bulunmamakta, devletlerin resmi dil kullanma hakkının olduğundan bahsedilmektedir. Uygulamada devletlerin bir veya birkaç dili resmi dil olarak ilan ettikleri görülmektedir. Devletler açısından bir dili resmi dil olarak ilan etmenin bir takım sonuçları vardır[93]: 1) Birden çok dil resmi dil olarak kabul edilmişse bu diller arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi yoktur ve bu dillerin hukuki tesirleri aynıdır. 2) İlan edilen resmi dil kamu makamları ve yurttaşlar arasındaki iletişim aracıdır. 3) Resmi dilin kullanımı –kamusal ya da özel alanda- her yerde geçerlidir. 4) Kamu makamlarının bu dili bildiği varsayımından hareket edilir ve tercümeye ihtiyaç duyulmaz. 5) Yurttaşların bir ifade aracı olarak bu dili asgari seviyede bildiği varsayımına dayanılır ve mahkemelerde -savunma hakkı hariç tutularak- bu durumun aksi ispat edilmelidir. 6) Resmi dil kamu eğitim kurumlarına zorunlu ders olarak dâhil edilir.

Bir ülkede resmi dil gündelik yaşamın her alanında kullanılır. Örneğin bir dilin statüsü resmi dil olarak belirlenmişse o dil eğitim-öğretim kurumlarında öğretilir, o dilde radyo ve televizyon yayını yapma hakkı doğar, günlük gazeteler o dilde çıkar ve kitap, dergi gibi basılı eserler o dilde yayınlanır, bireyler yurttaşı olduğu devlet ile iletişimi o dilde sağlama hakkına sahip olurlar. Bu bağlamda resmi dilin önemi bir ülkede yaşayan bireyler için yadsınamaz niteliktedir.

2.1.4. Azınlık Dili-Bölgesel Dil

Çoğunlukla resmi dil ve anadili aynıdır ve bu durumda zaten kişilerin dilsel özgürlüğü ile ilgili herhangi bir sorun ile karşılaşılmamaktadır. Esas sorun resmi dil

[92] Pulat Tacar, "Anadil Yönünden Çeşitlilik Arzeden Toplumlarda Çokdilliliğin Yönetişimi", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (21-28), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 21.
[93] Terzioğlu, **Uluslararası Hukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 93-95.

ve anadilinin farklı olduğu hallerde ortaya çıkmakta ve bölgesel dil veya azınlık dilleri konusu gündeme gelmektedir[94].

Çalışma açısından ayrı bir öneme sahip olan *bölgesel dil ve azınlık dilinin* tanımı, Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın 1. maddesinde yapılmıştır. Maddeye göre bölgesel dil veya azınlık dilleri[95]:

I. Bir devletin toprakları içinde o devletin nüfusunun geri kalanından nicelik olarak daha küçük bir grup oluşturan ve o devletin yurttaşı olan grup tarafından geleneksel olarak kullanılan,

II. O devletin resmi dilinden/dillerinden farklı olan,

III. Devletin resmi dil/dillerini lehçelerini veya göçmen dillerini içermeyen diller olarak tanımlanır.

Şart, sadece azınlık diline yer vermekle yetinmeyerek, bölgesel dili de kapsamı içine almıştır. Bunun sebebi ise, Fransa ve Türkiye gibi bazı ülkelerin Anayasal sebepler ile farklı anadili konuşan yurttaşlarını azınlık statüsünde değerlendirmemesidir[96]. Şartta yer alan tanım incelendiğinde bölgesel dil veya azınlık dilinden bahsedebilmek için o dilin konuşanlarının yurttaş olmaları şartının yer aldığı görülmektedir. Bu durumun bir uzantısı olarak, yurttaş statüsünde olmayan göçmenlerin konuştukları dillerin kapsam dışı olduğu açıktır. Ayrıca şartta, bölgesel diller veya azınlık dilleri, kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak tanımlanmıştır.

2.2. DİL POLİTİKALARI VE ORTAYA ÇIKIŞI

2.2.1. Ulus İnşası ve Ortak Dil

Bir ülkede uygulanan dil politikaları, dil haklarının çerçevesini çizmekte; dil politikaları bazen bir ülkedeki çatışmanın ana kaynağı olmakla beraber, bu çatışmayı en aza indirgemenin de bir aracı olabilmektedir[97]. Dil politikalarının ortaya çıkışı, bir başka deyişle dilin politik idealler uğruna araç kılınması görece modern zamanlar

[94] Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, "Dil Özgürlüğü", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, s.558-559.

[95] European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg 1992, Article 1/a, https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175/ (05.01.2019).

[96] Tacar, "Anadil Yönünden Çeşitlilik Arzeden Toplumlarda Çokdilliliğin Yönetişimi", s. 21.

[97] Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 35.

olarak adlandırılan ulusçuluk hareketlerinin doğuşuna paralelidir[98]. Dil politikaları, ortak ulusal kimlik ve ortak dil inşası amacıyla, dilin kimliksel ve iletişimsel fonksiyonlarının kullanılması sonucunda modern devletler tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda bir ülkedeki dil politikalarının anlaşılabilmesi için o ülkenin ulusçuluk sürecinin ele alınması gerekmektedir[99].

Smith, ulusçuluk kavramını; *"hali hazırda ya da potansiyel olarak bir milleti kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket"* olarak tanımlamakta, ulusçuluğun bir hareket ve bir ideoloji olarak ortaya çıkışının 18. yüzyılın sonlarına denk geldiğini söylemektedir[100]. Ulusçuluk ile doğrudan ilintili olan ulus kavramı ise, her bilimin kendi bağlamında ve ana sorunları çerçevesinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kavramı, siyaset bilimi bağlamında ele alan Habermas'a göre ulus; siyasi terminolojide devlet halkı ile aynı anlama gelmektedir. Hukuksal tanımlamanın ötesinde ulus; müşterek köken, en azından müşterek bir dil, tarih ve kültür ile biçimlenmiş siyasi bir örgüt anlamına gelmektedir[101]. Sosyal bilimlerin en karmaşık meselelerinden biri olan ulus kavramını antropolojik bağlamda ele alan Anderson, ulusu hayal edilmiş bir siyasal topluluk, bir cemaat olarak ifade etmiştir[102]: *"Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder"*.

Hayal edilmiş bir topluluk/cemaat olarak ifade edilen ulus, modern toplumların bir ürünü olan ulusçuluk tarafından kurgusal bir biçimde inşa edilmiştir. Bu süreçte modern devletler, ulusa siyasal bir kimlik kazandırmak amacıyla yönetsel ve mekânsal birliğinin garantörlüğünü üstlenecek bir kültürel bağa ihtiyaç duymuşlardır. Bu

---

[98] Özlem Eraydın Virtanen, "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (18-20), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 19.

[99] Salim Orhan, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, s. 332.

[100] Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Bahadır Sina Şener (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.76, 121.

[101] Jürgen Habermas, **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, İlknur Aka (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 16.

[102] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İskender Savaşır (Çev), Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 20.

nedenle ulus-inşası sürecinde devletler genellikle ulusal aidiyet sembolleri yaratarak bunlardan faydalanır ve "ayrık otu" olarak görülen farklılıkları olabildiğince ayıklama eğilimi gösterirler. Sonuç itibariyle ulus inşası sürecinde devletlerin öncelikli amacının "birlik" imajını sürekli olarak güçlendirerek bu anlamda monolitik/tek-tip bir topluluk yaratmak olduğu söylenebilir[103]. Birlik imajını yaratmada kullanılan bu enstrümanlar, ortak bir kültür, dil, ortak tarih, etnisite ve din olarak karşımıza çıkabilir. Bu bağlamda her bir ulus inşası kendine göre farklı nitelikler ihtiva etmekte ve topluluğun bu araçlardan bir veya daha fazlası etrafında kenetlenmesi sağlanmaktadır. Ama neticede amaç aynıdır: Homojen/türdeş bir kimlik oluşturma çabası[104].

Ulus inşası sürecinde ortak bir dil seçip yaygınlaştırmak, homojen/türdeş bir kimlik oluşturma çabası sürecinde ayrı bir öneme sahiptir. Her ne kadar herkes tarafından kabul gören bir ulus tanımına rastlamak güç olsa da, milliyetçi ideolojide ulus; "ortak bir dil"e referansla tanımlanır. Humboldt, *"bir ulusun dili ruhudur; ruhu da dilidir"* diyerek, ulus ve dil arasındaki sıkı bağı vurgulamaktadır[105]. Dolayısıyla milliyetçi ideoloji ve onun yaratmış olduğu ulus-devlet, dilde ortaklığa ayrı bir önem atfeder. Çünkü ulusun geçmişi ve geleceği arasında doğrudan bir bağlantı kuran dil, her şeyden önce ulusal kimliğin ve "biz" olmanın simgesidir ve "biz" olma şuurunun toplumda yer etmesi ise dilde birliği öne çıkartmaktadır[106].

Ortak dil*; "farklı ağızları, lehçeleri ve sınıf dillerini daha üst bir biçimde birleştiren, herkesin kullandığı dildir"*[107]. Ortak dil, eğer bir devletin coğrafi sınırları içerisine denk gelirse bu durumda haliyle ulusal dilden bahsedilecektir. Ulusal kültürlerin en temel unsurlarından biri olan ulusal diller, hem bu kültürün oluşumunda birincil işleve sahip olmakta, hem de bu kültürün nesilden nesile aktarımında önemli bir araç olarak görülmektedir. Dil, ulusların özgül farklılıklarını yansıtan, ulusları ötekilerden farklılaştıran ve ayırt eden önemli bir enstrümandır. Ulusçuluk kuramcılarından Hayes, ulus olmanın temel şartını ortak bir dile bağlamakta ve ortak

[103] Vahap Coşkun, M. Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar, **Dil Yarası-Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri**, DİSA Yayınları, Diyarbakır 2010, s. 11.
[104] Orhan, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve", s. 334-336.
[105] Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dil Bilim**, s. 65.
[106] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 13.
[107] Kamile İmer, **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 166-168.

dili şu şekilde tanımlamaktadır[108]: *"Zengin olsun, fakir olsun, iyi olsun, kötü olsun, zeki olsun aptal olsun, bir ülkedeki tüm kişilerin ortaklaştığı ve diğer kişilerden ayrıldığı tek şeydir"*. Tıpkı uluslar gibi, yapay ve kurgusal bir biçimde ve ulusu oluşturan her bir bireyin müşterek katkısıyla inşa edilen ortak dilin yaygınlaştırılması, kamusal ve hatta toplumsal mekânlarda belirgin olan dil haline gelmesi hedeflenmiştir. Ulus inşası sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ortak bir dil seçip yaygınlaştırma çabası ise dil politikalarının ortaya çıkmasına aracılık etmiştir.

2.2.2. Dil Politikalarının Tanımı ve Türleri

Günümüzde neredeyse bütün ülkeler bir gerçeklik olarak çok-kültürlü ve çok-dillidir. Çok-kültürlü ve çok-dilli toplum, bu çeşitliliğe temelde iki farklı reaksiyon gösterir: Ya bu çeşitliliği bir zenginlik olarak destekler ya da farklı toplulukları dominant kültür içerisinde eritmeye çabalar. İlk eğilime sahip olan toplumlar çok-kültürcü; ikinci eğilime sahip olan toplumlar ise tek-kültürcüdür[109].

Dünyada konuşulan yaklaşık dil sayısının 7000'den fazla olduğu düşünülürse, ülkelerin dilsel türdeşliğinden bahsetmek çok da rasyonel olmayacaktır. Bu gün neredeyse bütün modern toplumlar birden fazla dili bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bir gerçeklik olarak çok-dillilik bugün birçok siyasi otoritenin gündeminde önemli bir sorun olarak görülmekte ve bu soruna ulus-devletler farklı nitelikte çözümler getirme eğilimi göstermektedirler. Dilsel çeşitlilik, özellikle tek-kültürcülük eğilimi gösteren ülkelerde, önemli bir gerginlik ve çatışma kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dil, salt bir iletişim aracı değildir (dilin araçsal fonksiyonu), aynı zamanda bireyin ait olduğu *etnik grup*[110] ile arasında bağ kuran bir kimlik öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır (dilin kimliğe ilişkin kurucu ve sembolik fonksiyonu). Dolayısıyla modern devletlerin oluşumundan itibaren gündemde sıcaklığını koruyan konulardan biri olarak varlığını sürdürmekte olan dil çeşitliliği karşısında, hükümetlerin yönlendireceği bir takım planlamaların varlığı kaçınılmaz hale gelmiştir. Fishman'ın

---

[108] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 26-28.

[109] Ersin Erkan, "Giriş", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (5-11), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 5.

[110] Bazı araştırmacılar tarafından dil, etnik kimliğin oluşumunda belirleyici bir unsur olarak görülmektedir. Dünyadaki etnik topluluğun sayısı kadar dil çeşitliliği olduğu varsayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, **Milli Kimlik**, s. 40-41. Karşıt görüş ise dilin etnik kimliğin sadece yüzeysel bir unsuru olduğu yönündedir. Söz gelimi Eastman, "değişen salt konuşulan dil ise kimliğin kaybolacağı konusunda endişe etmeye gerek yoktur" demektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Virtanen, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım…"**, s. 27.

ifadesiyle dil planlaması; *"ulusal alanda bulunan dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama faaliyeti"* olarak tanımlanmaktadır[111].

Dilin biçim ve işlevine siyasal otorite tarafından müdahale anlamına gelen *dil planlaması* terimi, 1970'lerde dil politikaları teriminin yerine kullanılmıştır. O dönemlerde dil planlamasına getirilen tanımların günümüzdeki dil politikaları tanımı ile benzeştiği görülmektedir. Söz gelimi Tauli dil planlamasını; *"mevcut dillerin düzenlenmesine ve geliştirilmesine veya bölgesel, ulusal, uluslararası dillerin oluşturulmasına ilişkin etkinlikler"* olarak tanımlamaktadır[112]. Bu planlama dillerin strüktürü, sözcük belleği ve söyleyişi gibi içsel niteliklerine veya diğer dillerle olan bağlantısı ve toplum içindeki fonksiyonuna, yani dışsal niteliklerine yönelik olabilir. Bunlardan birincisine "corpus", ikincisine ise "statü" planlama adı verilmektedir. Planlama, daha çok ileriye dönük, objektif ve teknik nitelikteki bir yaklaşım iken; politika ise birbiriyle çatışma halinde olan istek ve ihtiyaçlar arasında taviz vermeye dayanan bir seçimi ifade etmektedir[113]. Literatürde planlamanın daha çok dilin maddi planlaması, politikanın ise dilin statü planlaması yerine kullanıldığı görülmektedir[114]. Bu çalışmada, siyasal otorite tarafından dilin biçim ve işlevine yapılan her türlü müdahaleyi anlatmak amacıyla statü planlaması yerine dil politikası teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

Ulus inşası sürecinin ayrılmaz bir parçası olan dilde birliği oluşturma çabaları, dil politikalarının doğmasına aracılık etmektedir. Devletler halkın konuştuğu dilleri, siyasi otoritesini arttırmak ve meşruiyet kazanmak, katılımı özendirmek ya da daraltmak, ulusal bir kimlik oluşturmak ve bunu sağlamlaştırmak, gelir dağılımını belirlemek gibi sebepler ile etkilemeye çalışabilirler. Devletin, dillere bu bilinçli müdahalesi dil politikaları kavramını beraberinde getirmektedir. Dil politikaları; *"bir siyasal birim içinde konuşulan dillere, bunların alan ve bölgelerine, gelişmelerine ve kullanımlarına ilişkin haklara yönelik ilke, karar ve uygulamalar bütünü"* olarak tanımlanmaktadır[115]. Dil politikaları, salt dil yasalarından ibaret değildir. Bazı

[111] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s.37.
[112] Virtanen, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım…"**, s. 68.
[113] Virtanen, "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", s. 18-19.
[114] Salim Orhan, **"Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye'de Uygulamaları"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 26.
[115] Virtanen, "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", s. 18-19.

politikalar hiçbir yasada yer almazken; bazı politikaların yasalarla ters düştüğü durumlar da söz konusu olabilir. Dil politikaları, devletin resmi/yarı resmi kurumları veya devlet politikalarını belirlemede etkin kişiler tarafından oluşturulur. Bilinçli bir biçimde yürütülen dil politikaları, devletlerin bir amaca ulaşmak uğruna halkın konuştuğu dili etkilemesi; dil hakları ise bireyin dil politikaları karşısında, özellikle egemen topluluktan farklı bir dilin konuşucusu olan bireylerin veya grupların talepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dil politikaları ve dil hakları arasında sürekli bir çatışma, mücadele olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Her ulus-devletin belirlemiş olduğu dil politikası ve dil politikasına bağlı dil hakları, kendi siyasal sistemine, resmi ideolojisine ve dilsel durumuna göre farklılık göstermektedir. Her bir devletin kendine ait bir dil politikası olmakla birlikte, uygulanan dil politikaları genel olarak iki başlık altında incelenebilir: Tek-dillilik ve çok-dillilik.

Ulus-devletlerin en çok başvurduğu *tek-dillilik*; dilsel anlamda homojenizasyonu gerçekleştirmek amacıyla bir siyasal birimde devletin tüm resmi işlerini tek bir dille (genellikle çoğunluğun konuşucusu olduğu egemen dille) yürütmesi temeline dayanmaktadır. Tek-dillilik politikasını benimsemiş olan ülkelerde, resmi dilden farklı dillerin konuşucuları olsa da bu diller (daha çok azınlık dilleri) kademeli bir biçimde kamusal hayattan çıkarılmakta ve seçilmiş dilin kamusal hayata hâkim tek dil olması sağlanmaktadır[116]. Bu politikayı benimseyen ülkelerde tüm kamusal işlemler resmi dil ile yapılır, eğitim dili de resmi dildir. Tacar'ın asimilasyon (özümseme) uygulamaları olarak ifade ettiği bu uygulama biçiminde, kültürel farklılıklar doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, farklı dillerin yok sayılması veya yasaklanması yöntemleriyle eritilmeye çalışılmaktadır[117]. Sadoğlu ise asimilasyon uygulamalarının salt yasaklayıcı ve cezalandırıcı stratejilerle gerçekleşmesinin gerekmediği; devletin, tek-dilliliği sağlamak amacıyla resmi dili özendirici ve ödüllendirici yöntemlere de sıklıkla başvurduğunu ifade etmektedir[118].

[116] Patten and Kymlicka "Introduction Language Rights and Political Theory…", s. 35.
[117] Tacar, "Anadil Yönünden Çeşitlilik Arzeden Toplumlarda Çokdilliliğin Yönetişimi", s. 22.
[118] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 42.

Çok-dillilik, bireylerde, toplumlarda ve kurumlarda farklı biçimlerde tezahürü olan bir kavramdır. Bireysel bağlamda çok-dillilik; birden fazla dili yeterli düzeyde konuşabilen kişileri ifade etmektedir. Toplumun yaşadığı coğrafi alanda birden fazla dil konuşuluyorsa, toplumsal bağlamda çok-dillilikten bahsedilecektir. Son olarak eğer kurumsal alanda birden fazla dil tanınmışsa ve kamusal hizmetler en az iki dille sunulmaktaysa kurumsal çok-dillilik söz konusu olur[119]. Daha çok federal yapıya sahip devletler tarafından uygulanan kurumsal çok-dillilikte birden fazla dile resmi statü verilerek o dilin, devletin her alanında (iş dünyası, eğitim, mahkemeler gibi) kullanılması sağlanır. Bu durumda çoğunluğun dili ile diğer diller arasında bir üstlük-astlık ilişkisi bulunmamaktadır. Statüsü belirlenmiş olan tüm diller hukuki anlamda aynı etkiye sahiptir.

Kurumsal anlamda çok-dillilik politikasının uygulanması bazı karmaşık ve zor sorunları da beraberinde getirmektedir. Genel anamda ülkeler, kendi demografik yapısına, tarihine, siyasal ideolojisine, dil topluluğunun ülke nüfusuna oranına ve coğrafi dağılımına göre ne tür bir kurumsal çok-dilliliği benimseyeceklerine karar verirler. Fakat genel anlamda dil politikalarına bağlı olarak dil haklarının uygulanmasında "kişisellik" veya "bölgesellik" ilkelerinden bahsedilmektedir[120].

Kişisellik prensibi, mekânsal fark gözetmeksizin, bir ülkenin sınırları içerisinde statüsü belirlenmiş olan tüm dillerin kamu ile iletişimde etkin olması anlamına gelmektedir. Kişisellik ilkesinde kişinin dil hakkı, ülkenin neresinde olursa olsun onunla birlikte yürür. Birçok dil topluluğunu içinde barındıran ülkelerde uygulanan bu ilke, kurumları birden fazla resmi dille çalışmak zorunda bırakmakta ve bu anlamda oldukça maliyetli olduğu noktasında eleştirilmektedir. Yüksek maliyetine rağmen kişisellik prensibi, söz gelimi Quebec'te, ulusal anlamda bütünleşmenin tek çözümü olduğu için halen uygulanmaktadır[121].

Teritoryal prensip olarak da adlandırılan *bölgesellik prensibi*nde ise, bir dilin kullanım sahası toprak esasına göre belirlenmiş olup, kişilere tanınan dil hakları

[119] Mustafa Koçak, **Çok-kültürlülük Açısından Dil Hakları**, Liberte Yayınları, Ankara 2013, s. 214.
[120] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 216.
[121] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 43-44.

bölgeden bölgeye değişmektedir[122]. Bölgesellik ilkesinin başlıca hedefi dil barışının garanti altına alınması ve azınlık dillerinin korunmasıdır. Dilin nesilden nesile aktarılabilmesi, o dilin bir bölgede yerleşik olan grup tarafından kullanılmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Başka bir ifade ile tehdit altındaki bir dilin korunmasının tek yolu, o dilin belli bir coğrafi bölgede uygulanmasının sağlanmasıdır[123]. Kişisellik prensibine göre uygulanması daha az maliyetli ve daha kolay olmasına karşın bu prensip, bir bölgede yoğun olarak yaşamayan küçük azınlıkların dilsel sorunlarına çözüm getirmekte yetersiz olduğu noktasında eleştiri almaktadır[124].

Tek-dillilik politikası ulus bilincini oluşturmak amacıyla bütün devlet işlemlerinin, yasalar tarafından resmi dil olarak kabul edilmiş olan tek bir dille yapılması gerektiği anlayışını barındırmakta; çok-dillilik ise ulus-devletin egemenlik alanına zarar veren bir strateji olarak algılamakta ve tehlikeli bulunmaktadır. Bu anlayış tek-dilliliği bütünleştirici; çok-dilliliği ise bölücü bir unsur olarak göstermektedir[125]. Hala dünyanın birçok ülkesinde azınlıkların resmi dile ilişkin talepleri güçlü bir dirençle karşılaşmakta ve bu talepler kabul edilmekten kaçınılmaktadır. Azınlık dilinin resmi dil statüsüne kavuşması anlamına gelen çok-dillilik bir anlamda o azınlık grubunun "ulusluluğunun" tanınması demek olup, bunun bölgesel özerklik ve ayrılık için daha geniş milliyetçi iddiaların kapısını aralayabilecek bir anahtar olduğu düşünülmektedir[126]. Genel anlamda anılan kaygı ile ulus-devletler tarafından meşrulaştırılan tek-dillilik politikası bundan başka ekonomik kalkınma, demokratik müzakere, etkin sosyal politikalar oluşturulması, devletin bütünlüğünün pekiştirilmesi, bilgi akışının arttırılması, gibi argümanlarla da savunulmaktadır. Fakat neredeyse dilsel anlamda homojen olan tek bir devletin dahi olmadığı günümüzde tek-dillilik politikası, kültürel asimilasyon gütme amacına sahip olmasa dahi, beraberinde birçok etik sorunları getirmektedir[127].

[122] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 216.
[123] Uta Loeckx, **Dil Hakkı-Azınlık Dilleri ve Çok Dilli Yaşam**,Yakup Coşar (Çev.), Dipnot Yayınları, Ankara 2019, s. 55.
[124] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 44.
[125] Orhan, **Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye'de Uygulamaları**, s. 36.
[126] Patten and Kymlicka, "Introduction Language Rights and Political Theory…", s. 5-6
[127] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 211-213.

Tek-dillilik politikaları, toplumlar arasında bir hiyerarşi yaratmakta ve böylece diğer dillerin statüsünü düşürmektedir. Daha çok üniter yapıya sahip devletlerin başvurduğu tek-dillilik politikası, insanın insan olmasından kaynaklı dil haklarının ihlaline ve bazı dillerin zamanla yok olmasına/ölmesine sebebiyet vermektedir[128]. UNESCO, Tehlike Altındaki Dünya Dilleri Atlasında, dilleri nesilden nesle aktarımına göre; "güvende", "savunmasız", "kesinlikle tehlikede", "ağır tehlike altında", "ciddi düzeyde tehlike altında" ve "soyu tükenmiş" olarak kategorize etmektedir[129]. Bir dil artık konuşanı kalmamışsa, ölmüş/soyu tükenmiş olarak kabul edilir[130]. Hiçbir dil, dilbilimsel nedenlerle kaybolmamıştır. Çünkü kelime hazinesi konuşmacıların mimiklerle ifade etmesini gerektirecek kadar kısıtlı olan; belirli bir ses veya dil bilgisinden yoksun olan; kullanım standartları bulunmayan; sistemsiz veya yazısız olduğu için yapısı diğer dillerden daha hızlı gelişen; soyut kelimeleri veya onları oluşturacak kapasitesi olmayan; önemli entelektüel ve estetik ifade şekillerine hizmet edemeyen doğal bir dil yoktur[131]. Dolayısıyla dil ölümleri, *tabii olaylar*[132] nedeniyle meydana gelebileceği gibi, çoğunlukla bir ülkede uygulanan dil politikalarıyla da yakından ilintilidir. Azınlık dillerine karşı antipatik bakış açısı, bu dillerin kamusal hayattan itilmesi, eğitim, medya yolu ile üçüncü kişilere aktarılamaması, siyasal otoritelerin uyguladıkları asimilasyoncu/tek-dilli uygulamaların bir sonucudur. Böylelikle dil "ciddi" olarak adlandırılan alanlar dışına itilerek işlev kaybına uğramakta ve Fishman'ın ifadesiyle dil folklorlaşmaktadır[133]. Yani yerel diller,

[128] Orhan, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve", s. 342.

[129] Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/ (26.11.2019).

[130] Genellikle bir dili konuşan kimsenin kalmaması durumunda ölü dilden bahsedilir. Bu durumu kabul etmekle beraber Blake, dildeki radikal değişimin de dil ölümüne benzer sonuçlar doğuracağına işaret etmektedir. Dilsel topluluğa üye bireyler, dilin yapısını ve sentaksını değiştirmede özgürdür. Nesiller boyunca süren bu değişim artık radikal bir hal alarak, dilin orijinalinin konuşulamamasına ve anlaşılamamasına sebebiyet verir. Artık orijinal halini kaybetmiş olan dil başka bir form alır ve çok ayrı bir dil olarak kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Blake, "Language Death and Liberal Politics", **Language Rights and Political Theory**, (210-229), Oxford University Press, New York 2003, s. 210-211

[131] David Crystal, **Dillerin Katli**, Gökhan Cansız (Çev), Profil Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 44.

[132] Doğal afet, salgın, kıtlık gibi nedenler ile o dili konuşanların sayılarındaki azalma dil ölümlerine sebep olabilmektedir. Örneğin Andaman Adaları'nda tsunami, Papua Yeni Gine'de ise deprem bir dilin yok olmasına sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aysel Çelik Dinçer, Fırat Sözeri ve Özgür Aydın, "Çokdillilik ve Dil Politikaları: Genel Çizgileriyle Dünyada ve Sovyetler Birliği'nde Dil Politikaları", **Madde, Diyalektik ve Toplum**, Cilt 2, Sayı 2, s. 137.

[133] Crystal, **Dillerin Katli**, s. 103.

toplumun daha az önemli alanlarında kullanılarak[134], bu dillerin statüsü düşürülmektedir. Salt sanat, eğlence gibi alanlarda kullanılan ve işlevsel açıdan kayba uğratılan dilin nesiller boyunca yaşamını devam ettirmesi de çok mümkün görünmemektedir.

2.3. DİL HAKLARI TEORİSİ

Sınırlandırma iddiası olmamakla beraber günümüzde dil hakları, genellikle azınlık hakları ile ilintilidir[135]. Çünkü egemen topluluğun siyasi otoritelerden dilsel anlamda herhangi bir talebi yoktur. Zaten bu topluluğun konuşucusu olduğu dil - kuvvetle muhtemel- resmi dil statüsündedir ve garanti altına alınmıştır. Dil hakları ekseri, bu anlamda daha dezavantajlı olan azınlık grupların talepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bölgesel bir dilin statüsü üzerine yapılan tartışmalar aynı zamanda uluslar düzeyinde yapılan tartışmalara koşuttur. Azınlık statüsünde bulunan toplumlar için dilinin tanınması, ulusluğunun tanınmasının bir sembolü olarak görülmektedir[136]. Bu gerçeklik, tezin "azınlık hakları bağlamında" ele alınmasında en büyük itki olmuştur.

Dil hakları; bireyin hem soydaşları hem de yurttaşları ile kendi anadilinde özgür bir biçimde iletişim kurabilme hipotezine dayanan doğuştan ve devredilemez nitelikteki haklardandır[137]. Dil haklarının özünü, bireyin kendi dilini ya da seçmiş olduğu dili serbestçe kullanabilme ve kendini bu dil ile ifade edebilme hakkı oluşturmaktadır. Dil politikaları başlığı altında ayrıntılı bir biçimde ele alınmış olduğu üzere dil hakları, dil politikalarına, yani siyasi otoriteler tarafından dilin statüsüne ilişkin yürütülen bilinçli planlamalara karşı, ekseri azınlık grupların talepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle dil hakları, ulus-devletlerin asimilasyonist

[134] Burada üst değişke-alt değişke kavramları ile karşı karşıya kalınmaktadır. Üst değişke; törenlerde, dinsel mekânlarda, okulda ve yükseköğretim kurumlarında, medyada ve basında, yüksek şiirde kullanılır. Alt değişke ise halkın kullandığı dildir. Aile ve arkadaşlar arası iletişimde, halk yazınında, resmi olmayan hallerde sözlü olarak kullanılır. Bkz. İmer, **Dil ve Toplum**, s. 149-150.

[135] Dil haklarını doğrudan azınlık gruplara özgülemek çok doğru bir yaklaşım değildir. Zira İsviçre, Belçika, Kanada gibi ülkelerde dilsel gruplar azınlık olarak nitelendirilmemektedir. Ancak bu grupların dil haklarına ilişkin yasal düzenlemeler mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Virtanen, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım…"** s. 86.

[136] Patten and Kymlicka, "Introduction Language Rights and Political Theory…", s. 5.

[137] Abdullah Kıran, "Azınlıkların Dil Hakları ve Kürtler", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (74-84), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 74.

uygulamalarının bir ürünü olan dil politikalarına karşı azınlık grupların dilsel varlıklarını sürdürme refleksi olarak ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda dil hakları, bireyin anadilini özel veya kamusal alanlarda serbestçe kullanabilme ve seçebilme hürriyeti olarak tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere dil haklarının özünü "anadili" oluşturmaktadır[138]. Skutnabb-Kangas dil hakkından neyin anlaşılması gerektiğine ilişkin dört unsura vurgu yapmaktadır[139]: 1) Her sosyal grup kendini bir ya da daha fazla dille kimliklendirme hakkına sahiptir. Bu kimliklendirme diğerleri tarafından da kabul edilmeli ve saygı görmelidir. 2) Her çocuk üyesi olduğu grubun dilini yahut dillerini öğrenme hakkına sahiptir. 3) Herkes kendi dilini resmi makamlarda kullanma hakkına sahiptir. 4) Herkes yaşamakta olduğu ülkenin resmi dillerinden birini öğrenme hakkına sahiptir.

Dil hakları kavramının *dilsel insan hakları* kavramı ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır. Dilsel insan hakları, insanın onur değere sahip bir varlık olarak yaşam sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu temel hakların dilsel boyutunu oluşturmaktadır. Örneğin bir ceza yargılamasında suç isnat edilen kişiye suçlama nedenlerinin ve haklarının anladığı dilde bildirilmesi bir dil hakkı değil dilsel insan hakkıdır. Zira burada korunması istenen asıl hak, kişinin adil yargılanma hakkıdır, dil ise bu hakkın korunmasında sadece bir araçtır. Çok daha geniş bir kavram olan *dil hakları*, dilsel insan hakları yaklaşımına yöneltilen haklı eleştirilere bir karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Dili ayrı bir hak kategorisinde değerlendirmeyerek salt bir araç olarak gören dilsel insan hakları anlayışına göre dilin kendisine içkin bir kıymeti yoktur ve burada korunan hukuki yarar dilin kendisine ait değildir (kişinin dilediği dilde ibadetini gerçekleştirmesi gibi). Dil hakları ise temel insan haklarının bir parçası olmayan, bireylerin, toplumların ve hatta devletin dahi ihlal etmemesi gereken temel haklardandır. Burada muayyen dil, hakkın diğer öğeleri ile bütünleşmiştir ve dilin kendisine içkin bir önemi vardır (anadilinde eğitim, kültürel kimlik, dilsel öz-yönetim

[138] Orhan, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve", s. 346.
[139] Sinan Gökçen, "Bir Milleti Dillendirmek", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (15-17), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s. 17.

hakkı gibi). Burada sözü edilen haklardan tam bir yararlanma ancak muayyen dil vasıtası ile mümkün görülmektedir[140].

Araştırma sürecinde, dil haklarını ayrı bir hak kategorisinde değerlendirmenin doğru olup olmadığına ilişkin son birkaç on yılda yoğun tartışmaların yapılmış olduğu gözlemlenmiştir. Dil hakları konusuna temkinli yaklaşan ve hakka ilişkin dilsel insan hakları yaklaşımını benimseyenlere göre hakkın, klasik insan hakları nazariyesinden azade düşünülmesi mümkün değildir. Keza De Varennes'e göre dil hakları, ifade özgürlüğü ve ayırım gözetmeme ilkesi gibi temel nitelikteki insan hakları standartlarının bir uygulaması olup, dil haklarına ilişkin ayrı bir hak kategorisinin oluşturulması bir yanılgıdan ibarettir. Bu bakış açısına göre sistemli bir biçimde düzenlenmiş insan hakları anlayışı, dilsel anlamda özgül olan grupların taleplerini karşılayabilecek nitelikte ve esnekliktedir[141]. Bu yaklaşımın sebebi, dil haklarının salt azınlık gruplarına mensup bireylerin talep edebileceği haklardan olduğuna ilişkin yanıltıcı değerlendirmeden ibarettir. Yaklaşımın amacı ise azınlık haklarını daha az tehdit edici ve çatışmacı bir bakış açısından uzak tutmak ve bunların devletler tarafından tanınmasını kolaylaştırmak olduğu ifade edilmektedir. Ancak dil haklarının insan hakları boyutuna çok fazla vurgu yapılması, her bireyin aynı dil haklarına sahip olduğu ya da olması gerektiği yönünde yanlış bir inancı desteklemektedir[142]. Bu anlayışa karşıt olarak dil haklarının klasik insan hakları kategorisi altında toplanamayacağını düşünenler de vardır. Örneğin Kymlicka'ya göre, klasik insan hakları öğretisi, kültürel kimlik haklarına ilişkin bir takım önemli soruları yanıtlamada yetersiz kalmaktadır: Bir ülkedeki eğitim dilinin ne olacağı yahut mecliste, mahkemelerde veya bürokratik işlemlerde hangi dilin kabul edileceğine ilişkin sorular karşısında klasik insan hakları, cevapsızdır. Bu ve buna benzer sorunlar, kültürel azınlıkları genellikle çoğunluğun merhametine terk ederek ciddi ölçüde hak ihlallerine sebebiyet vermekte ve etnik-kültürel çatışmaları beslemektedir[143]. Dil haklarına ilişkin

[140] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 281-282.
[141] Fernand de Varennes, "Language Rights as an Integral Part of Human Rights", **International Journal on Multicultural Societies (IJMS)**, Vol. 3, No. 1, s.15-16.
[142] Xabier Arzoz, "The Nature of Language Rights", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issue in Europe (JEMIE)** 6 (2007) 2, s. 11-12.
[143] Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Abdullah Yılmaz (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 30-31.

öğretide yer alan bu ayrışma, hakların niteliğinin incelenmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

2.3.1. Dil Haklarının Niteliği

Çalışmanın birinci bölümünde, azınlık hakları ve niteliği anlatılmaya çalışırken, hakların kapsam ve boyutu, hakların süjesi ve haklara karşı devletin takınmış olduğu tutumdan ayrıntılı bir biçimde bahsedilmiştir. Birinci bölümden de aşina olunduğu üzere bu başlık altında dil haklarının sahipleri açısından "kolektif haklar-bireysel haklar" ayırımı, haklara karşı devletin tutumu anlatılırken "hoşgörü hakları-destekleyici haklar" ayırımı ve dilin fonksiyonları açısından ise, "araçsal dil hakları-araçsal olmayan dil hakları" ayırımına değinilmiş ve bu ikilemler arasında bir değerlendirmeye varılmıştır.

2.3.1.1. Bireysel Hak-Kolektif Hak Ayırımı

Liberal demokrasilerin başlıca söylemi, birey olarak tüm yurttaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğidir. Bu anlayış ile hareketle tüm yurttaşların, herhangi bir grup üyeliğine bakılmaksızın, medeni ve siyasal hakları anayasalar tarafından garanti altına alınır ve haklardan herkesin eşit bir biçimde yararlanması temin edilir[144]. Bu durumda liberal demokrasiler açısından grup farkına dayalı özgül hakların kabul edilebilmesi nasıl mümkün olacaktır?

Kolektif haklar (grup farkına dayalı haklar), toplu bir yarar elde etme amacıyla bireylerin başkaları ile birlikte kullanabildiği haklardan olup; bireysel haklar (evrensel haklar) ise, ayırım gözetmeme ve eşitlik ilkelerinden doğan, kişilerin tek başına kullanabildiği temel hak ve özgürlüklerdendir. Özellikle azınlık hakları bağlamında yapılan kolektif hak-bireysel hak tartışması dil haklarında da yapılmaktadır. Bir kesim, dil haklarının bireysel haklar bağlamında ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Örneğin dil haklarının, insan haklarının bir parçası olduğunu düşünen De Varennes'e göre, dil haklarının kolektif haklardan olduğunu düşünmek talihsiz ve yanlış bir algılamadan ibarettir. Yazara göre bu algı, dil haklarını klasik insan haklarından daha az önemseme eğilimi taşımaktadır[145]. Kymlicka'ya göre ise grupların özgül haklara

[144] Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık…**, s. 71.
[145] De Varennes, "Language Rights as an Integral Part of Human Rights", s. 15.

sahip olamayacağı kanaati yanlıştır ve günümüzde tartışılan asıl mesele grupların ne tür özel haklara sahip olacağı hususudur[146].

Dil haklarının kolektif boyutu dilsel insan hakları ve dil hakları arasındaki ayırımın temelini oluşturmaktadır. Evrensel nitelikte olan dilsel insan hakları, kolektivite gerektirmeyen, üye olunan dil grubuna bakılmaksızın herkesin yararlanabileceği bireysel haklardandır. Dil hakları ise, evrensel insan haklarının aksine, bireylerin bir dil grubuna ait olmaları nedeniyle kullanabilecekleri grup farkına dayalı haklardır[147]. Keza Durusoy, Evrensel Dil Hakları Bildirgesi'nden yola çıkarak, bireysel olarak dil hakları ve toplumsal olarak dil hakları ayırımı yapmaktadır. Bireysel olarak dil haklarında bir ifade aracı olan dil, kişinin temel insan haklarının bir parçası olarak ifade edilmekte; toplumsal olarak dil haklarının ise, sosyal, ekonomik, kültürel hakların bir parçası olarak işlev gördüğü değerlendirilmektedir[148].

Bireysel hak-kolektif hak ayırımı, hak sahiplerinin kimler olduğunun tespitine ilişkindir. Dil haklarının bazıları bireyin bizzat kendisinin kullanabileceği haklardandır. Burada korunan menfaat doğrudan doğruya bireyin kendi menfaatidir. Bazı dil hakları ise tek tek bireyler tarafından değil, bireylerin mensup oldukları dilsel gruplar tarafından kullanılabilir. Burada korunan menfaat ise grup menfaatidir. Bu bağlamda dil hakları ile ilgili olarak kesin bir biçimde kolektif hak-bireysel hak ayrımı yapmanın çok da doğru olmadığı düşünülmektedir[149]. Fakat kolektif dil haklarının işletilebilmesi, Arzoz'un *"limitler nosyonu"* olarak tanımladığı, bu hakkı talep edenlerin yeterli sayıya ulaşması şartına bağlanmıştır. Geleneksel insan haklarının bireysel niteliği ile uyuşmayan yeterli sayıda talep şartı bile tek başına, dil haklarının kolektif bir boyut taşıdığına işaret etmektedir[150]. Örneğin İsveç'te belediyeler, eğer bünyesinde aynı dili konuşan en az beş öğrenciden oluşmuş bir grup varsa bu gruba anadili öğretimi sağlamak ve bunun için uygun bir öğretmen bulundurmakla yükümlüdür[151].

---

[146] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 289.
[147] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 291.
[148] Gertrude Durusoy, "Bireyde ve Toplumda Dil Haklarının Boyutları", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, (12-14), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 12-13.
[149] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 291-293.
[150] Arzoz, "The Nature of Language Rights", s. 3.
[151] Amed Tigris, **Anadili Eğitimi ve Birden Fazla Resmi Dil**, Apec Yayınları, Stockholm 2009, s. 84.

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere günümüzde dil haklarının ekseri azınlık gruplarının talepleri olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Dil haklarının kolektifliği konusunda yapılan tartışmalar ise, bu hakları talep edenlerin azınlık gruplar olmasından kaynaklanmaktadır. Azınlıklara, kolektif haklar tanıma konusundaki çekingen tutumun, tarihi, siyasi ve gerçek sebeplerinin olduğu ifade edilmekte; gerçek sebebinin ise kolektif hakların ulusal birliği ve egemenliği tehdit edici tarafının olduğuna ilişkin yaygın anlayış olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle azınlık haklarını düzenleme altına alan uluslararası metinlerde, hakların taşıyıcılarının bireyler olduğu vurgulanmış ve fakat bu hakların kolektif boyutu da göz ardı edil(e)memiştir[152]. Bu yönelim kendisini dil haklarında da göstermiş, hak süjeleri gruplar değil, grup mensubu bireyler olarak belirlenmiştir. Bu durumun en somut örneği ise Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesinde görülmektedir:

> *"Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenemez".*

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesinin daha geniş yorumlanması gerektiğini düşünen ve sözleşmede garanti altına alınan hakların tek başına kullanımının bir anlam ifade etmeyeceğini düşünen Thornberry'e göre 27. madde her ne kadar kişisel bir hakka vurgu yapıyor gibi gözükse de aslında maddenin asıl teması kolektif haklardır. Bu düşüncesini bir örnekle ifade eden Thornberry, bir kişinin anadilini kendi evinde kullanmasının azınlık haklarının korunması bağlamında herhangi bir kıymetinin olmadığını; o dili korumak, geliştirmek için kolektif kullanımın gerektiğini söylemektedir[153].

Bir değerlendirme yapmak gerekirse, dil hakları bağlamında kesin bir biçimde bireysel hak-kolektif hak ayırımı yapmak çok isabetli değildir. Dilin fonksiyonlarına bakıldığında zaten dilin kendinden menkul kolektif bir boyutunun olduğunu söylemek

---

[152] Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, "Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Türkiye", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları**, (147-191), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 148-149.

[153] Patrick Thornberry, **International Law and The Rights of Minorities**, Oxford Clarendon Press, Oxford 1991, s. 189.

yanlış olmayacaktır. Kaldı ki bazı dil hakları doğası gereği bireysel olarak kullanılabilirken; bazıları ise kolektivite/dayanışma gerektirmektedir. Örneğin kişinin bildiği dilde ibadetini yerine getirmesi bir bireysel hak iken; bir dilsel grubun anadilinde eğitim hakkı ise pratik bir zorunluluk olarak kolektif bir haktır.

2.3.1.2. Hoşgörü Hakları-Destekleyici Haklar Ayırımı

Dil haklarına karşı devletin tutumu olarak ifade edilen ve literatürde *"tolerance-oriented language rights"* and *"promotion-oriented language rights"* olarak bilinen hoşgörü hakları-destekleyici haklar ayırımı, ilk olarak Heinz Kloss tarafından ortaya atılmıştır[154]. Bu ayırımın temelini, genel insan haklarında yapılan negatif haklar-pozitif haklar ayırımı oluşturmaktadır.

Paternalist anlayışa göre hoşgörü kavramı; bir yüke katlanmak anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre hâkim otoriteler tarafından sınırları keyfi bir biçimde belirlenen ve soyut bir kavram olan hoşgörünün bir yerde sona ereceği ve sınır aşılmasa dahi hoşgörünün kendi içinde bir tahammülsüzlük barındırdığı söylenebilir[155]. Farklı olana müsamaha etmek, katlanmak anlamına gelen ve klasik liberal teoride "iyi niyetli ihmal" olarak bilinen *hoşgörü hakları*; bireylerin evlerinde, iş yerlerinde sivil toplum kuruluşlarında istedikleri dili kullanmaları ve buna devletin müdahale etmemesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Hoşgörü hakları, bireylerin özel alanına ilişkin koruma sağlayan haklardan olup, belirli bir dilin devlet eliyle desteklenmesine yahut devlet tarafından yok sayılmasına karşı çıkmaktadır. Bu anlayışa göre minimal devlet, bütün dillere/dil gruplarına aynı mesafede olmalıdır[156]. Bu anlayışın savunucularından olan De Varennes'e göre farklı etnik/dilsel grupların barış içerisinde bir arada bulunabilmesi için eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinden doğan hoşgörü hakları yeterli olacaktır[157]. Fakat pratikte devletlerin bütün dillere karşı tarafsız olması pek mümkün görülmemektedir. Kaldı ki "dil tarafsızlığı" diye bir kavram da yoktur. Arzoz'un da ifade etmiş olduğu gibi devletlerin dillere karşı

[154] Patten and Kymlicka "Introduction Language Rights and Political Theory…", s.26.
[155] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 129.
[156] Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık…**, s. 93; Patten and Kymlicka, "Introduction Language Rights and Political Theory…'', s. 32-33.
[157] Fernand De Varennes, "Equality and Non-discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights**"**, **International Journal on Minority and Grup Rights**, Vol 6, s. 311-312.

uygulamış olduğu hoşgörü politikası zımnen de olsa dil haklarını tanımamasının bir göstergesidir[158].

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere her ne kadar uluslararası hukuka göre devletlerin resmi dil ilan etme gibi bir zorunluluğu olmasa da devletler, gerek kendi iç ilişkilerinde gerekse yurttaşları ile olan ilişkilerinde zorunlu olarak belirli bir dili kullanmayı tercih etmek durumundadırlar. Kamu hizmetlerinin sunulması, yasama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi birçok eylem belirli bir dil vasıtasıyla yapılmaktadır. Aksi takdirde devlet iletişimsiz kalır ve bu tercih edilecek bir durum olmaz. Dilin iletişimi sağlamaya ilişkin fonksiyonu gereği devletlerin başvurmuş olduğu bu pratik zorunluluk, tercih edilen o dili, diğer dillere karşı bilinçli olmasa dahi ayrıcalıklı/üstün konuma getirmektedir.

Destekleyici haklar; pozitif haklar temeline dayanan, devletin bir veya birden fazla dilin kamu kurumlarında kullanılmasını teşvik eden ve devletin olumlu edimini gerektiren haklardandır. Destekleyici haklarda devlet, bir veya birden fazla dili aleni veya üstü örtülü bir biçimde koruduğuna ilişkin aktif bir tutum takınmaktadır. Buna göre devlet, hoşgörü rejiminin aksine, bir dili açık bir biçimde tanıdığını ifade eder ya da birden fazla dili resmi dil olarak kabul eder. Kısacası destekleyici haklar, azınlık dillerinin kamusal mekânlarda ve eylemlerde devlet tarafından tanınması anlamına gelmektedir[159].

Literatürde, destekleyici haklar ile ilgili olarak *"intibak ettirici haklar"* ve *"tanıma hakları"* olarak ikili bir ayırıma gidilmiştir[160]. İntibak ettirici hakların taşıyıcısı bir ülkede yaşayan göçmenler olup, bunlara hoşgörü anlayışına dayalı dil hakları rejimi uygulanmaktadır. Tanıma haklarının taşıyıcıları ise, bir ülkede yaşayan ulusal azınlıklardır. Tanıma hakları rejimi ile azınlık gruplara kültürel kimliklerin önemli bir öğesi olan dillerini korumaya yönelik devletin takınmış olduğu pozitif yükümlülük ifade edilmektedir[161].

---

[158] Arzoz, "The Nature of Language Rights", s.11-13.
[159] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 304.
[160] Nafiz Tok, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s.168, 173.
[161] Hazal Sürmeli, **"Anadilinde Eğitim Hakkı"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 36.

Negatif haklar temeline dayanan hoşgörü haklarının, bazı dil haklarını koruyamaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan hak kayıplarının önüne geçilmesi amacıyla eleştirel bir bakış açısı ile ileri sürülen destekleyici haklarda, dil salt bir ifade aracı olmaktan öte bir kimliksel öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de destekleyici haklar, dilsel grupların dil haklarından etkin bir biçimde faydalanmasına ve buna bağlı olarak farklı dil konuşucularının ulusal kimliklerinin tanınmasına hizmet etmektedir[162]. Hoşgörü rejimi ile koruma altına alınan haklar ise dil hakları değil; dilin ayırımcılık yasağı, ifade özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma hakkı, özel hayata saygı gibi bir takım klasik insan hakları ile bağlantılı olan kısmıdır. Bu koruma bireye herhangi bir dilsel gruba üye olup olmadığına bakılmaksızın verilir[163].

Hoşgörü hakları, çalışmanın başından beri savunulmaya çalışılan azınlıkların dil haklarına ilişkin tam bir koruma getirmekten oldukça uzaktır. Klasik liberallerin ileri sürmüş olduğu müdahale etmeme temeline dayalı bu haklar, dil grupları arasında tam bir dengeyi sağlayamamakta ve genellikle çoğunluğun dili olan devlet dilini ön plana çıkarmakta ve azınlıkların dil haklarını ise zımnen dahi olsa yok saymaktadır. Bu durum azınlık grupları ile çoğunluğun konuşucusu olduğu dil grubu arasında zaman zaman şiddetli çatışmalara sebep olmaktadır.

2.3.1.3. Araçsal Haklar-Araçsal Olmayan Haklar Ayırımı

Dilin başat iletişime ilişkin araçsal fonksiyonu ile kimliğe ilişkin sembolik ve kurucu unsuru temel alınarak yapılan bu ayırım, dilin araçsal işlevinin mi yoksa kimliksel işlevinin mi korunması gerektiği konusunda ikili bir anlayış getirmektedir.

Dilin iletişimi sağlamaya ilişkin araçsal fonksiyonunun asli olarak görüldüğü a*raçsal dil hakları* anlayışı ile genel olarak, dil ile bağlantılı olan temel hak ve özgürlükler korunmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda araçsal dil haklarının dilsel insan hakları anlayışı ile aynı paralellikte olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Araçsal dil haklarının arka planında var olan düşünce; dilin bireyin kişisel, siyasal ve medeni hakları ve olanaklarıyla irtibatlı olmadığıdır. Burada her türlü hak bir çıkarın korunmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda bu haklara araçsal haklar adı

[162] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 304-305.
[163] Arzoz, "The Nature of Language Rights", s 8-12.

verilmiştir[164]. Ayırımcılık yasağı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü ve anadilinin öğretilmesi gibi haklar, araçsal dil haklarındandır. Çünkü bu haklar ile asıl korunmak istenen menfaat dilin kendisine içkin değildir, dil salt bir hakkı yerine getirmek için vasıtadır.

Araçsal olmayan dil hakları anlayışına göre ise; dilin iletişimi sağlamaya ilişkin araçsal fonksiyonu tali olarak görülür. Bu anlayışa göre kültürel miras olarak görülen dil, dil topluluğunun her bir üyesi tarafından zaman içerisinde inşa edilmiş bir kimlik öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır[165]. Birçok kişi, anadiline karşı araçsal fonksiyonuna indirgenemeyecek derin bir bağlılık duyar. Araçsal olmayan dil hakları, bireyin anadili ile kendi arasındaki bu bağlılığın ve dilin temsil ettiği tinsel çıkarların himayesi için devlet desteğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Devlet desteği gereklidir çünkü çoğunluğun konuştuğu egemen dil karşısında dezavantajlı durumda olan azınlık dilini korumaya ve geliştirmeye yönelik dil haklarının tanınması gerekmektedir. Böylece farklı dil konuşucularının, kültürel kimlik hakları pahasına yurttaşlık haklarını tercih etmesinin önüne geçilmektedir[166].

Kültürel bir miras olarak görülen dilin manevi çıkarlarının korunması idealine hizmet eden araçsal olmayan dil haklarının beş temel uygulama biçiminin olduğu görülmektedir. Bunlar; azınlık dilinin yasal tanınması hakkı, azınlık dilinin korunması hakkı, destekleme hakları, dil odaklı öz-yönetim hakkı ve anadilinde eğitim hakkıdır.

Azınlık dilinin yasal tanınması, devletlerin kamusal hizmetlerin yürütülmesinde, kamu makamlarında, mahkemelerde ve okullarda birden fazla dilin resmi olarak tanınması ve bu dillerin anılan tüm kamusal faaliyetlerde kullanılabileceğinin kabul edildiği uygulama biçimdir[167].

Azınlık dilinin korunması, azınlıklara ait dil haklarının anayasalar tarafından teminat altına alınmasını ifade etmektedir. Devletlerin azınlık dilini koruması

---

[164] Ruth Rubio Marin, "Language Rights: Exploring The Competing Rationales", **Language Rights and Political Theory**, (52-79), Oxford University Press, New York 2003, s. 63.
[165] Marin, , "Language Rights: Exploring The Competing Rationales", s. 56-57.
[166] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 310-311.
[167] Susanna Mancini and Bruno de Witte, "Language Rights as Cultural Rights: A European Perspective", **Cultural Human Rights**, (247-284), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2008, s. 248.

yöntemleri, anayasalarında yer alan pozitif haklar-negatif haklar yönünden farklılık göstermektedir. Bazı anayasalar azınlık dillerine sağlanan korumalar konusunda sadece negatif yükümlülük altına girerken, bazıları ise hem negatif hem de pozitif yükümlülük yüklenmektedir. Örneğin Letonya Anayasasının 4. maddesinde resmi dilin Letonca olduğu kabul edilmiş ve 114. maddesinde *"Etnik azınlıklara mensup kişiler, dilleri ile etnik ve kültürel kimliklerini koruyup geliştirme hakkına sahiptir"* hükmüne yer vererek Letonca dilinden başka dilleri konuşan etnik azınlıklara karşı devlet negatif bir tutum takınmıştır. Letonya Anayasasının aksine, Macaristan Anayasası, devlete azınlık dillerinin korunması konusunda pozitif yükümlülük getirmektedir. Macaristan Anayasasının 48/2. maddesine göre; *"Macaristan Cumhuriyeti, ulusal ve etnik azınlıkların korunmasını garanti eder; anayasa, azınlıkların kamusal hayata kolektif katılımlarını sağlayacak imkânları temin eder ve kültürlerinin geliştirmelerini, anadillerini kullanmalarını, anadillerinde eğitim almalarını ve kendi adlarını hecelendiği ve telaffuz edildiği gibi kullanmalarını sağlar"* [168].

Araçsal olmayan dil haklarının uygulama biçimlerinden bir diğeri olan *destekleyici haklar* konusuna, "Dil Haklarının Niteliği" başlığı altında etraflıca değinildiğinden bu başlık altında, tekrara düşmemek adına, destekleyici haklardan bahsedilmeyecektir.

Araçsal olmayan dil haklarının bir diğer uygulama biçimi olan *dil odaklı öz-yönetim hakları* ile devletin şekli doğrudan doğruya başka bir kimlik kazanmaktadır[169]. Dil odaklı öz-yönetim hakları, azınlık dillerinin anayasal düzeyde garanti altına alınmasından öteye giden bir koruma şeklidir. Dilin eksen alınarak öz-yönetim haklarının tanındığı örneklerden en belirgin olanı Kanada-Quebec'tir. Quebec, Kanada'da Fransız dili lehine kendi dil politikasını belirleme yetkisine sahiptir. Bu yetki kamu kurumlarında, medyada ve eğitim kurumlarında Fransız dilinin

[168] Aziz Aydın, **AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıkların Dil Hakları**, TBMM Araştırma Merkezi, 2011, s. 20-21 https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/dil_haklari.pdf (18.12.2019).
[169] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 328-329.

kullanılması, Fransız dilinin menfaatini gözetecek şekilde göçmen politikalarını belirlemek gibi unsurlar içermektedir[170].

Bu bölümde dil haklarının arka planına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmuş olup, tezin asıl problematiğini oluşturan ve araçsal olmayan dil haklarının önemli bir uygulama biçimi olarak karşımıza çıkan *anadilinde eğitim hakkı*, artık bir sonraki bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınabilir.

[170] Marin, "Language Rights: Exploring The Competing Rationales", s. 59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZINLIKLARIN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

"Anadilim benim derim ve diğer diller ise giysilerimdir. İnsan ne zaman isterse giysilerini değiştirebilir ama derisini değiştiremez."

Antti Jalava

Anadilinde eğitim hakkı, uluslararası belgelerde de ifade edilen ve kültürel haklar kategorisinde yer alan, azınlıkların dil haklarının önemli bir parçasını oluşturan pozitif haklardandır[171]. Tezin asıl problematiğini oluşturan anadilinde eğitim hakkına geçmeden önce, birinci ve ikinci bölümlerde hakkın niteliğini ve uygulanmasını net bir biçimde anlayabilmek adına temel teorik bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde ise öncelikle hakkın birlikte kullanıldığı eğitim hakkına ilişkin giriş niteliğinde bazı kavramlara ve uluslararası düzenlemelere değinilmiştir. Daha sonra hakkın niteliği anlatılırken, "Dil Haklarının Niteliği" başlığı altında yapılan sınıflandırmaya sadık kalınarak hoşgörü hakları-destekleyici haklar, negatif hak-pozitif hak, araçsal dil hakları-araçsal olmayan dil hakları ayırımı anadilinde eğitim hakkına uyarlanmıştır. Buraya kadar oluşturulmaya çalışılan teorik çerçevenin ardından anadilinde eğitim hakkını konu edinen uluslararası belgeler incelenmiştir. Ardından Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak kurulmasından bu yana izlemiş olduğu dil politikaları hakkında genel anlamda bilgilendirmelere yer verilerek anadilinde eğitimin Türkiye'nin ulusal mevzuatı ve taraf olduğu uluslararası antlaşmalar ışığında mümkün olup olmadığı değerlendirilmiştir.

[171] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 90.

3.1. EĞİTİM HAKKI

TDK'ye göre *eğitim*; *"çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye olarak tanımlanmaktadır"*[172]. Eğitim kavramı ile ilgili bu güne kadar çok fazla tanımlama yapılmıştır. TDK'nin yapmış olduğu tanımlamadan, eğitimin aslında bir yetiştirme faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası hukuk belgelerinde ise eğitim kavramına herhangi bir tanım getirilmediği anlaşılmakta beraber Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 5. maddesinde eğitimin insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlenmesine yönelik olması gerektiği ifade edilmiştir[173].

Eğitim kavramı, hak ve özgürlükler ile ilişkilendirildiğinde, eğitim hakkı veya eğitim özgürlüğü kavramlarına evrilerek hukukta yerini bulur[174]. Eğitim hakkının, temel hak ve özgürlüklerin tasnifindeki yeri konumuz bağlamında önem arz etmektedir. Jellinek, temel hak ve özgürlüklerin tasnifinde, koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları olarak üçlü bir ayırıma gitmiş ve Alman hukukçunun yapmış olduğu tasnife göre eğitim hakkı bir isteme hakkı olarak değerlendirilmiştir[175]. Fakat modern insan hakları terminolojisi, nitelik olarak temel hak ve özgürlükleri; kişisel özgürlük ve siyasal hakların yer aldığı "birinci kuşak haklar", ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yer aldığı "ikinci kuşak haklar", çevre, gelişme ve barış haklarının yer aldığı ve dayanışma hakları olarak bilinen "üçüncü kuşak haklar" olmak üzere üçe ayırmaktadır[176]. Bu tasnife göre eğitim hakkının belki de tüm kuşaklara yayılabilen fakat evleviyetle ikinci kuşak haklardan olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır

Bireyin öz-gelişimine ilişkin sürecin önemli bir parçası olan eğitim, hem bireysel hem de kolektif faydaları kendi içerisinde barındırır. Bireysel yönü ile eğitim; tercih hürriyetini, kişinin karar alma mekanizmalarına iştirakini, çoğulculuğu, kişinin

[172] TDK, Güncel Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ (07.02.2020).
[173] Muharrem Balcı ve Gülden Sönmez, **Temel Belgelerde İnsan Hakları**, Danışman Yayınları, İstanbul 2001, s. 176.
[174] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 52.
[175] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 53.
[176] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, İstanbul 1999.

süreç içerisinde gelişimi, oluşumu ve dönüşümüne yönelik sahip olması gereken olanakları ifade etmektedir. Kolektif yönü ile eğitim; toplumun her bir üyesinin eşit şartlar altında ve herhangi bir sebeple ayırımcılığa uğramadan bu alandan faydalanabilmesi için devletin uygun koşulları yaratması anlamına gelmektedir[177]. Gerçekten de 1982 Anayasasının 42. maddesi ile "Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" başlığı ile kaleme alınan bu kavram birey ve devlet bağlamında düzenlenmiştir. Böylece eğitim, bireysel bir hak olmakla birlikte aynı zamanda devletler için de bir ödev niteliğindedir. Zira bireyin eğitim hakkından tam ve etkin bir biçimde faydalanabilmesi için devletin uygun koşulları yaratması gerekmektedir.

Eğitim hakkı evrensel düzeyde kültürel haklar kategorisindeki en önemli haklardan biridir. Uluslararası hukukta eğitim hakkının tanımı yapılmamış olmakla beraber, birçok metinde eğitimin amaç ve hedeflerinin neler olduğuna dair düzenlemelere yer verilmiştir[178]. Bir sonraki başlıkta eğitim hakkının konu edildiği uluslararası hukuk belgelerine değinilmiştir.

3.1.1. Uluslararası Belgelerde Eğitim Hakkı

3.1.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Eğitim hakkı ile ilgili evrensel nitelikteki ilk hükümler, 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer almaktadır. Bildirgenin 26. maddesi eğitim hakkını düzenlemektedir. Anılan maddeye göre;

> *"Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır".*

Bu bildirge bağlayıcılığa sahip olmamakla birlikte, sonrasında oluşturulan uluslararası metinlerde yer alan hak ve özgürlükler ile ilgili ortak bir anlayış getirilmiştir.

3.1.1.2. AİHS'ne Ek (1 Numaralı) Protokol

Eğitim hakkı AİHS tarafından ayrıca düzenlenmemiş, 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzalanan ve 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe giren Ek (1 numaralı)

[177] Durmuş Tezcan ve Diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 418-419.
[178] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s.51-52.

protokolle sözleşmeye üç hak eklenmiştir: Eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, serbestçe seçim yapma hakkı. Protokolün eğitim hakkını negatif bir tutum ile düzenleyen 2. maddesi şu şekildedir:

> *"Kimse tahsil etmek hakkından mahrum edilemez. Devlet eğitim ve öğretim sahasında deruhte edeceği vazifelerin ifasında, ebeveynin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine göre temin etmek hakkına riayet edecektir"*.

Bu düzenleme ile temel olarak iki hakkın ortaya koyulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki devletin müdahale etmemesi gerektiğini ifade ederek negatif bir tutum ile düzenleme altına alınan bireylerin "eğitim alma hakkı" iken diğeri ise "öğrenim özgürlüğü"dür[179].

3.1.1.3. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer bulan temel ilkeler ışığında 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren sözleşmenin eğitim hakkına ilişkin olan 13. maddesi şu şekildedir:

> *"(1) Bu sözleşmeye taraf devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Sözleşmeci devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçiminde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşırlar.*
>
> *(2) Bu sözleşmeye taraf olan devletler eğitim hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, şu yükümlülükleri yerine getir:*
>
> *a) İlköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır.*
>
> *b) Teknik ve mesleki eğitim de dâhil ikinci eğitimin farkla türleri ve özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, kural olarak herkesin girmesine ve yararlanmasına açık duruma getirilir.*
>
> *c) Yüksek öğrenim, özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilir.*
>
> *d) İlk eğitimin bütün dönemini tamamlayamamış veya bu eğitimi hiç alamamış olan kişiler, mümkün olduğu kadar temel eğitim almaya teşvik edilir veya bu eğitimi almaya mecbur tutulur.*

[179] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 302.

e) Her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesi aktif olarak sağlanmaya çalışılır; yeterli bir burs sistemi kurulur ve öğretmenlerin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilir.

(3) Bu sözleşmeye taraf devletler, anne-babaların ve uygulanması mümkünse vasilerin de, çocuklarını devlet tarafından kurulan okulların dışında var olan ama devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış standartların asgari şartlarına sahip bulunan okullara gönderme ve kendi inançlarına uygun bir biçimde çocuklarına dinsel ve ahlaki eğitim sağlama haklarına saygı gösterir.

(4) Bu maddenin hiç bir hüküm, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen prensiplerin özel eğitim kurumlarında her zaman yerine getirilmesi ve özel eğitim kurumlarında verilen eğitimin devlet tarafından gösterilen asgari standartlara uyması halleri saklı kalmak kaydıyla, kişilere ve kuruluşlara eğitim kurumları kurma ve yönetme serbestisi verecek şekilde yorumlanamaz".

Anılan madde, sözleşmeye taraf olan devletlerin, herkese eğitim hakkı tanıdığından bahsederek, bu konuda taraf devletlere bazı yükümlülükler getirmektedir.

3.1.1.4. BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişin Uluslararası Sözleşme

BM Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren sözleşme, AB ülkelerinin tümü tarafından onaylanmıştır. Sözleşmenin Azınlıkların Korunması başlıklı 27. maddesi ile azınlık hakları, doğrudan doğruya bir uluslararası belgede düzenleme altına alınmıştır. Bu konuya, çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı olarak değinilmiştir. Sözleşmenin 18/4. maddesi şu şekildedir:

"Bu sözleşmeye taraf devletler, anne-babalar ile mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler".

Aynı ifade sözleşmenin ikizi olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. maddesinde mevcuttur. Eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.1.1.5. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

BM Genel Kurulu tarafından 7 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen ve 20 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren sözleşme AB ülkelerinin tümü tarafından imzalanmıştır. Sözleşmenin 28. ve 29. maddeleri doğrudan eğitim hakkına ilişkindir. 28. madde genel olarak taraf devletlerin, çocukların eğitim hakkını kabul ettiklerine dair bir taahhütname niteliğindedir. 29. maddede ise çocuğun eğitiminin hangi

amaçlara yönelik olduğundan bahsedilmektedir. Her iki madde taraf devletlere, bu hakkın kullanımı ve amaçların gerçekleşmesi adına bir takım yükümlülükler getirmektedir. Anılan maddeler şu şekilde kaleme alınmıştır:

> *"Madde 28 (1) Taraf Devletler, Çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:*
>
> *a) İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler,*
>
> *b) Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar,*
>
> *c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler*
>
> *d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler,*
>
> *e) Okullarda düzenli biçimde devamını sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.*
>
> *(2) Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.*
>
> *(3) Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimler özellikle göz önünde tutulur.*
>
> *Madde 29 (1) Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:*
>
> *a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi,*
>
> *b) İnsan Haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi,*
>
> *c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;*
>
> *d) Çocuğun, anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması,*

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

(2) Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır".

3.1.1.6. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan ayrımcılık yasağı ilkesinden yola çıkarak hazırlanan sözleşme UNESCO Genel Konferansı tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilerek 22 Mayıs 1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme eğitimde ayrımcılığı yasaklamakla birlikte fırsat eşitliği sağlamayı da hedeflemektedir[180]. Sözleşmenin 1. maddesinde sözleşmenin amacı yer almaktadır. Anılan maddeye göre sözleşmenin amacı; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engellemektir.

Şüphesizdir ki eğitim hakkını düzenleyen belgeler yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Fakat bu aşamada temel nitelikte olduğu düşünülen bu belgelere değinmenin yeterli olacağı kanaati oluşmuştur.

3.1.2. Türk Hukukunda Eğitim Hakkı

Türk hukukunda eğitim hakkına ilişkin temel hüküm Anayasanın 42. maddesidir. Genel olarak eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesinden hareketle kaleme alınmış olan madde şu şekildedir:

"(1) Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

(2) Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk yurttaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır".

Anayasa dışında Türk Hukukunda eğitim hakkını düzenleyen diğer kanunlar ise; 03.03.1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 14.06.1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 05.01.1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve

[180] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s.59.

Eğitim Kanunu, 14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Yurttaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun, 04.11.1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 08.02.2007 tarihli ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'dur.

Ülkemiz eğitim hakkını içeren bazı uluslararası belgelere taraf olmuştur. Fakat her defasında Anayasa'nın 42. maddesi ve Lozan Barış Antlaşması'nı gerekçe göstererek bu metinlere çekince koymuştur. Bunlar; BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek (1 Numaralı) Protokoldür.

3.2. ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI VE NİTELİĞİ

İnsani var oluşun temel yapı taşı olan dil, düşünme yetisinin bir ifade aracıdır. Sartre'nin ifadesi ile *"düşünce dilde başlar"*. Böylelikle mümeyyiz vasfa sahip olan birey, düşündüklerini dil ile somutlaştırma imkânına sahip olur. Bu bağlamda düşünce ve dil arasında vazgeçilmez bir bağın olduğu bilinmektedir[181]. Dil, bireylerin düşündüklerini ve duyduklarını dışa vurma aracı olmakla birlikte ait olduğu etnik grupla ilişkisini kuran bir kimlik öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır[182]. Bu bağlamda farklı topluluklara aidiyetin en önemli simgesi olan dil, azınlıklara mensup bireylerin kendi kimliklerini sürdürebilmeleri açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın 7/1-a. maddesinde açıkça ifade edildiği üzere, bölgesel ya da azınlık dilleri kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmektedir.

Dil, azınlıkların kimliğinin korunması ve sürdürülmesinde önemli bir unsurdur. Kişinin bir dilde akıcı bir biçimde konuşması, edebi eserler yaratması yahut akademik çalışmalar yapması ancak o dile tam anlamıyla hâkim olmasına bağlıdır. Dile bu denli hâkim olabilmenin ön şartı ise o dilin eğitimde kullanılmasıdır. Nitekim Lahey Tavsiyelerinde yer alan ifadeye göre dil ve kimlik gelecek kuşaklara ancak eğitim yolu

[181] Fazıl Hüsnü Erdem, "Kürt Meselesinin Çözümümde Anadilin Eğitimde Kullanılmasını Konuşmak", **Liberal Düşünce**, Sayı 63, s. 144.
[182] Tahmazoğlu Üzeltürk, "Dil Özgürlüğü", s.557.

ile aktarılabilmektedir[183]. Elbette ki eğitim tek başına dilin kaderini belirlemede yeterli değildir. Fakat eğitimin azınlık dilinin sürdürülebilmesi açısından vazgeçilemez bir öneme sahip olduğu da görmezden gelinmemelidir. Dilin eğitimde kullanılmasının, anadilini kullanma hakkının tabii bir sonucu olduğunu ifade eden bir AGİT raporuna göre[184]:

> *"Ulusal bir azınlığa mensup bir kişinin temel bir insan hakkı olan kendi dilini kullanma hakkı, doğal olarak kendi dilini bilme ehliyetine bağlıdır. Lahey Tavsiyelerinde belirtildiği gibi, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel kimliklerini sürdürme hakkı ancak eğitim sürecinde kendi anadillerini tam olarak öğrenmeleri halinde gerçekleşmiş sayılır. Dilin sözel boyutu aile içinde aktarılabilse de yazılı ve edebi boyutları ancak eğitim kurumlarında öğretilmek yolu ile bireylere intikal eder".*

Çalışmanın birinci bölümünde azınlık haklarının niteliği açıklanırken, azınlıkların egemen topluluktan farklı kültürel kimliklerini koruyabilmeleri ve çoğunluk ile aralarında gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için bir takım pozitif haklara sahip olması gerektiği fikri savunulmuştur. Zira azınlıkların korunması için negatif haklar gerçek eşitliğin sağlanabilmesi adına yeterli olmayacaktır (kanun önünde eşitlik, ayırımcılık yasağı, vb.). Azınlık unsurların özgül farklılıklarını korumak ve bu farklılıkları gelecek kuşaklara aktarabilmek açısından artı haklara sahip olmaları gerekir. Bir dil hakkı olan anadilinde eğitim hakkı, bu artı hakların önemli bir parçasını oluşturmakta ve azınlık grupların en belirgin taleplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bu başlığı altında anadilinde eğitim hakkı kavramına kısaca değinilerek, hakkın niteliği ve uygulanması ile ilgili teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Ardından anadilinde eğitim hakkı ile ilgili BM, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin düzenlemeleri incelenerek hakka ilişkin oluşturulan uluslararası standartlara yer verilmiştir. En sonda ise Türkiye Cumhuriyeti'nin dil politikalarına kabaca değinilerek ve bu politikalar ışığında anadilinde eğitim hakkına yönelik bakış açısı ile birlikte hakkın Türkiye bağlamında mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.

---

[183] Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri, Türkçe metin için bkz. https://www.osce.org/files/f/documents/8/5/32200.pdf (26.12.2019).

[184] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 313.

3.2.1. Anadilinde Eğitim Hakkı

Çalışmanın ikinci bölümünde "Ulus İnşası ve Ortak Dil" başlığı altında detaylı bir biçimde ele alındığı üzere, ulus-devletler ortak bir ulus bilinci oluşturmak amacıyla dilde birliği sağlamayı hedeflemiş ve seçilmiş olan ortak dil dışındaki diğer dillere karşı dışlayıcı bir politika yürütmüşlerdir. Ulus-devleti diğer devletlerden ayıran en sarih özelliğinin, tek-tip dil, kültürel uygulamalar ve standartlaşmış bir eğitim sistemi konusunda ısrarcı olmak adına eşi benzeri görülmemiş bir gayret içerisine girmesi olduğu ifade edilmektedir[185]. Bu anlamda ulus-devletler eğitimi, "makbul yurttaşlar" yaratmanın ve bu yurttaşların sadakatini temin etmenin en önemli aracı olarak görmüşlerdir. Tasavvur edilen kültürel kimliğin taşıyıcısı olan dil, eğitim yolu ile ortak inanç ve ideolojilerin endoktrinasyonunu sağlamaya aracılık etmektedir[186]. Böylelikle ulus-devletlerin temel söylemi olan ülke halkının toplumsal entegrasyonu ancak uluslaşmada önemli bir mekanizma olarak görülen etkin ve zorunlu bir eğitim yolundan geçmektedir[187]. Wallerstein da tasavvur edilen ulus kimliğinin hayat bulması ve sürekli olarak canlı kalması için her ulus-devletin başvurduğu yöntemin zorunlu eğitim olduğuna dikkat çekmekte ve bu anlamda dilde birliğe ayrıca önem atfetmektedir[188]. Ancak toplumda dilsel türdeşlik yoksa resmi dil olarak kabul edilen dilin özellikle eğitim yolu ile desteklenmesi, egemen dilin azınlık dilinin yerine geçmesi ile sonuçlanmakta ve buna da dilsel asimilasyon adı verilmektedir. Skutnabb-Kangas'a göre azınlık dilleri pahasına resmi dilin eğitimde zorunlu olarak kullanılması yolu ile asimilasyon -bir kesim tarafından çok sert bir söylem olarak ifade edilse de- jenosiddir[189].

Birçok ulus-devletin toplumsal homojenizasyonu gerçekleştirmek amacıyla uygulamış olduğu tek-dilli eğitim, devlet tarafından desteklenen dilin toplumun geneline yayılmasını sağlayarak dilsel azınlıkların asimilasyonuna aracılık etmiştir. Tek-dilli eğitimin kendi dilleri açısından olumsuz yönlerinin farkında olan azınlık

[185] Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, Özden Arıkan (Çev.), Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul, 2001, s.61-62.
[186] İlhan Kaya ve Hasan Aydın, **Çoğulculuk, Çokkültürlü ve Çokdilli Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara 2014, s. 11.
[187] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 14-15.
[188] Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Erol Öz (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 1998, s.130-131.
[189] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 315.

gruplar ise, kendi anadillerinde eğitim talep etme mücadelesi içine girmişlerdir. Zira anadilinde eğitim, dilsel asimilasyonu önlemenin ve bir zenginlik kaynağı olarak ifade edilen azınlık dillerinin korunmasında kilit bir fonksiyon üstlenmektedir[190].

Eğitimde anadilinin yeri tartışılırken karşımıza iki farklı kavram çıkmakta ve bazen bu kavramlar birbirleri yerine yanlış bir biçimde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki eğitimde azınlık dilinin kullanılması anlamına gelen *anadilinde eğitim*, bir diğeri ise eğitim kurumlarında azınlık dilinin seçmeli ders olarak öğretilmesi anlamına gelen *anadili eğitimi*dir[191]. Anadilinde eğitim, sanıldığının aksine bir eğitim kurumunda bütün derslerin anadilinde öğretilmesi değil; eğitim faaliyetinin -ağırlığı modelden modele değişkenlik gösteren- hem anadilinde hem de egemen dilde yapılması anlamını taşımaktadır[192]. Yani anadilinde eğitim gören bir çocuğun egemen dili de öğrenmesi, o dilde yetkin olması ve böylelikle ulus ile dilsel anlamda bütünleşmesi sağlanmaktadır. Nitekim resmi dilin öğrenilmesinin yurttaşlar açısından bir yükümlülük olduğunu ifade eden Lahey Tavsiyeleri, *"ulusal azınlıklara mensup kişiler, aynı anda devlet dilini yeterli düzeyde öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olmakla da sorumludurlar"* demektedir. Toplumda yerleşik ön yargıların kırılması adına bazı yazarlar tarafından *iki-dilli veya çok-dilli eğitim modeli*[193] olarak da ifade edilen anadilinde eğitim, eğitim faaliyetinin iki veya daha fazla dilde yürütülmesi anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda bir azınlık dilinin eğitim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulması anadilinde eğitime örnek olarak gösterilemeyecektir. Anadilinde eğitimin amacı, sadece azınlık dilinin öğretilmesi

---

[190] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 317.

[191] Sibel İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri: Uluslararası Belgeler ve Yeni Anayasa", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, s.152.

[192] Dünyada uygulanmakta olan iki-dilli eğitim modellerinden dördünün öne çıktığı görülür. Bunlardan ilki olan "geçiş modeli"ne göre öğrenci, eğitimin ilk iki yılında hem anadilinde hem de egemen dilde eğitim almakta, daha sonra da tamamen egemen dile eğitime geçilmektedir. İkincisi olan "idame modeli"ne göre öğrenciye hem anadilinde hem de egemen dilde eğitim verilmekte fakat geçiş modelinden farklı olarak anadilinde eğitimin süresi ve yoğunluğu arttırılmaktadır. Üçüncüsü olan "zenginleştirici model"de idame modelinin tüm özellikleri korunmakta ve buna ilaveten azınlık dilini bilmeyenlerin de o dili öğrenmesi teşvik edilmektedir. Dördüncü model olan "miras modeli"nde ise çok az kişi tarafından konuşulan ve kaybolmaya yüz tutmuş dillerin eğitim dili olarak kullanılması ve böylece bu dilin korunması amaçlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kaya ve Hasan Aydın, "Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu: Zorluklar, Deneyimler ve İki Dilli Eğitim Modeli", **Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM)**, İstanbul 2013, s. 10; Sürmeli, **"Anadilinde Eğitim Hakkı"**, s. 50.

[193] Bkz. Müge Ayhan Ceyhan ve Dilara Koçbaş, "Çiftdillilik ve Eğitim", **Eğitim Reformu Girişimi (ERG)**, İstanbul 2009.

değil; aynı zamanda o dilin başkaca alanların öğretiminde kullanılması anlamına gelmektedir[194].

Anadilinde eğitime şiddetle karşı çıkanlar, bu modelin savunucularının politik amaçlarla hareket ettiğini iddia ederek egemen dilden bir başka dilde eğitimin kutuplaşmaya, çatışmaya ve belki de bölünmeye sebep olacağını düşünmektedirler. Ancak ulusların kolektif hafızasında yer alan bu korku ile hareketle yürütülmeye çalışılan tek-dilli eğitim politikaları, demokratik ve çoğulcu bir ortamın oluşması sürecini sekteye uğratmakta ve toplum içerisinde sağlıklı bir iletişimin kurulmasını ve toplumsal barışı engellemektedir. Diğer taraftan genellikle siyasi nitelik taşıyan anadilinde eğitim tartışmaları, konunun eğitimsel ve pedagojik boyutlarının ihmaline yol açmakta ve bu konuda toplum üzerinde yanlış algılar yaratmaktadır. Nitekim son zamanlarda yapılan birçok araştırma, anadilinde eğitimin, azınlık dillerini konuşan öğrencilerin akademik performansına olumlu etki ettiğini, kültürel eşitsizliğin ve ayırımcılığın en aza indirgenmesine aracı olduğunu ortaya koymaktadır[195]. Buna paralel olarak kendi anadilinde eğitim görmeyen ve başka bir dilde eğitime zorlanan çocukların akademik olarak başarısız ve sorunlu olduğu söylenmektedir. Bu çocuklar her iki dili de yarım yamalak kullanır ve netice olarak *yarım dilli* olurlar[196]. Yarım dillilik kavramı ilk olarak Avrupa'ya yoğun bir biçimde göçmen işçi akını olduğu 60'lı yıllarda ortaya atılmıştır. O dönemde her iki kültür arasında kalan göçmen işçi çocukları, özellikle okullarda bir sorun olarak algılanmış ve meseleye dair bazı çalışmalar yürütülmüştür. İngiliz sosyolog Basil Bernstein'ın 1960 yılında hazırlamış olduğu yarım dillilik ile ilgili raporda şu ifadeleri kullandığı görülmektedir[197]:

> *"Yabancı işçi çocukları ve yerli halkın çocukları aynı sınıfta okurlar. Yerli halkın zengin çocukları dilin birkaç koduna hâkim, yabancı işçi çocukları ise dilin tek kodunu bile çözmekte zorluk çekiyorlar. Bunun için yabancı işçi çocukları yerli zengin çocukların seviyelerini yakalamayınca bir dengesizlik oluşur. O zaman yabancı işçi çocukları yarım dilli ve yerli zengin çocuklar da iki dilli olur".*

Eğitim kurumlarında azınlık dillerinin kullanılması konusunda UNESCO aracılığı ile yürütülen ilk çalışmalardan biri olan 1951 tarihli raporunda açık bir

[194] Kaya ve Aydın, **Çoğulculuk, Çokkültürlü ve Çokdilli Eğitim**, s. 19-20.
[195] Kaya ve Aydın, "Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu…", s. 13.
[196] Tigris, **Anadili Eğitimi ve Birden Fazla Resmi Dil**, s. 45.
[197] Tigris, **Anadili Eğitimi ve Birden Fazla Resmi Dil**, s. 45.

biçimde ifade edildiği üzere, anadili farklı olanlar üzerinde resmi dilin kullanılması konusunda mutlak ısrarın olumsuz sonuçlar doğuracağı çok açıktır. Böyle bir ısrar, azınlık grupların ulusal yaşamdan bir ölçüde geri çekilmesine neden olmaktadır. Ulusal çıkarların korunması eğitimin ilerletilmesine bağlıdır. Fakat eğitimin ilerletilmesi ve bahsi geçen çıkarların en üst seviyeye ulaşması da azınlık dillerinin eğitim ile desteklenmesini gerekli kılabilir. Çünkü anadilinde eğitim, çocuğa sadece anadilini öğretmeyi hedeflemez; aynı zamanda ona başka şeyler öğretmenin de en etkili yolunu gösterir[198].

3.2.2. Anadilinde Eğitim Hakkının Niteliği

Tartışmasız bir dil hakkı olan anadilinde eğitim hakkının niteliğinin anlatılmaya çalışıldığı bu başlık altında, hakkın süjeleri açısından "bireysel hak-kolektif hak", hakka karşı devletin tutumu açısından "hoşgörü hakları-destekleyici haklar", korunması istenilen menfaat açısından ise, "araçsal dil hakları-araçsal olmayan dil hakları" ikilemlerine oldukça kısa bir biçimde değinilmiştir. Zira çalışmanın ikinci bölümünde "Dil Haklarının Niteliği" başlığı altında bu ikilemlere ayrıntılı bir biçimde değinilmiş ve bir değerlendirmeye varılmıştır. Tekrara düşmemek adına dil haklarının niteliğine ilişkin yapılan bu ayırımların, anadilinde eğitim hakkı özelinde somutlaştırılması amaçlanmaktadır.

Anadilinde eğitim hakkının niteliğine ilişkin yapılan ilk ayırım *bireysel haklar-kolektif haklar* ayırımıdır. Bireysel haklar denildiğinde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinden doğan ve tüm insanların sahip olması gereken hakların anlaşılması gerekmekte; kolektif haklar denildiğinde ise etnik, dinsel veya dilsel anlamda çoğunluktan farklı toplulukların ayırıcı özelliklerini koruyabilmeleri adına grupça kullanılabilen ve içinde kolektif bir yarar bulunduran haklardan bahsedilmektedir. Dil hakları sınıflandırmasında yapılan bu ikili ayırımın temeli, dilsel insan hakları mı yoksa dil hakları anlayışının mı benimsenmiş olmasıyla yakından ilintilidir.

Dili ayrı bir hak kategorisi olarak değerlendirmeyen ve klasik insan haklarının dilsel boyutunu yansıtan dilsel insan hakları anlayışına göre tanınan haklar bireysel

[198] UNESCO, **The Use of Vernacular Languages in Education**, Paris 1953, s. 49-50 https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000002897 (27.12.2019).

niteliktedir. Fakat eşitlik anlayışına dayalı bireysel haklar, dil gruplarının farklılıklarını korumada yetersiz kalmaktadır. Daha önce de bahsedilmiş olduğu üzere dil ve kültür, kolektif bir inşadır ve bu bağlamda dilin zaten kendine içkin kolektif bir boyutunun olduğunu söylemek mümkündür. Salt bireysel haklar, dilsel grupların sahip olduğu kültürel kimliği tanımada yetersiz kaldığından çalışmanın en başından beri savunulmaya çalışılan anadilinde eğitim hakkının bireysel haklar yolu ile temin edilmesi mümkün görülmemektedir. Kaldı ki anadilinde eğitim hakkının uygulanabilmesi için de Arzoz'un *limitler nosyonu* olarak ifade ettiği yeterli sayıda talep gerekmekte ve bu bile başlı başına anadilinde eğitim hakkının kolektif bir boyutu olduğuna işaret etmektedir[199]. Aslında sanıldığının aksine, bireysel haklar ve kolektif haklar birbirine çok zıt kavramlar değildir. Kolektif haklar, bireysel hakların gerektirdiklerindendir ve kişinin evrensel nitelikteki haklardan tam ve etkin bir biçimde faydalanabilmesi, üyesi olduğu özgül gruba kolektif hakların tanınması yolundan geçmektedir. Bu bağlamda anadilinde eğitim hakkı bireysel kullanım iradesine bağlı olan kolektif bir hak olarak nitelendirilmektedir[200].

Dil hakları konusunda yapılan bir diğer sınıflandırma ise genel insan hakları terminolojisinde yapılan negatif haklar-pozitif haklar temeline dayanan *hoşgörü hakları-destekleyici haklar* ayırımıdır. Devletin bütün dillere karşı aynı mesafede durması gerektiği anlamına gelen hoşgörü hakları, klasik liberalizmde yer bulan "iyi niyetli ihmal" ya da "minimal devlet" anlayışına dayanmakta ve devletin dillere destekleyici yahut engelleyici bir tavır takınmaması anlamına gelmektedir. Fakat daha önce de vurgusunu yapmış olduğumuz üzere, her ne kadar devletler resmi dil ilan etmek zorunda olmasalar da kendi iç ilişkilerinde yahut yurttaşları ile olan ilişkilerinde bir dili araçsal olarak kullanmak mecburiyetindedirler. Böylece devlet tarafından iletişimde seçilmiş olan dil ayrıcalıklı konuma getirilmekte ve diğer dillerin statüsü bilinçli olmasa dahi düşürülmektedir. Böylece devletlerin bütün dillere karşı aynı mesafede olması pratik olarak mümkün gözükmemektedir.

Devletin, dili kullanacağı alanlardan biri de şüphesizdir ki eğitim kurumlarıdır. Anadilinde eğitim hakkı bağlamında düşünüldüğünde mevcut eğitim sistemlerini,

[199] Arzoz, "The Nature of Language Rights", s. 3.
[200] Orhan, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Bir Çerçeve", 353-354.

çoğunluk kültürünü ya da dilini yansıtmayan seküler sistemler olarak değerlendirmek pek mümkün görülmemektedir[201]. Sonuç olarak hoşgörü temelli dil haklarının, azınlıkların anadilinde eğitim hakkını temin etmekte yetersiz olduğu oldukça açıktır. Destekleyici dil hakları, hoşgörü temelli dil hakların tam tersine devletin belirli bir dili ya da dilleri kamu kurumlarında kullanmasını teşvik etmesi ve bu konuda etkin bir role bürünmesi anlamına gelmektedir[202]. Çoğunluğun konuşucusu olduğu egemen dilden başka dillerin eğitim kurumlarında anadili olarak kullanılması konusunda hoşgörü temelli dil hakları eksik kalacak; böyle bir uygulama ancak ve ancak devletin destekleyici bir tutumuyla mümkün olacaktır. Bu açıklamalardan yola çıkarak anadilinde eğitim hakkını destekleyici haklar kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

Dilsel insan hakları ve dil hakları temeline dayanılarak yapılan bir diğer ayırım ise *araçsal dil hakları-araçsal olmayan dil hakları* ayırımıdır. Klasik insan hakları nazariyesine dayanan, eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinden doğan araçsal dil haklarında dilin salt iletişime ilişkin boyutu korunmakta ve dil başka hakların tam olarak temin edilmesine aracılık etmektedir. Söz gelimi, bir ceza yargılamasında suç isnat edilen kişiye suçlama nedenlerinin ve haklarının anladığı dilde bildirilmesi araçsal dil haklarına örnek olarak gösterilebilir. Çünkü burada korunması istenen asıl menfaat kişinin adil yargılanma hakkıdır. Araçsal dil hakları anlayışında dilin kimliğe ilişkin kurucu unsuru tali olarak görülmektedir. Araçsal olmayan dil haklarında ise tam tersi olarak, dilin kimliğe ilişkin kurucu ve sembolik fonksiyonu asli olarak değerlendirilir ve dilin kültürel kimliğin bir ifadesi olduğu gerçeği ön plana çıkartılır. Araçsal olmayan dil hakları rejimi, grup kimliğinin ve kültürünün korunması gerektiği anlayışını merkeze almaktadır[203]. Dilin ve kültürün gelecek nesillere aktarımında eğitimin rolü yadsınamaz. Anadilinde eğitim hakkı, anadili eğitimi sağlamakla birlikte, bireyin ait olduğu grubun kültürel kimliğini devam ettirme ve bu kimliği güçlendirme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda anadilinde eğitim hakkının araçsal olmayan dil hakları kategorisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

[201] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 316.
[202] Arzoz, "The Nature of Language Rights", s. 7.
[203] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 313.

Buraya kadar yapılan değerlendirme ile anadilinde eğitim hakkının, hakkın taşıyıcıları açısından kolektif, hakka ilişkin devletin tutumu açısından destekleyici ve korunması istenilen menfaat açısından ise araçsal olmayan haklardan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.3. Uluslararası Belgeler ve Anadilinde Eğitim Hakkı

3.2.3.1. BM Belgeleri

1990 yılına kadar BM'nin getirdiği azınlık haklarının genel insan hakları içinde değerlendirilmesi ve negatif haklarla sınırlı tutulması eğilimi bulunmakta idi. Bunun en önemli örneği azınlıkların direkt olarak konu edildiği ilk uluslararası sözleşme olan BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesidir. Sözleşmenin 27. maddesinde, azınlıkların kendi dillerini kullanma haklarının engellenemeyeceği şeklinde bir düzenleme yer almakta ve fakat azınlıkların anadillerinde eğitim hakkına ilişkin herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Sözleşmenin ikizi olan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin eğitim hakkına ilişkin 13. ve 14. maddeleri eğitim hakkının eşit ve tam olarak sağlanması amacıyla taraf devletlere bazı yükümlülükler getirmiştir. Anılan her iki hükümden de ilköğretimin parasız olması gerektiği yönünde bir sonuç çıkmaktadır. Fakat anılan sözleşmenin ilgili maddesinde eğitim diline ilişkin herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren Irk Ayırımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Nihai Gözlemlerinde anadilinde eğitimi tavsiye ederek çiftdilli eğitimin sağlanması için devletlerin aktif rol üstlenmesi gerektiğini hatırlatmakta ve anadilinde eğitimi açıkça desteklediğini belirtmektedir. Yine son zamanlarda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi sözleşmeye taraf devletlere azınlık dillerinin eğitimde anadili olarak okutulması veya azınlıklara anadili eğitimi konusunda bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır. Fakat bunların tamamı hukuki bağlayıcılık niteliğinden yoksun belgelerdir[204].

UNESCO'nun Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi'nin 5/1-c. maddesi ile ulusal azınlıkların eğitimde kendi dillerini kullanma ve kendi dillerini öğretme hakkı düzenlenmiştir. Anılan düzenleme, sözleşmeye taraf devletlere pozitif yükümlülükler

[204] İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri…", s. 155.

yüklemekten kaçınmakta ve ulusal azınlıkların eğitimde kendi dillerini kullanma hakkı bir takım sınırlamalara –her ülkenin kendi eğitim politikasına- tabi tutulmaktadır[205].

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi ve devamında çocuğun eğitim hakkı teminat altına alınmış olup, bu hakkın taraf devletlerce fırsat eşitliği temeline dayandırılması gerektiği düzenlenmiştir. Sözleşmenin 30. maddesinde ise azınlık gruplarına mensup olan çocukların kendi dilini kullanma hakkından mahrum bırakılmayacağı açıkça ifade edilmektedir.

Yukarıda kabaca değinilmiş olan BM belgeleri, hakkın teminine ilişkin taraf devlere pozitif yükümlülükler getirmekten kaçınma eğilimi göstermektedir. Genel olarak dilsel insan hakları anlayışından hareketle kaleme alınmış olan bu belgelerde anadilinde eğitim hakkına vurguda bulunan düzenlemelerin oldukça az sayıda olduğu değerlendirilmiştir. Hakkı doğrudan doğruya düzenleyen belgelerin ise hukuki anlamda bağlayıcı niteliğe sahip olmadığı; bunların daha çok tavsiye niteliğindeki komite kararları olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2.3.2. AGİK/AGİT Belgeleri

Bir AGİT belgesi olan ve 1990 tarihinde kabul edilen Kopenhag Belgesi, azınlıkların anadillerinde eğitim hakkını açıkça ifade eden ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Belgenin 34. maddesinde *"azınlıkların anadillerini öğrenmek için eğitim görmeleri veya anadillerinde eğitim görmeleri"* ifadesi yer almakta ve taraf devletlerden bu tedbirleri sağlamayı "mümkün olduğu ölçüde" talep etmektedir. Hiçbir bağlayıcılığı olmasa da AGİT belgeleri, özellikle Kopenhag Belgesi, azınlıklara ilişkin imzalanan birçok anlaşmaya ilham kaynağı olmuştur[206].

Bundan başka AGİT'in azınlık haklarına ilişkin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ortaya çıkmıştır. Sekiz alt başlık altında toplanan bu tavsiyeler ile daha çok eğitim konusunda pratikte ortaya çıkan bazı sorunlara cevap olabilmek adına AGİT katılımcısı devletlere

[205] İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri…", s. 154-155.
[206] Terzioğlu, **Uluslararası Hukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 119.

azınlık dilinde eğitim politikalarının geliştirilmesinde yardımcı olacak nitelikte genel bir çerçeve çizilmiştir.

3.2.3.3. Avrupa Konseyi Belgeleri

AİHS'nin ayırımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesi *"sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya diğer statüler gibi herhangi bir temelde hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına alınacağı"* konusunda taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir. Eğitim hakkı AİHS tarafından ayrıca düzenlenmemiş, AİHS'ye Ek (1 numaralı) protokolle sözleşmeye eklenmiştir. Protokolün eğitim hakkını negatif bir tutum ile düzenleyen 2. maddesine göre "k*imse tahsil etmek hakkından mahrum edilemez. Devlet eğitim ve öğretim sahasında deruhte edeceği vazifelerin ifasında, ebeveynin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine göre temin etmek hakkına riayet edecektir".* Genel anlamda eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinden hareketle düzenlenen her iki maddeye bakıldığında, eğitimde anadilinin kullanılmasına ilişkin herhangi bir ibarenin yer almadığı açıktır. Sözleşme ile teminat altına anılan hak, salt eğitim hakkı olup taraf devletlere eğitim-öğretim kurumlarında anadilinin okutulmasına ilişkin herhangi bir yükümlülük getirmemektedir.

Azınlık dillerinin eğitim-öğretim kurumlarında okutulması konusunda doğrudan hüküm ihtiva eden Avrupa Konseyi belgeleri Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'dır. İlk olarak Çerçeve Sözleşme'nin 13. maddesi, taraf devletlerin eğitim düzeni sınırlarını aşmayacak ölçüde ulusal azınlığa mensup bireylere kendi özel eğitim-öğretim kurumlarını kurma hakkı tanımakta ve maddenin devamında ise bu hakkın kullanımının taraf devletlere herhangi bir mali yükümlülük getirmeyeceğini düzenlemektedir[207]. 14. maddesinin birinci fıkrası ile ulusal azınlığa mensup bireylere kendi azınlık dillerinin öğrenilmesi hakkı tanınırken, ikinci fıkrasında ise yeterli sayı şartına bağlı olmak kaydı ile taraf devletlerin, ulusal azınlığa mensup bireylere anadilinde eğitim imkânı sağlamak için bir takım yükümlülükler getirilmektedir. Anılan madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

[207] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 104.

"(1) Taraflar ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

(2) Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep varsa taraflar mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim düzenleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatları sağlamaya gayret ederler".

Genel olarak sözleşmenin 14. maddesi taraf devletlere geniş takdir yetkisi tanımakta, özellikle maddenin ikinci fıkrasında yer alan "mümkün olduğu ölçüde" ifadesi hakkın kullanımını devletin kullanılabilir kaynaklarına bağlamaktadır[208]. Bu anlamda anılan sözleşmenin çok güçlü bir bağlayıcı vasfa sahip olduğu söylenemez.

Son olarak Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın eğitim diline ilişkin 8. maddesine değinmekte yarar vardır. Anılan maddenin (b) fıkrasına göre:

"(i) ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ilköğretimi sağlamak veya

(ii) ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ilköğretimin önemli bir bölümünü sağlamak,

(iii) ilköğretim içinde, müfredatın ayrılmaz bir parçası olarak ilgili bölgesel veya azınlık dillerinin öğretilmesini sağlamak veya

(iv) yukarıda (i)'den (iii)' ye kadar öngörülen tedbirlerden en azından birini, ailelerinin talebi halinde ve sayısı yeterli görülen öğrencilere uygulamak".

Yukarıda sayılan bütün uluslararası belgelerin genel olarak tolerans temelli yaklaşıma sahip olduğu, destekleyici haklara ilişkin çok az şey söylediği görülmektedir. Ayrıca adı geçen belgeler, etkin bir denetim mekanizmasına sahip değildir. Hak ihlali halinde ise azınlık bireylerin başvuracağı herhangi bir organın olmaması sözleşmelerin caydırıcılık niteliğini zayıflatmaktadır[209].

3.2.4. Türkiye'de Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim Hakkı

3.2.4.1. Türkiye'de Dil Politikalarının Genel Hatları

Birinci Dünya savaşından sonra imzalanmış olan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile bir ulus-devlet olarak kurgulanmış olan Türkiye, açık bir biçimde Kemalist devrimin öngörmüş olduğu "ulusçuluk" ilkesi üzerine

[208] Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 105-106.
[209] Orhan, **"Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye'de Uygulamaları"**, s. 81.

temellendirilmiştir. Daha önce de etraflıca izahatı yapılmış olduğu üzere ulus-devletler ortak bir kültürel kimlik üzerine inşa edilen, kendisinden olanı kucaklayan ve farklılıkları ötekileştiren bir anlayışa sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi üzerine kurulmuş olan bu ulus-devlet, her ne kadar etnik, dinsel ve dilsel anlamda heterojen bir yapı sergilese de, Türklük üzerine inşa edilmiş ve bu kimlik üzerinden bir takım politikalar yürütülmüştür. Böylece yeni kurulan devletin gerçek sahipleri ve asli unsurları Milli Mücadele önderleri tarafından Türkler olarak belirlenmiştir[210].

Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra ortak kimlik arayışının en önemli ayağını dil politikaları oluşturmuştur. Daha önce de bahsedilmiş olduğu üzere bir ülkedeki dil politikaları, o ülkenin uluslaşma serüveni ile yakından ilintilidir. Çünkü dil, ortak kimliğin oluşumda başat unsurlardan biridir ve cumhuriyetin ilanından sonra Türklük üzerine oluşturulmaya çalışılan ortak kimlik, Türkçe konuşmaya bağlanmıştır[211]. Böylece Türk etnisinin ortak dili olan Türkçe lehine zaman zaman teşvik edici, diğer diller aleyhine ise zaman zaman yasaklayıcı ve baskılayıcı uygulamalar getirilmiş, Türkçe dilinden başka dillerin konuşucusu olan topluluklar ise bu anlamda birçok kez ayırımcı uygulamalara maruz kalarak ciddi hak ihlallerinin mağduru olmuşlardır. Çalışmamızın amacı dışında olmakla beraber her ne kadar sözü edilen bu baskıcı ve yasaklayıcı uygulamalar daha çok Kürtçe dili üzerinde yoğunlaşmışsa da, aynı zamanda diğer etnik grupların dillerini de değersizleştirerek, bu dillerin tedrici bir biçimde kamusal yaşamdan çıkarılmasına sebep olmuştur.

Kuruluşundan bu yana kendi içinde Türkçe dilinden başka dillerin konuşucusu olan etnik grupları barındırmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti, tek-dilci bir politika yürütmüştür. Ulusal birliği sağlama saikiyle kamusal alanda tek-dilci bir politika izleyen yeni rejim, Türkçe konuşmanın Türklüğün ana unsurlarından biri olduğu fikrini empoze ederken, diğer dillerin konuşulmasını ise yeni rejime karşı ciddi bir tehlike olarak algılamış ve bu tehlike karşısında ise diğer dillere karşı baskılayıcı ve

[210] Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un Ağrı isyanından hemen sonra seçim çalışmaları esnasında Ödemiş'teki ifadeleri bu bağlamda oldukça çarpıcı niteliktedir: *"... Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da düşman da dinlesin ki, bu memleketin efendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır".* Bkz. Ahmet Yıldız, **''Ne Mutlu Türküm Diyebilene'', Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Sküler Sınırları, 1919-1938**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 210.

[211] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 24.

özümseyici tedbirler üretmiştir[212]. Bu savı destekler nitelikte olan Mustafa Kemal'in 1930 yılında Adana gezisinde Türk ulusal kimliğinin inşasında önemli bir yere sahip olan Türk Ocaklı gençlere hitaben yapmış olduğu konuşma oldukça çarpıcı niteliktedir[213]:

> *"Türk Milletindenim diyen insan her şeyden evvel behemehâl Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. Hâlbuki Adana'da Türkçe konuşmayan 20 binden fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse gençler ve siyasî içtimaî bütün Türk kuruluşları bu durum karsısında duygusuz kalırlarsa en aşağı yüzyıldan beri devam edegelen bu durum daha yüzlerce yıl devam edebilir! Bunun neticesi ne olur? Herhangi bir felakette günümüzde bu insanlar başka dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimizde hareket edebilirler".*

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Kemalistler tarafından uygulanan politikanın bir kesim tarafından sanılanın aksine "ırkçılık" değil "Türkleştirme politikası" olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Nitekim ırkçılık ve Türkleştirme kavramları muhtevaları itibariyle bir arada kullanılamayacak kadar zıt kavramlardır. Birden çok dil, din ve etnik gruptan müteşekkil Türkiye için o dönemde yapılacak en doğru hamle aslında herkesin etnik açıdan Türk olduğunu iddia etmek ve "biz"in sınırlarını genişletmekti[214]. İsmet İnönü'nün 1926 yılında Türk Ocakları İkinci Kurultayı'nda yapmış olduğu konuşmasında bu hedefin varlığına rastlamak mümkündür[215]:

> *"Biz açıkça milliyetçiyiz ve milliyetçilik bizim yegâne birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatanı içinde Türk olmayanları behemehâl Türk yapmaktır. Türkleri ve Türklüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır".*

Çok açık bir biçimde Türk kimliğinin zorla dayatılması ve bunun ikrarı anlamına gelen bu ifadeler o dönemde yürütülen asimilasyonist politikaların ne boyutta olduğunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Böylece Milli Mücadele önderleri kolları sıvayarak Türkleştirme politikalarının yürütülmesine

---

[212] Çağla Kubilay, "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması", **İletişim Araştırmaları**, Cilt 2, Sayı 2, s.56.
[213] Mehmet Pınar, "Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, s. 542.
[214] Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 97.
[215] Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene…**, s. 155-156.

önderlik etmiş ve ülkede yaşayan herkesi çok etnili yapısına rağmen Türk ilan etme çabası içerisine girmişlerdir. Bu çabalardan ilki 1932 yılında Anadolu'nun ilk sahiplerinin Türkler olduğu fikrini ortaya atan *Türk Tarih Tezi*dir[216]. Diğer taraftan Türk dilini diğer diller ile irtibatlandıran *Güneş-Dil Teorisi* ile yeryüzündeki tüm dillerin Türkçeden türediğine ilişkin oldukça ilgi çekici bir sav ortaya atılmıştır. Türk Tarih Tezi'nin bir devamı olan Güneş-Dil Teorisi'ne göre; "*Türklerin dili dünyadaki diğer bütün diller üzerinde etki yapmıştır. Dilin kökünde doğanın gücü vardır. İnsan ilk gücünü güneşten, dil de ilk gücünü güneşten almıştır. Sonradan eklemlenen Arapça ve Farsça'dan arındırılmalıdır"*[217]. Balçık'a göre Güneş-Dil Teorisi, ulusal kimliğin formüle edilmesi açısından Türk milliyetçiliğinin hangi tarihsel basamaklardan geçtiğini ve kavramsal dünyasının nelere uzanabileceğini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir[218]. O dönmede ardı ardına ortaya atılan her iki teorinin ortak amacının ülkede yaşayan alt kimlikleri bilimsel bir meşruiyet zemininden yoksun bırakmak olduğu söylenmektedir[219].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olarak ifade edilen Lozan'a rağmen yürütülen dilsel asimilasyon uygulamalarının en önemli ayağı, özellikle 1928 yılında başlayan ve aralıklarla ivme kazanan *Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası*dır. Başlangıçta İspanyolca ve Fransızca konuşmayı sürdüren Musevi azınlığa karşı başlatılmış olan bu kampanya, zaman içerisinde hız kazanarak diğer alt kimliklerin anadilini kamusal alandan çıkarmayı hedeflemiş ve bu anlamda şiddetini arttırmıştır[220]. Kampanya ile hem gayrimüslimler hem de Türkçeyi anadili olarak konuşmayan etnik topluluklar, kamusal alanlarda yarım yamalak dahi olsa baskıcı uygulamalarla Türkçe konuşmaya zorlanmışlardır. Bu kampanya her ne kadar azınlık grupları tedirgin etmiş olsa da onları anadillerinden vazgeçirmeye yetmemiş ve Türkçeyi benimsetmek konusunda başarıya ulaşamamıştır[221].

---

[216] Kubilay, "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler…", s. 65.
[217] Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: 'Türk Tarih Tezi'", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik**, (800-810), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 805.
[218] M. Berk Balçık, "Milliyetçilik ve Dil Politikaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik**, (777-787), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 785.
[219] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 280.
[220] Kubilay, "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler…", s. 67.
[221] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 283-284.

Hukukun araç kılındığı en önemli dilsel asimilasyon uygulaması 2510 sayılı *İskân Kanunu*'dur. Türkçenin insanlar arasında konuşma dili olarak yayılması, öncelikle azınlıkların kendi anadillerini gündelik yaşamlarında kullanmaktan vazgeçmesi ön koşuluna bağlı idi. Fakat Türkçe konuşmayan unsurlar aynı mekânı paylaşmaya devam ettiği müddetçe yani egemen unsur ile iletişime geçmediği sürece yasaklar yolu ile diğer dillerin kullanımına engel olmak pek de mümkün görülmemekteydi. Bu amaç ile 14 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan İskân Kanunu, nüfus ve göç ile ilgili olmakla beraber dilsel anlamda tek-tip bir topluluk yaratmayı hedeflemekteydi. Nitekim dönemin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, adı geçen yasanın mecliste müzakere edildiği esnada, *"(...) Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır"* ifadesini kullanarak kanunun amacını çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır[222]. İskân Kanunu genel olarak Türkiye'de yaşayan halkı üç kategoriye ayırmaktadır: 1) Türk etnisinden olan ve Türkçe konuşanlar, 2) Türkçe konuşmamakla beraber Türk kültüründen olanlar (Arnavut, Tatar, Çerkez gibi), 3) Türkçe konuşmayan ve aynı zamanda Türk kültürü içinde yer almayanlar[223]. Kanun, üçüncü grup içerisinde yer alan unsurları Türkleştirmek adına bir takım uygulamalar içermektedir Böylece İskân Kanunu ile azınlık unsurların baskın unsura entegrasyonu sağlanarak dilsel farklılıklar tek bir potada eritilecektir. Adı geçen kanunun yürürlükten kalkması 2006 yılını bulmuştur.

Yeni rejimin ulusal bir kimlik oluşturma yolunda izlemiş olduğu bir diğer politika, 1934 tarihli *Soyadı Kanunu*dur. Adı geçen kanun, Türk etnisinden olmayanların Türklük potası altında eritilmesi amacına hizmet eden en önemli araçlardan biridir. Kanun, soyadı olarak seçilmesi gereken kelimelerin Türkçe olması gerektiğini zorunlu kılarken, milli birlik ve vahdet ülküsünü ihlal edeceği gerekçesiyle yabancı ırk ve millet isimlerinin soyadı olarak kullanılmasını imkânsız hale getirmektedir[224]. Türkçenin genelleştirilmesi ve Türklüğün görülebilir ve duyulabilir kılınmasını isteyen yeni rejim, hem gayrimüslim hem de Müslüman halktan kendilerine öztürkçe bir ad seçmelerini istemekte idi. Aksi takdirde bu kişilerin Türklüğü *"Osmanlı Bankası'nın Türklüğü"*nden öteye geçmeyecek ve bu kişiler

[222] Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, s. 287.
[223] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 30.
[224] Bayır, **Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik**, s. 160-161.

"Kanuni Esasi Türkü" olmaya mahkûm kalacaklardı[225]. Soyadı Kanunu ile başlatılan isimlerin Türkçe olma zorunluluğu, bir süre sonra yer isimlerinde de kendini göstermiş ve bu Türkleştirme politikası Rumca, Ermenice ve Kürtçe olan yer isimlerinin Türkçeleştirilmesi ile devam etmiştir[226].

Buraya kadar Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda milli birlik ve vahdet ideali ile yürütülmeye çalışılan dil politikalarına kabataslak değinilmiş ve tek partili dönemde dil konusunda otoriter ve baskıcı eğilimlerin olduğu sonucuna varılmıştır. Çok partili dönemde ise Türkçe dışındaki diğer dillere karşı tutum çok da farklı olmamış ve bu anlamda esaslı değişikliklere gidilmemiştir. Öyle ki yer isimlerinin değiştirilmesine ilişkin en yoğun çalışmalar, tek partili döneme nispeten daha liberal politikalar izleyen Demokrat Parti döneminde başlatılmış ve 1956 yılında "Ad Değiştirme İhtisas Kurulu" kurulmuştur. Kurul 1978 tarihine kadar faaliyet göstermiş ve bu süre içerisinde yaklaşık 75 bin yerleşim yerinin adı kurul tarafından incelemeye alınarak bunlardan 28 bin kadarı Türkçeleştirilmiştir[227].

Sonuç itibariyle söylenilebilir ki; cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkçe dışında başka bir dili konuşmak vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü ile irtibatlandırılmış ve bu refleks ile "öteki" dillerin kullanım alanı olabildiğince daraltılarak yaşamın her alanında Türkçe lehine dilsel homojenliğin sağlanması hedeflenmiştir. Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra Türkçe dışındaki dillere yönelik baskıcı ve yasaklayıcı uygulamalar hız kazanmış, bu dönemde ilk defa Türkçe dışındaki diller kanun eliyle yasaklanmış ve Türk vatandaşlarının anadili Türkçe olarak belirlenmiştir[228].

3.2.4.2. Türkiye'de Anadilinde Eğitim Hakkı

Dilsel anlamda heterojen bir yapı sergileyen Türkiye için anadilinde eğitim tartışmaları, neredeyse cumhuriyet tarihi kadar eskidir. Cumhuriyet öncesinde ise

[225] Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene…**, s. 210.
[226] Balçık, "Milliyetçilik ve Dil Politikaları", s. 785.
[227] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 32.
[228] 19.10.1983 tarihinde kabul edilen 2932 sayılı Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun'un 2. Maddesinde, Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışında her hangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaklanırken, 3. maddesi ile Türk vatandaşlarının anadili Türkçe olarak belirlenmiştir.

gayrimüslim azınlıkların kültürel hakları ve dolayısıyla kendi okullarını açma ve işletme hakkı Osmanlı İmparatorluğu tarafından görece korunmakta idi. 1863 yılında, İstanbul'daki 454 okuldan 174'ü gayrimüslimlere aitti ve 33.005 öğrenciden 16.248'i gayrimüslim okullarına kayıtlıydı. 1894 yılında, tüm İmparatorluk bünyesinde kapsamlı bir özerklikten yararlanan 6437 azınlık okulu bulunmaktaydı. Söz konusu dönemde ayrıca yabancılar tarafından işletilen 326 okul daha bulunuyordu[229].

Milli Mücadele önderleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının en önemli sebebi olarak görülen azınlıklar, cumhuriyetin ilanından sonra ulusal birlik ve bütünlüğe karşı bir tehdit olarak kodlanmıştır. Ulus-devlet fikri üzerine inşa edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti milli birlik ve bütünlük kaygılarının etkileriyle toplumsal homojenleşme sürecine girmiş, özellikle eğitimin bu anlamda araçsallaştırılması birçok etnik grubun anadilinde eğitim hakkı önüne tam bir set koymuştur. Eğitimin toplumsal homojenizasyonu sağlamada araç kılınmasının en somut örneği ise cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra kabul edilen ve hala yürürlükte olan 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Kanunun yürürlüğe girmesi, egemen dil olan Türkçe dışında diğer dillerin bastırılmasına sebep olmuş ve böylece çok-dilli eğitim tartışmalarını başlatmıştır[230].

Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemeler, anadilinde eğitim hakkını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Anadilinin eğitimde kullanılmasının engellenmesi için ise üç yol izlenmektedir[231]: 1) Türkiye ulusal mevzuatında anadilinde eğitimi engelleyen hükümleri tutmaya devam etmektedir. 2) Türkiye uluslararası belgeleri imzalarken anadilinde eğitim hakkı öngören maddelere "ihtirazi kayıt" koymaktadır. 3) Özellikle dil haklarını konu edinen ve eğitimde dil odaklı ayırımcılığı yasaklayan sözleşmelere taraf olmaktan kaçınmaktadır.

1) Türkiye ulusal mevzuatında anadilinde eğitimi engelleyen hükümleri tutmaya devam etmektedir:

[229] Nurcan Kaya, "Unutmak mı Asimilasyon mu? Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar", **Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu (MRG)**, 2009, s. 8.
[230] Kaya ve Aydın, "Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu…", s. 64.
[231] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 35.

Anadilinde eğitim hakkı bağlamında Türkiye'nin ulusal mevzuatını Anayasa hükümleri ile incelemek, normlar hiyerarşisi açısından doğru bir başlangıç olacaktır. 1982 T.C. Anayasası'nın değiştirilemez hükümlerinden olan üçüncü maddesi, anadilinde eğitim hakkına karşı oldukça güçlü bir bariyer görevine sahiptir. Önceki anayasalardan farklı olarak "resmi dil" değil "devletin dili"nin belirlenmiş olduğu anılan hüküm şu şekildedir: *"Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir"*. Anayasa'nın dile ilişkin getirmiş olduğu bu formülasyon iki farklı biçimde yorumlanmaktadır: İlk olarak maddede "resmi" kelimesinin yer almaması, Türk yurttaşlarının tamamının anadilinin Türkçe olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu kabul ise resmi dili anadili ile eşitleyen bir anlayışın ürünüdür[232]. İkinci görüşe göre ise madde başlığının resmi dil olması manidardır ve devletin dili ifadesiyle aslında resmi dile bir gönderme yapılmaktadır. Devletin dilinden kasıt, devletlerin kendi aralarında ve iç ilişkilerinde kullanılacak olan dildir[233]. Madde başlığı ve içeriği birlikte düşünüldüğünde ilk bakışta resmi dil kavramı ile devletin dili kavramının aynılandığını düşünmek mümkünse de, "dili Türkçedir" ifadesinden önce yer alan "milletin bölünmezliği" ibaresi meseleyi sorunlu hale getirmekte ve Anayasa'nın ruhunu ortaya koymaktadır. Nitekim Oran'a göre demokratik bir yaklaşımdan oldukça uzak olan "milletin bölünmezliği" kavramı, alt kimliklerin reddi demek olup, baskın unsurun egemenliğine göre şekil almış özümseyici bir politika anlamına gelmektedir[234]. 1980 askeri darbesinin bir ürünü olan Anayasa'nın bu tekçi anlayışını başkaca maddelerinde de görmek mümkündür.

"Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" başlığı ile düzenleme altına alınan Anayasa'nın 42. maddesi, Türk ulusal mevzuatının anadilinde eğitim hakkına ilişkin yasaklayıcı ve monolitik tutarlılığını net bir biçimde ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Genel anlamda eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesinden hareket ederek negatif bir tutum ile kaleme alınan ilgili madde, herkesin eğitim ve öğrenim hakkını teminat altına almıştır. Fakat anılan madde, 1924 ve 1961 Anayasalarından farklı olarak eğitim dilini Türkçe olarak belirlemiş ve anadilinde eğitimi yasaklamıştır. Düzenlemede, *"Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk*

[232] Kubilay, "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler…", s. 72.
[233] Kürşat Türker Ercan, "Uluslararası Hukuk Belgeleri ve Dünya Anayasalarında Resmi Dil ve Eğitim Dili" **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)**, 2012, s. 6.
[234] Oran, **Türkiye'de Azınlıklar…**, s. 84.

vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" denilmekte ve maddenin devamında ise milletlerarası antlaşma hükümleri saklı tutulmaktadır. Anayasanın atıf yapmış olduğu milletlerarası antlaşmalar ise Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Krallığı Arasındaki Dostluk Antlaşmasıdır. Böylece Türkiye, "Lozan Azınlıkları" ve Türk yurttaşları olan gayrimüslim Bulgarlar dışındaki diğer grupların, bir insan hakkı olan anadilinde eğitim hakkını tanımamaktadır. Anayasa'nın hiyerarşik olarak altında bulunan diğer normlar da doğal olarak Anayasa'nın eğitimde tek-dilci tutumuna uygun bir biçimde, genellikle yasaklayıcı ifadeler içererek, "Lozan Azınlıkları" dışındaki dilsel grupların anadilinde eğitim hakkını sistematik bir biçimde reddetmektedir. Gerçekten de 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun ikinci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde azınlık okulları; *"Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar tarafından kurulan, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınan ve kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim özel okulları"* şeklinde tanımlanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen anadilinde eğitim hakkına yönelik yasak hükümler dışında, son zamanlarda başkaca dil haklarına yönelik atılan adımlar -her ne kadar dilsel grupların bu anlamdaki taleplerini tam olarak karşılamaya yetmese de- umut vaat edici niteliktedir. Özellikle Türkiye'nin 1999 yılında Avrupa Birliği'ne adaylığının tescil edilmesiyle birlikte dil haklarına yönelik bir takım iyileştirmelerin yaşandığı görülmektedir. Dil hakları konusunda ulusal mevzuatta yaşanan başlıca olumlu gelişmeler şu şekilde sıralanabilir[235]:

- 2001 yılında "kanunla yasaklanmış diller" ibaresi Anayasa'dan çıkartılmıştır.
- Basın Kanunu'nda yer alan "yasaklanmış dil" ibaresi 9 Nisan 2002 yılındaki Avrupa Birliği İkinci Uyum Paketi ile çıkartılmıştır.
- 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu'nda değişikliğe gidilerek bahse konu dil ve lehçelerin öğretilmesi için özel kurslar açılmasına imkân tanınmıştır.

[235] Orhan, **"Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye'de Uygulamaları"**, s.133.

- 2002 yılında ‘‘(…) azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden ve kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak’’ amacıyla dernek kurma yasağı kaldırılmıştır.
- 25.01.2004 tarihinde, ‘‘Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik’’ çıkarılarak yerel dillerde yayının önü açılmıştır.
- Ocak 2009’da, 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT-6 yayına başlamıştır.
- Haziran 2009’da Adalet Bakanlığı, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Tüzük’ü değiştirerek tutuklu ve hükümlülerin telefonda Kürtçe konuşmalarının önünü açmıştır.
- 13 Mart 2014 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6529 sayılı kanun ile 2923 sayılı kanunun 2. maddesinin birinci fırkasının (a) bendine eklenen hüküm ile Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere Türk yurttaşlarına, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla, özel okul açma imkânı tanınmıştır[236].

Bir kesim tarafından her ne kadar samimi bulunmasa da Türk ulusal mevzuatında dil haklarına yönelik atılan bu adımlar önceki düzenlemelere nispeten yadsınamayacak büyüklüktedir. Fakat bu gelişmelere rağmen, anadilinde eğitim hakkına yönelik yasaklayıcı tutum devam etmiş ve ulusal mevzuatta bu konuda herhangi bir gelişme/iyileşme yaşanmamıştır.

2) Türkiye uluslararası belgeleri imzalarken anadilinde eğitim hakkı öngören maddelere “ihtirazi kayıt” koymaktadır:

Her ne kadar Türkiye dil haklarını ihtiva eden bazı uluslararası antlaşmalara taraf olmuşsa da bu antlaşmalara Anayasa’nın 42. maddesini ve Lozan Barış Antlaşması’nın azınlıklara ilişkin hükümlerini gerekçe göstererek çekince koymuştur.

[236] Adı geçen mevzuat değişikliği her ne kadar bir kesim tarafından anadilinde eğitim hakkı olarak ifade edilse de, daha önce etraflıca izahatı yapılmış olduğu üzere anadilinde eğitim, modelden modele ağırlığı değişkenlik gösterecek şekilde, müfredat derslerinin hem egemen dilde hem de anadilinde devlet okullarında okutulması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda adı geçen değişiklik anadilinde eğitim imkânı sağlamamaktadır.

Türkiye böylece *de facto* tanımış olduğu üç büyük azınlık grubu dışında başka azınlık gruplarının anadilinde eğitim hakkı olduğunu kabul etmemekte ve uluslararası antlaşmalar yolu ile azınlık yaratılması yolunu kapatmaktadır. Türkiye'nin dil haklarına ilişkin hükümlerine çekince koyarak taraf olmuş olduğu başlıca uluslararası hukuk belgeleri şunlardır: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve ikizi olan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. Ayrıca Türkiye AGİT tarafından düzenlenen ve soft-law niteliğinde olan Kopenhag, Moskova ve Helsinki belgelerini de aynı nedenlerle bildirimde bulunarak kabul etmiştir[237].

3) Türkiye özellikle dil haklarını konu edinen ve eğitimde dil odaklı ayırımcılığı yasaklayan sözleşmelere taraf olmaktan kaçınmaktadır:

Bu uluslararası sözleşmelerin en önemlisi Avrupa Konseyi'nin 1992 yılında kabul etmiş olduğu Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartıdır. Şartta sadece azınlık dilinden değil aynı zamanda bölgesel dilden de bahsedilmesinin temel nedeni bazı ülkelerin (Fransa, Türkiye örneğinde olduğu gibi) anayasal sebepler ile farklı anadillere sahip olan yurttaşlarını azınlık olarak tanımamasıdır[238]. Bu şart, birinci maddesinde tanımı yapılmış olan bölgesel veya azınlık dillerinin eğitim kurumlarında, mahkemelerde, medyada, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda kullanımına yönelik bir takım dil hakları içermektedir[239].

Türkiye'nin taraf olmaktan imtina ettiği bir diğer uluslararası sözleşme ise yine Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 1998 tarihli Çerçeve Sözleşmedir. Sözleşmenin anadilinde eğitim hakkını düzenleyen 14. maddesi oldukça önemlidir. Anılan maddeye göre; *"Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep varsa, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim düzenleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatlara sahip olmasını sağlamaya gayret ederler".*

[237] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 184-185.
[238] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 96.
[239] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 36.

Üçüncü olarak ise UNESCO tarafından düzenlenmiş olan ve 1962 yılında yürürlüğe giren Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, dil haklarını konu edinmesi bakımından oldukça önemlidir. Sözleşmenin 5. maddesinin 1. Fıkrasının (c) bendi anadilinde eğitim hakkını güvence altına almaktadır. Anılan düzenlemeye göre; *"Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dâhil, kendi eğitim etkinliklerini yerine getirme ve her devletin eğitim politikasına göre kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir"*. 9. maddesi ile çekince konulmasına yasak getiren sözleşmeyi Türkiye imzalamamıştır[240].

Yine Türkiye'nin 2001 yılında imzaladığı fakat henüz onaylamayarak iç hukuku haline getirmediği uluslararası belgelerden dördüncüsü olan AİHS'ye Ek-12 no'lu protokol, genel olarak haklardan yararlanmada ayırımcı tutumu yasaklamaktadır. Protokolün 1. maddesine göre; *"Kanunla öngörülen herhangi bir haktan yararlanma konusunda cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, mülk, doğum veya herhangi bir statü bakımından hiçbir ayırımcılık yapılamaz"* [241].

3.2.4.3. Lozan ve Anadilinde Eğitim Hakkı

Azınlık olmanın, devletlerin kendi politikalarına bağlı olmayan nesnel bir mesele olduğu konusu çalışmanın birinci bölümünde etraflıca tartışılmış idi. Ulusal Azınlıklar Eski Yüksek Komiseri tarafından ifade edildiği gibi *"bir ülkede azınlığın varlığı tanım meselesi değil olgu meselesi"* olsa da Türkiye açısından azınlık kavramı, ikili ya da çok taraflı belgeler ile hukuki statüleri belirlenmiş olan grupları ifade etmektedir. Başka bir anlatımla özgül farklılıklara sahip grupların "azınlık" olarak nitelendirilmesi ve bu gruplara mensup bireylerin azınlık haklarından faydalanması, devlet tarafından tanınmaları şartına bağlanmıştır[242]. Türkiye açısından çeşitli grupların azınlık olarak varlığını kabul eden temel düzenleme ise 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'dır. Genel olarak Lozan, din esasına dayalı bir ayırıma giderek devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olan tüm gayrimüslimleri azınlık olarak kabul

[240] Balcı ve Sönmez, **Temel Belgelerde İnsan Hakları**, s. 174-176.
[241] Coşkun, Derince ve Uçarlar, **Dil Yarası…**, s. 37.
[242] Nurcan Kaya, "Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar", **Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu (MRG)**, 2007, s. 10; Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, s. 28.

etmektedir. Her ne kadar genel kabul Lozan ile tanınan azınlıkların gayrimüslim Türk yurttaşları olduğu yönündeyse de Oran, adı geçen antlaşma ile üç gruba daha kademe kademe bazı haklar verildiğini söylemektedir. Bunlar: *1- Tüm Türk Uyrukları (madde 39/3-4), 2- Türkiye'de oturan herkes (madde 38/1-2, madde 39/2), 3- Müslüman olmayan Türk uyrukları (madde 38/3, madde 39/1, madde 40,41,43,44), 4- Türkçe 'den başka bir dil konuşan Türk uyrukları (madde 39/5)"*. Yazara göre Lozan Barış Antlaşması salt azınlık haklarını düzenleyen nitelikte bir uluslararası belge değildir. Aslında bu belgenin bir insan hakları belgesi niteliğinde olduğunu, 340 sayılı yasa ile Lozan Antlaşması'nın iç hukuka aktarılarak gayrimüslimler dışındakilerin de haklarını güvence altına aldığını ve Türkiye'nin bunları uygulamakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir[243].

Antlaşma, konumuz açısından ayrıca önem arz eden dil hakları bağlamında ele alınacak olursa, Lozan'ın 40. maddesi ile Müslüman olmayan tüm yurttaşlara kanun önünde eşitlik, giderleri, yönetimi ve denetimi kendilerine ait olan kurumları kurma ve bu kurumlarda kendi dillerini kullanma hakkı tanınmıştır[244]. Negatif bir tutum ile kaleme alınan ve genel itibariyle gayrimüslim Türk yurttaşlarına hoşgörü temelli bazı haklar tanıyan 40. madde şu şekildedir:

> *"Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden, garantilerden, yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır".*

Öte taraftan antlaşmanın 41. maddesi ile Müslüman olmayan Türk yurttaşlarına kendi anadillerinde eğitim hakkı tanınmaktadır. Madde, hakkın temini için devlete bazı kolaylıklar sağlama noktasında ve hatta lüzumu halinde devlet bütçesinden pay ayrılması gerektiği konusunda bir takım yükümlülükler getirmektedir. Antlaşmanın 41. maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır:

---

[243] Baskın Oran, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 49, Sayı 3, s. 298.

[244] Nurcan Kaya, "Unutmak mı Asimilasyon mu? Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar", **Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu (MRG)**, 2009, s. 8.

"(1) Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti, Müslüman olmayan vatandaşların önemli bir oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle öğretim görmelerini sağlamak üzere, gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

(2) Müslüman olmayan azınlıklara ilintili Türk vatandaşlarının önemli oranda bulundukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar Devlet bütçesi Belediye ya da benzeri bütçelerde eğitim, din, ya da yardım amacıyla genel gelirlerden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakça bir pay alacaklardır. Söz konusu paralar ilgili kurumların, yetkili temsilcilerine ödenecektir".

Her ne kadar antlaşma, azınlık haklarının öznelerini *de jure* gayrimüslim Türk yurttaşları olarak belirlemişse de uygulamada Türkiye, hakkın öznelerini Rumlar, Ermeniler ve Museviler olarak daraltmıştır. Böylece Gürcüler, Protestanlar, Maronitler, Yezidiler, Süryaniler gibi diğer gayrimüslim unsurlar hukuka aykırı bir biçimde antlaşmanın sağlamış olduğu koruma dışına itilmişlerdir[245]. Nitekim 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 2. maddesinde azınlık okulları; *"Rum, Ermeni ve Musevî azınlıklar tarafından kurulmuş, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış ve kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim özel okulları"* olarak tanımlanmaktadır. Anılan kanun normlar hiyerarşisinde kendinden üstte olan Lozan Barış Antlaşması'na aykırı bir biçimde düzenlenmiştir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümler barındıran Lozan Barış Antlaşması'nın, Türkiye açısından neredeyse Anayasa ile eş değer bir hukuki metin olduğu söylenebilir. Anayasa'nın 90/5. maddesine göre; *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulmaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır".* Anılan Anayasal düzenleme ile 340 s. Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar tarafından iç hukuk haline getirilen ve bir insan hakları belgesi olan Lozan Barış Antlaşması, hiçbir yasal düzenleme ile çiğnenemeyecektir.

[245] Kaya, "Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar", s. 12.

Öte taraftan Lozan'ın kendisi de 37. maddesi ile azınlık gruplara tanınmış olan hakları koruma altına almaktadır:

> *"Türkiye 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir"*.

Bir değerlendirme yapmak gerekirse, azınlık grupların en belirgin taleplerinden biri olan anadilinde eğitim hakkı Türkiye bağlamında, pedagojik ve eğitimsel boyutları sürekli biçimde ihmal edilen politize edilmiş bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Azınlıkların kültürel farklılıkları en başta Anayasa tarafından yok sayılmakta ve Türkçe dışındaki diğer dillerin anadili olarak öğretilmesi Rumlar, Ermeniler ve Museviler istisna tutularak yasaklanmaktadır. Türkiye'ye azınlıklar konusunda bir takım yükümlülükler getiren temel belge niteliğinde olan Lozan Barış Antlaşması'nın ise uluslararası standartların gerisinde kaldığını söylemek mümkündür. Zira aynı dönemde yapılan birçok azınlık koruma antlaşmalarında yer alan "etnik, dinsel ve dilsel" ölçüt, Lozan'da her seferinde "gayrimüslim" ölçütü ile değiştirilmiştir. Etnik ve dilsel farklılıklar Lozan tarafından görmezden gelinerek bu grupların tarihleri, kültürleri ve dilleri yok sayılmış ve kamusal yaşamda ayırımcılığa maruz bırakılmışlardır. Böylece Kürtler, Romanlar, Lazlar gibi etnik topluluklar eğitim kurumlarında dezavantajlı konuma gelmekte ve egemen topluluk tarafından ayırımcılığa maruz kalmaktadırlar. Anadili Türkçe olmayan bu çocuklar bilmedikleri bir dilde eğitim almaya zorlanmakta, anayasal bir hak olan eğitim hakkından diğer çocuklarla eşit bir şekilde yararlanamamakta, bu durum akademik başarılarına olumsuz yönde etki etmekte ve daha da öteye giderek çocuklar üzerinde ciddi ruhsal sarsıntılara sebep olmaktadır. Öyle ki 2014 yılında yapılan ve anadilinde eğitim hakkından yoksun bırakılan çocukların yaşadığı dramı çarpıcı bir biçimde anlatan *Perperok (Kelebek)* isimli kısa filmde ülkemizde 600'e yakın Türkçe bilmeyen çocuğun rehabilitasyon merkezlerine "zihinsel engel" gerekçesiyle gönderildiği ve "engelli" teşhisi konularak rehabilitasyon merkezlerinde tedavi altına alındığı gözler önüne sermektedir. Bundan başka Lozan ile getirilmiş olan sınırlı koruma hükümlerinden dahi tam bir yararlanma söz konusu değildir. Uygulamada gayrimüslim Türk yurttaşları arasında bile bir tasnif yapılmakta ve Lozan sistematik

bir biçimde ihlal edilmektedir. Böylece "Lozan Azınlıkları" dışındaki diğer gayrimüslim Türk yurttaşları ciddi hak ihlallerinin mağduru olmakta ve ayırımcı uygulamalara maruz bırakılmaktadırlar. Sonuç olarak Türkiye hem uluslararası standartlara hem de Lozan hükümlerine aykırı bir biçimde hareket etmektedir. Kaldı ki hak sahipleri olarak kabul edilen Rumlar, Ermeniler ve Museviler dahi Lozan'ın getirmiş olduğu koruma hükümlerinden tam ve etkin bir biçimde istifade edememektedirler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜRYANİLERİN ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

"Adını unutmak istemiyorsan, dilini öğren ve öğret."
(Arami Atasözü)

Çalışmanın son bölümü olarak tasarlanan bu başlık altında kadim yıllardan beri Anadolu'da Hıristiyan bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan Süryanilerin anadilinde eğitim hakkı ele alınmıştır. Tartışmasız bir insan hakkı olan anadilinde eğitim hakkının Türkiye bağlamında tarihsel yolculuğuna bakıldığında, hakkın imkânsızlıklarla koşut seyrettiği çok açıktır. Başta Anayasa olmak üzere Türkiye'nin ulusal mevzuatı anadilinde eğitim hakkına imkân vermemektedir. Anayasa'nın eğitim dili konusundaki bu monolitik yapısının tek istisnası ise uluslararası antlaşma hükümleridir. Önceki bölümde etraflıca ele alınmış olduğu üzere Türkiye, anadilinde eğitim hakkını öngören uluslararası antlaşmalara taraf olmaktan kaçınmakta; taraf olduğu uluslararası antlaşmaların anadilinde eğitim hakkını öngören hükümlerine ise Anayasa'nın 42. maddesini gerekçe göstererek ihtirazi kayıt koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'ye anadilinde eğitim hakkına ilişkin yükümlülükler getiren tek hukuki metnin Lozan Barış Antlaşması olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar Lozan, Türk yurttaşı olan tüm gayrimüslim toplulukların eğitimde anadilini kullanma hakkını teminat altına almışsa da, uygulamada hakkın taşıyıcıları hukuka aykırı bir biçimde Rumlar, Ermeniler ve Museviler olarak daraltılmış; Süryaniler ise Lozan dışına itilerek hakkın kullanımından mahrum bırakılmışlardır.

Bu başlık altında öncelikle Süryanilerin Lozan kapsamı dışına itilmesinin tarihsel ve siyasi sebepleri ele alınmıştır. Daha sonra ise Lozan'ı ihlal etme pahasına Süryanice dilinin eğitim kurumlarında anadili olarak öğretilmemesinin istenmeyen bir sonucu olan egemen dilin azınlık dili ile yer değiştirmesi suretiyle yaşanan dilsel asimilasyon üzerinde durulmuştur. Dilsel asimilasyonun Süryanice dili özelindeki

gerçekliğini daha doğru ve rasyonel bir biçimde aktarabilmek amacıyla, kendini kimliksel olarak bu dil ile tanımlayanların deneyimlerine, anılarına ve gözlemlerine başvurulmuş ve bu anlamda ekseriyeti Mardin ilinde yaşayan Süryani cemaati üyelerinin katılımıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece Süryanice dilinin eğitim kurumlarında anadili olarak öğretilmemesi sorunu, yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular ışığında ilk ağızdan aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak bu başlık altında yer alan bulgular yalnızca görüşmeler neticesinde elde edilenlerden ibaret değildir. Süryaniler ile aynı bölgede doğmuş ve yaşıyor olmamdan kaynaklanan bu tanıklığın çalışmaya katkısı azımsanamayacak büyüklüktedir. Son olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakerelerinin başlaması ile dil yasakları konusundaki kırılmaların Süryanice diline etkisi ele alınarak günümüze kadar yaşanan iyileşmeler sırasıyla incelenmiş ve bir değerlendirme yapılmıştır.

4.1. SÜRYANİLER VE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

4.1.1. Osmanlı'dan Günümüze Süryaniler

Mezopotamya yerlilerinden olan Süryanilerin ırki kökenlerinin hangi temele dayandığı meselesi oldukça tartışmalıdır. Bu tartışmalar Süryanilerin Arami ve Asurilere dayandığı konusunda iki grup altında toplanmakta ve hangisinin doğru olduğu tespit edilememektedir. Fakat birçok araştırmacı tarafından Asuri, Arami isimlerinin tarihsel bağlamda Hristiyanlık öncesi dönemi ifade ettiği; Süryani kelimesinin ise Hristiyanlık sonrası dönemde tüm bu isimlerin etno-dinsel anlamda tek bir pota altında birleşimi olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Süryani ismi etnik bir tanımlamadan daha çok dinsel bir topluluğu çağrıştıran bir kavram olarak ortaya çıkmıştır[246]. Nitekim Süryani Kilisesi Antakya Patriği Moran Mor İğnatios 1. Zekka İwas'ın 1992 yılında dünyadaki tüm Süryanilere göndermiş olduğu mesajında Süryanilerin, Sami ırkından olan ve tarih boyunca Subariler, Sümerler, Akadlar, Babiller, Asuriler, Kenaniler, Amuriler, Aramiler, Keldaniler, Fenikeliler, Tedmurlular, ve Abgarlar isimleri altında kurulan imparatorluk ve krallıkların bir süzmesi olduğuna işaret etmektedir[247].

[246] Mehmet Şimşek, **Süryaniler ve Diyarbakır**, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2018, s. 35.
[247] Gabriyel Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2005, s. 16.

Türk tarihi bağlamında *ötekinin de ötekisi* olarak konumlandırılan ve bir kesim tarafından diğer gayrimüslim topluluklara nispeten *zararsız* oldukları değerlendirilen Süryaniler, yazılı kaynaklarda Hristiyanlığı kitlesel olarak kabul eden ilk topluluk olarak ifade edilmektedirler[248]. İsa'nın konuştuğu dil olan Aramiceyi konuşan ve bundan övgü ile bahseden Süryanilerin bugün hala bir kısmı Turabdin (Nusaybin, Midyat, Cizre, İdil topraklarını içinde bulunduran coğrafya) bölgesinde, bir kısmı da İstanbul'da varlıklarını sürdürmektedirler. Bununla birlikte Antakya, Diyarbakır, Elazığ ve Adıyaman'da çok az sayıda olsa dahi Süryani aileleri ve din görevlilerine rastlanılmaktadır[249]. Uzun yıllardan beri Anadolu topraklarında yaşamakta olan Süryaniler dinsel, dilsel ve kültürel olarak egemen topluluktan farklılık arz etmekte, bu durum Süryani topluluğunun azınlık olup olmadığı tartışmasını karşımıza çıkarmaktadır. Bu tartışmanın ana kaynağı ise her ne kadar 1839 yılında tasfiye edilmiş olsa da millet sistemi ve Millet-i Hâkime ideolojisinin güçlü bir biçimde varlığını sürdürüyor olmasıdır[250]. Çalışmanın birinci bölümünde detaylı bir biçimde ele alınmış olduğu üzere günümüzdeki "azınlık" kavramını Osmanlı'daki "millet" kavramından azade düşünmek pek mümkün değildir. Bu bağlamda Hristiyan bir topluluk olan Süryanilerin Osmanlı millet sistemindeki yerini anlatmakta fayda görülmektedir.

16. yüzyılda Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından Kudüs'ün fethedilmesi ile birlikte Süryaniler Osmanlı idaresi altına girmişlerdir[251]. Fakat bu topluluk, sayılarının azlığı ve Batılı koruyucularının olmamaları sebebiyle Osmanlı'nın millet sistemi içerisinde resmi ve bağımsız bir cemaat olarak telakki edilmeyerek Ermeni Patrikliğine bağlanmışlardır[252]. Şöyle ki; Fatih'in İstanbul'un fethinden sonra Rum cemaatine tanınmış olan idari statünün aynısının Ermenilere de tanınmış olduğu ve Ermenilere, Musevi ve Rum Ortodokslar dışında kalan tüm Hristiyan gruplar üzerinde idari bir yetki verildiği görülmektedir. Bu Hristiyan gruplar; Habeşler, Süryaniler, Çingeneler, Suriye ve Mısır Monofizitleri ve Bosnalı

[248] Şimşek, **Süryaniler ve Diyarbakır**, s. 19; Yakup Tahincioğlu, **Süryaniler**, Butik Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 23.
[249] Abdurrahim Özmen, "Süryaniler Örneğinde Etnikleştir(il)me ve Etnik Kimlik Görünümleri", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 3**, (159-172), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 164.
[250] Akgönül, **Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, s. 121.
[251] Deniz Bayburt, "Milli Mücadele Döneminde Süryaniler", **Akademik Bakış**, Cilt 3, Sayı, 6, s. 47.
[252] İlhan Kaya, "Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin", **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, s. 46.

Bogomillerdir. Görülen o ki, Osmanlı Devleti, bütün bu sayılan Hristiyan grupları Ermeni Patrikliği vesayeti altına almış ve bundan sonra Ermeni Patrikliği *"altı topluluk patrikliği"* unvanı ile tanınmıştır[253]. Nitekim Gabriyel Akyüz'ün Kırklar Kilisesi arşivini incelerken tesadüfi bir biçimde karşılaşmış olduğu Osmanlı padişahları tarafından Süryani Kilisesi ruhani liderlerine gönderilen fermanlarda yer alan *"Ermeni Milletinin yamağı"* biçimindeki ifade, Süryanilerin o dönemde devlet bürokrasisinde bağımsız olmadıklarını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir[254].

İmparatorluk döneminde dinsel anlamda tamamen özgür olan Süryaniler, her ne kadar millet sistemi adı verilen yapılanmada bürokratik açıdan Ermenilere bağımlı olsalar da bu durum kendileri açısından uzun süre bir itiraz meselesi olmamıştır. Nitekim ruhani tarafları çok daha ön planda olan ve kendilerini "Tanrıdan en çok korkan" millet olarak tanımlayan Süryanilerin, inançlarına yönelik doğrudan bir saldırı olmadığı müddetçe tarih sahnesinde çok fazla görünür olmadıkları söylenmektedir[255]. Osmanlı'dan günümüze kadar süregelen ve adeta bir teslimiyet barındıran bu tavrın temel sebebi, kendi ifadelerine göre tanrının bir buyruğudur. *"İncil bize vatanımıza bağlı olmamızı emreder"* şeklindeki söylem, kolektif kimliğin devamlılığını talep etmenin *"vatana ihanet"* olarak algılandığına dair ironik bir örnektir[256].

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ve özellikle 1863 yılında Ermeni Milleti Nizamnamesinin yürürlüğe girmesi ile birlikte statülerinde herhangi bir değişiklik olmayan Süryaniler ayrı bir millet olarak tanınmalarına ilişkin taleplerini yoğunlaştırmışlardır. Tüm bu girişimlerin neticesinde özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru idari yazışmalardan Ermeni milletine bağlı olduklarına ilişkin ifadeler çıkarılmış olsa da Süryanilerin Osmanlı'nın son dönemlerinde *de facto* olarak ayrı bir millet şeklinde faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır[257]. İmparatorluk dönemindeki Süryanilerin idari statüsüne ilişkin bu karmaşık durum, günümüzde de varlığını

[253] Ömer Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 2**, (239-256), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 242-243.
[254] Gabriyel Akyüz, **Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi**, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2002, s. 21, 32.
[255] Özcoşar, **Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat-19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, s. 61.
[256] Mardin-Diyarbakır Metropoliti ile 23.12.2018 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[257] Ramazan Erhan Güllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 53, s. 314.

korumaktadır. Daha doğru bir ifade ile *Hıristiyan*[258] oldukları için çoğunluk haklarından yararlanamayan Süryaniler, Lozan kapsamı dışına itilerek azınlık haklarından da faydalanamamaktadırlar.

4.1.2. Lozan'ın Azınlık Anlayışı ve Süryaniler

Çalışmanın önceki bölümlerinde yer yer değinilmiş olduğu üzere Türkiye'ye azınlıklar ile ilgili bazı yükümlülükler getiren temel metnin Lozan Barış Antlaşması olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar uluslararası standartların gerisinde kalmış olsa da, Lozan'ın 39. maddesi ile kabul edilen bir gerçeklik vardır ki, o da azınlıkların "gayrimüslim Türk yurttaşları" ile sınırlandırılmış olmasıdır. Nitekim Lozan görüşmeleri esnasında Türk Tarafı temsilcilerinden olan Rıza Nur Bey'in ifadeleri ile de Türk bağlamında azınlık, Müslüman olmayanları ifade etmektedir[259]:

> *"Tarih, Türkiye'de azınlıklar sorununa, her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir; bu yüzden, biz de Misak-ı Milli'mizde bu kelimeyi bu anlamda anladık".*

Anılan sınırlandırma ile bu konuda din esasına dayalı bir ayrıma gidildiği açık bir biçimde anlaşılmakta ise de uygulamada hukuka aykırı bir biçimde bu statünün sadece Ermeni, Rum ve Musevilere verilmiş olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle Lozan'ın getirmiş olduğu azınlık haklarından sadece bu üç geleneksel gayrimüslim topluluk yararlandırılmaktadır. Lozan'dan günümüze kadar devam etmekte olan bu sistematik ihlal, diğer gayrimüslim toplulukların hukuki statülerinin belirsiz olmasına neden olmakta, çalışma açısından ayrıca öneme sahip olan Süryanilerin ise azınlık olarak tanınmalarını bir talep ya da bir mesele haline getirmektedir.

Süryaniler, son birkaç yıl öncesine kadar azınlık statüsüne çok da sıcak bakmamaktaydılar. Zira Türk bağlamında kolektif bir ötekilik ve başlı başına sorunlu

---

[258] Türk ulus-devlet inşası sürecinde etnik, dinsel ve dilsel anlamda heterojen olan topluma giydirilmeye çalışılan ve çok da kuşatıcı olmayan "Türk vatandaşlığı" kimliği, etnik açıdan Türk ırkına, dinsel açıdan sekülerize edilmiş İslam dinine, mezhepsel açıdan Sünni inanışına ve daha da ileri gidilerek Hanefiliğe dayandırılmıştır. Bu durum Türk soyundan olmayan, İslam dinine mensup olmayan ve hatta Sünni olmayanların sistemden dışlanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fazıl Hüsnü Erdem ve Mazhar Bağlı, "Modernleşme ve Ulus Devlet Kıskacında Azınlıklar Sorunu: Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 3**, (129-158.), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 144.

[259] Seha L. Meray (Çev.), **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Takım 1, Cilt 1, Kitap 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.158.

bir mesele olan azınlık kavramı, Akgönül'ün ifadesiyle *kirlenmiş* bir kavramdır[260]. Bu kavramın sorunlu olarak varlığını sürdürmesinin ana sebebi ise azınlık olarak nitelendirilen toplulukların bu ülkenin "asli" unsuru olarak görülmeyip; tam aksine ülkeyi sürekli dış siyaset konusunda zor durumda bırakan ve ülkenin kurtulması gereken "yabancı" unsurlar olarak görülmesi eğilimdir. Bu sorunlu bakış açısı Osmanlının son yıllarından günümüze kadar hem politikacılarda hem "azınlık olmayan" yurttaşlarda oldukça yaygındır[261]. Nitekim görüşmecilerden biri mevcut olan bu ötekileştirici anlayışa dair rahatsızlığını şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Nereye bağlarsan bağla azınlık psikolojisi Süryanilerde biraz hassas. Bir de toplum da öyle biliyor. Şimdi azınlık dediğin zaman işte bu başka yerden bu coğrafyaya gelmiş gibi bir algı oluşuyor. Onun için bir kabullenmeme durumu veyahut bir sıkıntısı var. Düşün mesela Ermenilerin akraba devleti Ermenistan, Rumların Yunanistan. Süryanilerin hiçbir devleti yok dünyada. Mardinlidir, Şırnaklıdır, Urfalıdır, Diyarbakırlıdır, Adıyamanlıdır vesaire vesaire. Dolayısıyla şunun üzerini vurgulamak lazım. Süryaniler bu coğrafyaya aittir. Ama Hristiyan bir topluluktur. Dolayısıyla Mardinlidir, Şırnaklıdır, Urfalıdır, Diyarbakırlıdır, Adıyamanlıdır ama herkes neyse Süryaniler de odur. Bu bakış açısıyla baktığımız zaman o azınlık psikolojisi biraz yoruyor. Sıkıntı bu. Çünkü toplumun büyük bir çoğunluğunda azınlık dediğin zaman bu bizden değildir, yabancıdır. Ama biz yabancı değiliz"*[262].

Yine azınlık olarak değerlendirilmekten rahatsızlık duyan bir başka görüşmeci, Süryanilerin özel bir statüye aslında ihtiyaç duymadıklarını 1982 tarihli T.C. Anayasası'nda yer alan eşitlilik ilkesine atıf yaparak şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Dil, din ırk ayırımı yapmaksızın herkesin kanun önünde eşit olması bu sorunu çözecektir"*[263].

Azınlık statüsü, Türk bağlamında her ne kadar "azlığı, ezilmişliği, yabancıyı, ötekiyi" barındırsa da bu statünün dışında kalmanın eğitimden dini hayatlarının sürdürülmesine kadar Süryanilerin birçok farklı alanda bazı sorunlar yaşamalarının asli sebebi olarak görülmektedir. Hatta bazı araştırmalarda bu topluluğun 20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya kitlesel bir biçimde göç etmesinin sebeplerinden birinin

---

[260] Akgönül, **Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, s. 29.

[261] Abdurrahim Özmen, **"Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 140.

[262] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[263] Süryani bir halkbilimciyle 12.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

azınlık statüsünde değerlendirilmemesi olduğu söylenmektedir[264]. Konjonktüre göre zaman zaman "asli unsur" olarak muamele gören fakat hiçbir zaman birinci sınıf yurttaş olamayan Süryaniler iki dağ arasına sıkışıp kalmış; ne azınlık haklarından yararlanabilmiş ne de yabancı muamelesi görmekten kurtulabilmişlerdir. Görüşmecilerden biri mevcut duruma ilişkin serzenişini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Çok kötü durumdayız biz. (...) Türkiye'de iki çeşit kimlik var. Birinci derece Türk vatandaşı diğeri de azınlık. Süryaniler hiç biri değil. Süryaniler ne azınlıktır ne de birinci derece Türk vatandaşıdır. Türk vatandaşıyız, kimliğimiz var, askerliğimizi yapıyoruz, vergimizi veriyoruz ama polis olamıyoruz bırakın vali, kaymakam, subay, hâkim savcı olmayı"*[265].

Son birkaç yıldır bu konudaki belirsizliğin giderilmesi için seslerini daha gür bir biçimde çıkaran Süryaniler, kolektif kimliklerini sürdürebilmenin tek yolunun, hukuken azınlık olarak tanınmaları gerektiği yolundan geçtiğini kanıksamak durumunda kalmış ve bu maksatla, aslında en başından beri Lozan tarafından kendilerine tanınmış olan hakkın mücadelesini vermek zorunda bırakılmışlardır. Görüşmecilerden biri bu mücadelenin mensubu olduğu topluluk için ne denli önem arz ettiğini şu şekilde aktarmaktadır:

> *"Kültürel değerlerimizi yaşatmamız lazım. Yaşatmak için bir hukuka ihtiyacımız var, bir tanınmaya bir resmi düzenlemeye, yasal düzenlemeye, mevzuata ihtiyacımız var. Sıkıntı bu"*[266].

Bu çalışma en başından beri Süryanilerin Lozan'a göre azınlık statüsünde oldukları iddiası üzerine kurulmuştur. Bunun en bariz kanıtı ise daha sonra ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan Mardin Kırklar Kilisesi bünyesinde bulunan İdadi Okulun 1928 senesine kadar açık olmasıdır[267]. Fakat ulus-inşası sürecinden bu yana Türk kolektif hafızasında gayrimüslim yurttaşlar "öteki", "yabancı", "tehlike" olarak kodlanmış ve Lozan azınlıklar bağlamında daraltılmaya çalışılarak Süryaniler kapsam dışı bırakılmışlardır. Hıristiyan Türk yurttaşlarından olan Süryanilerin hukuka aykırı bir biçimde azınlık olarak tanınmamalarının nedenlerinin tarihi ve siyasi olmak üzere

[264] Ramazan Turgut, "Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin 20. Yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci", **Mukaddime**, Cilt 7, Sayı 2, s. 277.
[265] Mor Barsavmo Kilisesi Öğretmeni ile 14.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[266] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[267] Gabriyel Akyüz, "Süryaniler", **Sempozyumlarım**, (474-485), Artuklu Yayınları, Mardin 2019, s. 480.

iki ayağı olduğu söylenmektedir[268]. Daha önce de etraflıca izahatına çalışılmış olduğu üzere Osmanlı millet sistemi anlayışı, dinsel ve mezhepsel farklılıklar üzerine kuruludur. Bu bağlamda geleneksel üç büyük gayrimüslim topluluk olan Rumlar, Ermeniler ve Museviler ayrı birer millet olarak değerlendirilmiş; diğer küçük gayrimüslim topluluklar ise Ermeni Milleti vesayeti altına alınmışlardır. Sonuç olarak Osmanlı'daki bu anlayış, Lozan'a sirayet ederek, onun mirasçısı konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de yanlış dahi olsa devam etmiştir. Bu durum, Süryanilerin azınlık olarak tanınmamalarının ardında yatan tarihsel sebep olarak değerlendirilmektedir[269]. Lozan'ın sistematik bir biçimde ihlali anlamına gelen bu durumun siyasi sebebinin ise 1920'li veya 30'lu yıllarda çıkartılan gizli bir İç İşleri Bakanlığı genelgesi olduğu iddia edilmektedir. Bu genelgede Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler gibi diğer küçük gayrimüslim grupların isimlerinin yer almadığı ileri sürülmekte ve bu yüzden azınlık statüsünde değerlendirilmedikleri kabul edilmektedir[270].

Diğer bir sebebin ise "azınlık haklarından feragat" olduğu söylenmektedir. Süryani Patriği 3. İlyas Şakir Efendi, Yeni Gün Gazetesi'nde Celal Nuri Bey ile yapmış olduğu mülakatta, temsil etmiş olduğu cemaatin azınlık statüsüne şimdiye kadar hiç sıcak bakmadığını ve böyle bir statüyü tarihin hiçbir döneminde istemediğini söyleyerek Avrupalı devletler tarafından ortaya fuzuli bir biçimde atılmış olan bu talebi şiddetle protesto etmiş ve *"biz hukuk-i ekalliyet istemiyoruz"* şeklinde demeç vermiştir[271]. Çalışma kapsamında yapılan kişisel görüşmelerden birinde, İlyas Şakir Efendi tarafından yapıldığı söylenilen bu feragat işlemine karşı şüpheyle yaklaşıldığı anlaşılmaktadır:

> *"Süryaniler neden azınlık olarak tanımlanmadı, farklı farklı teoriler vardır. Kimisi diyor yok işte Süryaniler kendilerini Türk olarak kabul ettiler falan. Yani bu mümkün değildir. Yok, elimizde böyle bir belge de yok. Bildiğimiz kadarıyla o dönemin patriği İlyas Şakir Ankara'ya gitti. Kimisi diyor Mustafa Kemal ile görüşmüş, kimisi diyor görüşmemiş. Buna dayanarak diyorlar, orada işte kendilerini Türk olarak kabul ettiler. Ama buna dair herhangi yazılı bir belge yok. Sanırsam o dönemin Ulus gazetesi miydi, neydi orada yazılan bazı makaleler, haberler gerçeği ne kadar yansıtıyor onu bilemeyiz. O dönemin tek partinin gazetesiydi, tabi Türkiye Cumhuriyeti de tek ulus yaratmak peşindeydi*

[268] Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", s. 251.
[269] Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", s. 251.
[270] Oran, **Türkiye'de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, s. 70.
[271] Bayburt, "Milli Mücadele Döneminde Süryaniler", s. 68.

ve bu tür şeyleri dillendirdiler. Ondan sonra patrik geldikten sonra Türkiye'den çekip gitti. Bu da bizim için bir soru işaretidir. Niye gitti, neden gitti, sürgün mü edildi (…) Gidiş o gidiş zaten Patriklik de Türkiye'den taşınıyor. Bu güne kadar Suriye'de Şam'da Patriklik merkezi"[272].

Böyle bir feragat işlemi mevcut olsa dahi bunun hukuken geçersiz olduğunu söylemenin birden çok yolu vardır:

I. Milletler Cemiyeti garantörlüğü altında imzalanmış olan azınlık koruma antlaşmaları sadece bu antlaşmalara taraf olan devletlere değil, aynı zamanda o devletlerde yaşayan azınlık gruplara da kendilerine tanınmış olan bu haklardan feragat imkanı vermemektedir. Feragat etmeleri durumunda ise Milletler cemiyeti bu kararı yok sayacaktır[273].

II. Azınlık koruma metinlerinde hak süjeleri, azınlık grupları değil bu gruplara mensup bireylerdir. Azınlık haklarının grup vurgusu yapılarak bireylere tanınmış haklar olmaları nedeniyle, bir bireyin hakkından o bireyin mensup olduğu grup temsilcisinin vazgeçmesi hukuka aykırıdır[274]. Nitekim görüşmecilerden biri yapıldığı iddia edilen söz konusu feragat işlemine ilişkin eleştirisini şu şekilde ifade etmektedir:

"Şimdi o yapsa bile (…) bu bir millet hakkıdır, bir kişi hakkı değil. Belki korkudan, tesirden. O dönemin durumunun nasıl olduğunu bilmiyoruz. Bir topluluğun hakkından bir kişinin feragat etmesi geçerli değildir"[275].

III. Böyle bir feragat işlemi hukuken geçerli olsa bile, feragat konusu olan hak Lozan'ın tümüne ilişkin olmayıp sadece 42/1. maddesi ile sınırlıdır. Sözü edilen fıkra, gayrimüslim azınlıkların yapmış oldukları dinsel nikâhın, resmi nikâh yerine geçmesi ile ilgilidir[276].

---

[272] Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı ile 13.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[273] Rıfat Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s 95.

[274] Musevi cemaatinin öncülük ettiği bu feragat işlemi Cenevre'de toplanan Uluslararası Azınlıklar Kongresi'nde görüşülmüştür. Görüşme neticesinde cemaatin ileri gelenlerinin Türkiye'de yaşayan tüm Museviler adına almış oldukları bu feragat kararının azınlık grupları güvence altına alan uluslararası hukukun açık bir ihlali olduğu sonucuna varılmış ve bu işlemin geçersiz olduğu yönünde karar verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, s. 98.

[275] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[276] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar-Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye**, s. 237-238.

Başka bir perspektiften yapılan değerlendirmeye göre ise; Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin görece belirsizliğini gidermek için, antlaşmanın üçüncü kesiminin kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmesinin daha uygun olacağı yönündedir[277]. Bu görüşün dayanağı ise 22 Mayıs 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'dir (VAHS). VAHS'nin 31. maddesi uluslararası antlaşma hükümlerinin *antlaşmanın bütünü içeresinde ve konu ve amacının ışığında verilecek genel manaya uygun bir biçimde ve iyi niyetle* yorumlanması gerektiğine dair genel bir kural ortaya koymuştur. 32. maddesinde ise tamamlayıcı yorum araçları öngörülmüş olup, *31. maddeye göre yapılan yorum, anlamı muğlak bırakıyorsa, manayı tespit etmek için antlaşmanın hazırlık çalışmalarına ve yapılma şartlarına bakılabileceği* düzenlenmiştir[278]. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde:

- Öncelikle Lozan'ın görece muğlaklık barındıran kesiminin adının "Azınlıkların Korunması" olduğu göz önünde bulundurularak, bu hakların süjelerinin sadece azınlık gruplara mensup bireyler olduğu söylenebilir.
- Daha sonra ise hangi azınlık toplulukların bu korumadan yararlanacağı tartışması ile karşı karşıya kalınmakta ve bu aşamada VAHS'nin 32. maddesinde öngörülmüş olan tamamlayıcı yorum araçları devreye girerek, Lozan Barış Antlaşması'nın hazırlandığı esnadaki şartlara ve görüşme tutanaklarına göre değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Lozan tutanaklarından Türk Temsilci Heyetinin, Osmanlı'daki millet sisteminin bir yansıması olarak tarihsel gayrimüslim gruplar olan Rum, Ermeni ve Musevi unsurlara azınlık haklarının tanınmasında bir sakınca görmedikleri; diğer küçük Hristiyan grupların azınlık olarak kabul edilmesine ise şiddetle karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Ermeni sorununun görüşüldüğü oturumda İngiltere İmparatorluğu temsilcisi Sir Horace Rumbold tarafından okunan bildiride, Irak'ta İngiliz mandası altında yaşamakta olan Asuri-Keldani halkının Türkiye'ye dönmeleri konusunda gerekli kolaylıkların sağlanması, bu halkın kendi dilleriyle okullarını yaşatmaları, kültürlerini sürdürülebilmeleri, dinlerinin gereklerini yerine getirebilmeleri ve bir Türk yurttaşı olarak huzur içinde yaşayabilmeleri için Türk Temsilci Heyetine bu halk adına bir çağrıda bulunmuş ve gereken tüm güvencelerin

[277] Terzioğlu, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, s. 189.
[278] Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, s.91-92.

verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Türk Tarafı Temsilcilerinden olan Rıza Nur Bey, müttefik devletlerin bu halkları politik çıkarları doğrultusunda kullanmaktan hiçbir zaman geri kalmadıklarını ifade ederek sunulmuş olan bildiriyi geçersiz saymış ve oturumu terk etmiştir[279].

Görülen o ki Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin hükümleri görüşüldüğü esnada Türk Tarafı, "gayrimüslim Türk yurttaşları" ifadesinden sadece Ermeni, Rum ve Musevilerin anlaşılması gerektiği saikiyle hareket etmiştir. VAHS ışığında değerlendirildiğinde, Türk tarafının Lozan ile Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar dışında başkaca gayrimüslim toplulukları azınlık olarak tanımak istemedikleri anlaşılmaktadır. Hal böyle olmakla beraber VAHS'ye ancak açık bir antlaşma metni olmadığı durumlarda başvurulur. Oysaki Lozan metninin 37. ve 39. maddeleri oldukça açıktır ve bu maddelerin yorumlanması için VAHS'ye ihtiyaç yoktur[280]. Kaldı ki azınlık gruplar Rum, Ermeni ve Museviler olarak sınırlandırılmak istenseydi, Lozan'daki azınlık ölçütü "gayrimüslim Türk yurttaşları" yerine "Rum, Ermeni ve Musevi Türk yurttaşları" şeklinde kaleme alınırdı.

Çalışma kapsamında yapılan kişisel görüşmelerden birinde, aslında Süryanilerin ilk günden beri azınlık statüsünde oldukları, fakat tarihsel süreç içerisinde yaşamış oldukları zorluklardan dolayı bu statüyü talep etmek konusunda grup olarak o güce sahip olmadıkları ifade edilmektedir. Daha doğru bir anlatımla erken cumhuriyet döneminde adeta hayatta kalma mücadelesi veren Süryanilerin hukuken azınlık statüsünde değerlendirilip değerlendirilmemelerinin onlar için öncelikli sorunlardan biri olmadığı söylenmektedir:

> *"Kendileri talep etmedi çünkü talep edecek kimse kalmamış. Halk perişan oldu, fakir. 1942 yılında halk ikinci bir felaket yaşadı. (...) Hep göç eden bir insan artık neyini arayacak, ekmeğini bulmaya çalışacak. Kültürünü, dilini, eğitimini aramak artık ikinci, üçüncü plana atıldı. (...) Lozan dışına itilme değil aslında, tahmin ediyorum talep etmemeleri"*[281].

Fakat daha önce de ayrıntılı bir biçimde ele alınmış olduğu üzere, bir ülkede azınlık olmak hukuki bir durum değil fiili bir durumdur (self-definition). Bu kural,

[279] Meray (Çev.), **Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler**, s. 280.
[280] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 242.
[281] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

bazı grupların devletler tarafından koruma alanının dışına itilmesinin önüne geçmekte ve azınlık olma meselesini özgül grupların talebine ve devletlerin merhametine bağlı olmaktan çıkarmaktadır. Süryani kimliğine sahip bir başka görüşmeci ise tarihsel süreç içerisindeki bu görece ihmalkârlığı şu şekilde değerlendirmektedir:

> *"Burada esas olan nedir? İnsan onurunu yaşatmak. Tamam, ben mesela sana başkaldırmıyorum, mütevazıyım, sevecenim, sevgi doluyum ama senin beni düşünmen lazım. Bu kültürü yaşatmak için bazı şeyler yapmamız lazım. Artık Süryaniler Avrupa'da siyasi alanda artık aktifler ve bunları dile getiriyorlar. Belki burada o takat kalmadı ama Avrupa ülkelerinde mesela İsveç'te beş-altı tane Süryani milletvekili var. Bir bakan var Mardinli. Şimdi o Mardin'in bir köyünde, dağ köyünde doğdu, orada konuşuyor. Şimdi bunlar talepkar olmadıkları için bunlara bu hakları vermeyelim mantığı bana göre şey değil, bu bir ihtiyaçtır"*[282].

Hristiyan bir topluluk olan ve kadim yıllardan beri bu coğrafyada otokton halk olarak varlıklarını sürdürmekte olan Süryanilerin azınlık koruma rejiminin dışına itilmesi başta Lozan olmak üzere uluslararası hukuku ciddi anlamda ihlal etmektedir. Hukuka aykırı bu uygulamanın tabii bir sonucu olarak Süryaniler, Lozan'ın 41. maddesi ile azınlıklara tanınmış olan anadilinde eğitim hakkından istifade edememekte; dilin kuşaktan kuşağa aktarımında eğitimin üstlenmiş olduğu kilit rol göz önüne alındığında, aynı zamanda Süryaniler için bir kimlik öğesi olan Süryanice dilinin yok olması ihtimali gündeme gelmektedir.

4.2. TÜRKİYE'DE EĞİTİMDE SÜRYANİCENİN KULLANILMAMASI SORUNU

4.2.1. Ağır Tehlike Altında Olan Bir Dil: Süryanice

Sami dil grubuna ait olan, kökeni Sümerlere kadar dayanan ve pek çok lehçeye ayrılmış olan Aramicenin, bazı bilim insanları tarafından dünyanın en eski dili olduğu ifade edilmektedir. Bu kadim dilin lehçelerinden olan Süryanice, Aramicenin Edessa diyalekti, Matta İncilinin bazı bölümlerinin yazıldığı dil ve Süryanilerin anadili olarak kabul edilmektedir. Uzun yıllar, Yakın Doğu ülkelerinin resmi dili olarak varlığını sürdüren Süryanicenin, 8. yüzyılın başlarında, Arapçanın rakip dil olarak ortaya çıkışına kadar oldukça geniş bir kullanıma sahip olduğu söylenmektedir[283]. Arami

[282] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[283] http://www.suryanikadim.org/suryanice_dili.aspx (30.12.2018).

dilinin en önemli temsilcisi olarak görülen Süryanice, günümüzde Türkiye, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Hindistan'da hala varlığını devam ettirmekte, bununla birlikte İsveç, Hollanda ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde ise göçmenler tarafından kullanılmaktadır[284]. Oldukça güçlü ve zengin bir dil olan Süryanicenin insanlık açısından önemi bir görüşmeci tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

> *"Süryanicenin dünya halkları üzerinde ayrı bir etkisi var. Yani Süryanice Türkçe gibi değil, İngilizce gibi değil, Almanca, Kürtçe, Arapça gibi değil. Süryanice dünyanın en eski dili ve birçok bilim dalında ün yapmış bir dil. Çünkü bilim insanları bu dil ile bu dalları öğretiyorlardı ve bu kitapları yazdılar. Onun için Süryanice aslında sadece Süryanilerin olmaması gerekiyor. Çünkü dünyanın dilidir. (...) Süryanice benim değil. Ama maalesef sadece biz sahip çıkmaya çalışıyoruz"*[285].

Süryaniler için bir iletişim aracı olmaktan çok daha fazlası, bir kimlik öğesi olan Süryanicenin anadili olarak kullanımı, Türkiye'de yaşamakta olan yirmi bini aşkın Süryani'nin en önemli, sorunlarından biridir. Zira UNESCO'nun 2007 yılında yayınladığı "Tehlike Altındaki Diller Atlası" ile Türkiye'deki 15 dilin tehlike altında olduğu ve bu dillerden birinin de 5000 yıllık geçmişe sahip olan Süryanice olduğu tespit edilmiştir[286]. Bir dilin kaybolması, kendini o dil ile tanımlayan halkın ölmesi, o dildeki tüm repertuvarın yok olması anlamına gelmektedir. Nitekim Crystal'ın da ifade etmiş olduğu üzere insanlığın toplam bilgi birikiminin bir parçası olan diller, aynı zamanda bir tarih ambarıdır[287]. Peki, bir dil topluluğunun her bir üyesinin müşterek katkısıyla oluşturulan dil, bu denli ciddi ve bir bakıma ürkütücü bir tehlike ile nasıl karşı karşıya kalır ve en istenmeyen sonuç olarak bir dil neden ölür? Bu soruya verilecek en tabii cevap; "son konuşanı öldüğünde, dil de onunla ölür" olacaktır. Fakat bazen insanlar hayatta kaldıkları halde de dilleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir[288]. Nitekim Skutnabb-Kangas tarafından "dilsel soykırım" olarak da ifade edilen dil ölümleri o dil grubuna mensup bireylerin öldürülmesi değil; bireylerin kendi dillerini zamanla terk edip başkaca dil alışkanlıkları kazanması anlamına gelmektedir[289]. Siyasi güç, sosyal statü ve ayrıcalık sahibi olan hakim dil, zamanla

---

[284] Eyyüp Tanrıverdi, "Süryani Dili", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 2**, (1-40), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 6.
[285] Mor Barsavmo Kilisesi Öğretmeni ile 14.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[286] http://bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiye-de-15-dil-tehlikede (10.02.2020).
[287] Crystal, **Dillerin Katli**, s. 56.
[288] Crystal, **Dillerin Katli**, s. 97.
[289] Koçak, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, s. 315.

azınlık dilini marjinalleştirerek o dilin işlevlerinde nihai bir azalmaya yol açmaktadır[290]. Çünkü "*canlı bir varlık olan dil, kullanıldığı sürece gelişimini sürdürdüğü gibi kullanılmadığı zaman da yok olmaya mahkûmdur"*[291]. Bu bağlamda geçmiş deneyimler dil ölümlerinin iki şekilde gerçekleşebileceğini göstermektedir: Dilin konuşucularının yok olması ve dilin terkedilmesi.

Bugün hala dünyada varlığını sürdürmekte olan üç milyonu aşkın Süryani olduğu düşünüldüğünde Süryanice dilinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasını tabii nedenlere bağlamak çok da gerçekçi olmayacaktır. Günümüzde Türkiye'de yaşamakta olan yaklaşık 20 bini aşkın Süryaniden sadece birkaç bini Süryaniceyi bilmekte; bu dili bilenlerin oldukça azımsanacak bir kısmı da evlerinde ve gündelik yaşamlarında Süryaniceyi anadili olarak kullanmaktadırlar. Klasik dili okuyup yazabilen ve anlayabilen insan sayısı ise Süryani nüfusuna oranla neredeyse binde birler düzeyinde kalmaktadır. Dilsel anlamda görece daha özgür oldukları Suriye ve Lübnan'da da durum benzer biçimde seyretmektedir[292]. Süryanicenin bu denli büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmasının birçok sebebi olabilir. Bu sebeplerin, sınırlandırma iddiası taşımaksızın başlıca şu şekilde olduğu söylenebilir: 1) Süryanilerin *Sayfo*[293] travması nedeniyle dünyanın dört bir tarafına göçler yolu ile dağılmış olmaları. 2) Göç etmiş oldukları Avrupa ülkelerine Hristiyan kimliklerinden dolayı çok çabuk uyum sağlamaları. 3) Süryanilerin anayurtları olan Türkiye'de uygulanmakta olan Türkleştirme politikalarıdır. Özellikle konumuz bağlamında ayrıca önem atfettiğimiz ve Türkleştirme politikalarının en önemli ayağını oluşturan Süryanice dilinin, Lozan'ı ihlal etmek pahasına, okullarda anadili olarak öğretilmemesi, bu dilin nesilden nesile aktarımını neredeyse imkânsız bir hale getirmekte, dilin kamusal alanların dışına itilmesine sebep olmakta ve hâkim dil tarafından marjinalleştirilen Süryanicenin kiliselerde, manastırlarda salt ibadet dili olarak konuşulmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim Rudnyckyj, bir dili tamamen veya kısmen yok etmek ya da tabii gelişimini engellemek amacıyla ayrı dil konuşan

---

[290] Stephen May, "Language Policy and Minority Rights", **An Introduction to Language Policy: Theory and Method**, (255-272), Blackwell Publishing, 2006, s. 258.
[291] Nihan Kahraman, "Anadilde Eğitim", **Agos**, 12.02.2013.
[292] http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=398 (21.02.2020).
[293] Süryanicede "kılıç yılı" anlamına gelen Sayfo sözcüğü, 1915 olaylarının Süryani demografisi, kültürü ve iç dinamiğine etkisini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mutay Öztemiz, **Süryaniler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 36-47

bir etnik grubun talebine rağmen, bir dilin kamu okullarında öğretilme ve kitle iletişim araçlarında kullanılma hakkını inkâr etmenin "dilkırım"a tesir eden delillerden biri olduğunu değerlendirmektedir[294]. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen kişisel görüşmelerden birinde, Süryanilerin anadillerini tarihsel süreç içerisinde tedrici bir biçimde kaybetmelerinin asıl sebebinin devletlerin uygulamış olduğu dil politikaları olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

> *"Şimdi tarihi süreçler içerisinde farklı farklı egemenlerin var olan politikaları zaten bellidir. Yani nasıl Türkiye Cumhuriyeti tek dil yaratma peşinde çabaladıysa diğer ülkeler de öyle. Tabi bu zaman zaman Süryaniler, Asur İmparatorluğundan sonra, Babil İmparatorluğundan sonra herhangi bir devletleri olmayışından dolayı sürekli farklı egemen güçler altında bu güne kadar yaşayıp geldiler. Her gelen egemen güç kendi dilini dayattı, kendi bürokrasisini dayattı, kendi kültürünü dayattı ve Süryaniler ister istemez bundan etkilendiler"*[295].

Süryanilerin hala yoğun olarak yaşamakta olduğu Mardin il merkezinde bazı kaynaklarda "Mardince" olarak yerini bulan Arapçanın "Qıltu" lehçesinin gündelik yaşamda yoğun olarak konuşulduğu bilinmektedir[296]. Köylü olmayan, şehirli anlamına gelen *bajariler* tarafından Türkçenin yanında konuşulmakta olan bu dil kent kültürü ile bütünleşmiş; bu dili gündelik yaşamda konuşmak ise toplum tarafından kentli olmanın bir göstergesi sayılmıştır:

> *"Mardin merkezde yaşayan Süryaniler, Süryanice dilini bilmezler, Mardin Arapçası konuşurlar ama şu anda bir farkındalık oluştu, diyorlar ki niçin bilmiyoruz. Eskiden Midyatlıları yargılıyorlardı, ne biçim dil konuşuyorsunuz diye"*[297].

Günümüzde Mardin il merkezinde yaşayan Süryanilerin neredeyse tamamının gündelik konuşma dili kentli kimliğinin bir dışa vurumu ve görece itibar sahibi olan Mardin Arapçasıdır. Bununla beraber Türkçeyi de çok iyi konuşan kentli Süryanilerin pek çoğu Süryaniceyi konuşamamakta; bu dil sadece din adamları tarafından bilinmekte ve dinsel ritüeller esnasında kullanılmaktadır:

> *"Mardin merkezinde yaşayan Süryaniler kendi aralarında Arapça konuşurlar. Biz halen de Süryanice konuşuyoruz biz Midyat'tan gelme olduğumuz için.*

[294] Emir Hasanpur, **Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları**, Cemil Gündoğan (Çev.), Avesta Yayınları, İstanbul 1997, s. 78.
[295] Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı ile 13.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[296] Özmen, **"Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar"**, s. 117.
[297] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

Çocuklarımızın hepsi Süryaniceyi okuyor konuşuyor ve Süryaniceyi yaşatmaya çalışıyoruz. Çünkü Süryani dili iki dil aslında diyebiliriz. İkisi birbirinden uzak. Her halkta halk dili var ama yazı dili farklı. Ama Süryanicede halk dili, (orijinal) dilden çok uzaklaştığını görüyoruz. Şimdi kitap dili konuştuğunda halk anlamıyor, zor anlıyor. Şimdi Süryanice kilise dili haline gelmiş ve biz kilisede İncil okuduğumuzda halk diline çeviriyoruz, kitap dili okuduğumuzda halk fazla anlamıyor. (...) Mecburen halk kiliseye geldiğinde halkın anlayacağı dile tercüme etmemiz gerekiyor. Arapçaysa Arapça, Türkçeyse Türkçe, İngilizceyse İngilizce bütün dünyada bunu yapmaktayız. Yani kiliseyi halka cezbetmek için öyle bir yöntem kullanıyoruz. Mecbur kalıyoruz. Çünkü kiliseye gelen hem İncil'den hem ilahilerden hem namazdan anlamayacak olursa cazibesi biraz eksilir ve kiliseye gelmemeye çalışır. Ama anladığı zaman iştiyakla, merakla gider"[298].

Mardin'in kırsal kesimlerinde ise yaygın olarak kullanılan dil Kürtçenin "Kurmanci" lehçesidir. Bunu takiben Süryanicenin "Turoyo" ve Arapçanın "Qıltu" lehçesi de konuşulmaktadır. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bu bölgede, özellikle Nusaybin, Midyat, İdil ilçe merkezleri ve köylerindeki Süryanilerin neredeyse tamamı Süryanicenin yanında Kürtçeyi çok akıcı bir şekilde konuşabilmektedirler:

"Mardin merkezde yaşayan Süryanilerin gündelik konuşma dili Arapçadır fakat aralarında az da olsa Süryaniceyi bilenler var. Ama Midyat ve çevresindeki Süryanilerin gündelik konuşma dili ise Süryanicedir. Herkes Süryanice konuşur fakat okuyup yazamaz"[299].

Türkiye'de yerleşik Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı kent olan İstanbul'da ise durum oldukça vahimdir. Uzun yıllar önce sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı kırsaldan İstanbul'a göç etmiş olan Süryaniler, gündelik yaşamlarında Süryanice dilini neredeyse hiç kullanmamaktadırlar. İstanbul Süryanileri için Süryanice, artık aile içerisinde dahi konuşulmayan bir dil haline gelmiştir. Fakat istisnai olarak Midyat'tan göç etmiş olan Süryanilerin kendi aralarında gündelik yaşamlarında bu dili konuşabildikleri görülmektedir:

"Halk kendi arasında Süryanice konuşmuyor. Yani şimdi İstanbul'da yaşayan Süryaniler karma bir yerden gitme. Midyat bir de köylerden, Midyat köylerinden, Nusaybin, Dargeçit olsun, İdil olsun, Diyarbakır olsun Urfa olsun buradan göç etme. Şimdi bunların bir kısmı Süryanice konuşuyor, anadilleri halen de aile dili Süryanice, bir kısmı buradan göç ederken Arapça (konuşuyor). Şimdi Arapçayı da konuşanlar unutmuş, yeni nesil şimdi Türkçe (konuşuyor). Çünkü bir asır içerisinde bir millet, bir halk bir dili öğrenebilir ve bir dili unutabilir. Çünkü dil canlı bir varlıktır. Onu konuştukça yaşayacak, konuşmayınca terk edecek"[300].

[298] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[299] Mardin-Diyarbakır Metropoliti ile 23.12.2018 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[300] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

Yeni nesil tarafından gündelik yaşamda Süryanice yerine görece itibar sahibi olduğuna inanılan dilin/dillerin kullanılması ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Nitekim genç kuşak, anadili yerine başka bir dil kullanıyor yahut kullanmak zorunda bırakılıyorsa, bu dil artık yeni nesillere bir enkaz olarak devredilecektir.

4.2.2. Süryani Cemaat Okulları: Yasaklar, İhlaller

Toplumun Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ikiye bölünmüş olduğu Osmanlı Devleti'nde azınlıkların eğitim hakkını da içine alan kültürel hakları görece teminat altında idi. Din konusunda olduğu gibi eğitim alanında da özerk bir yapıda hareket edebilme imkânına sahip olan gayrimüslimler kendi cemaat okullarını kurabilme, bu okullarda anadilinde eğitim yapabilme ve kendi müfredatlarını istedikleri gibi oluşturabilme hakkına sahiplerdi. O dönemde Süryaniler, her ne kadar ayrı bir millet olarak değerlendirilmeseler de, eğitim konusunda diğer gayrimüslimlerin sahip olduğu haklara sahip olmuş ve kilise ve manastırlarında eğitim faaliyetlerine devam edebilmişlerdir[301]. Hıristiyanlık dininin orjinine en yakın olduğu söylenilen ve bu bağlamda ruhani tarafları daha çok ön planda olan Süryaniler için Süryanice dili öğretimi tarih boyunca daha çok Hristiyanlık din eğitimi ekseninde gerçekleşmiştir. Bu yüzden manastır ve kiliseler, Süryaniler için "madraşto" adı verilen birer eğitim mekânı olmuştur. Kilise ve manastırlardaki dil öğretiminin temel amacı ise, öğrencilere Süryanice konuşma, anlama ve yazma becerilerini kazandırarak, kutsal metinleri okuyup anlayabilecekleri yetkinliğe ulaşmalarını sağlamaktır[302]. Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrası ise eğitim alanında gözle görülür bir takım olumlu değişiklikler yaşanmıştır. İlk defa 1856 tarihli Islahat Fermanı ile birlikte daha önce dağınık halde olan eğitim-öğretim faaliyetleri bir disipline bağlanmış ve gayrimüslimler kendi kültürlerine uygun ve anadilinde eğitim veren okullar açma imkânına sahip olmuşlardır. Nitekim 1869'da Şuray-ı Devlet tarafından hazırlanarak yürürlüğe giren "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile devlet idaresindeki okullar "umumi"; cemaat idaresindeki okullar ise "hususi" olmak üzere ikiye ayrılmış ve eğitim-öğretim faaliyetinin bir sistematiğe oturtulması hedeflenmiştir[303]. Bu

[301] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 166-167.
[302] Talip Atalay, "Günümüz Süryani Kilise ve Manastırlarında Din Eğitimi", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 23, s. 44-46.
[303] Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, s. 171-172.

gelişmelerin ardından Süryanilerin de tıpkı diğer gayrimüslim topluluklar gibi kendi okullarını açtıkları görülmektedir. Osmanlı istatistiklerine göre 1897 yılında Süryanilere ait okul sayısı şu şekildedir: 49 iptidaiye (ilkokul), 5 rüştiye (ortaokul), 1 idadiye (lise)[304].

Milli Mücadele döneminde kendileri için yeni ve zorlu bir sürecin başladığını söyleyebileceğimiz gayrimüslim topluluklar, milliyetçi ve ayrılıkçı bakış açısı ile imparatorluğun yıkılması ile doğrudan ilişkilendirilmiş ve birçok baskıcı politikalara maruz bırakılmışlardır. Bu politikalardan en başta cemaat okulları nasibini almış ve adeta bir fesat ve hıyanet yuvası olarak görülmüşlerdir. Nitekim Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in azınlık okulları ile ilgili olarak 10 Mart 1921 tarihinde Hâkimiyeti Milliye Gazetesi'ne vermiş olduğu demeç, bu okulları nasıl bir geleceğin beklediğini gözler önüne sermesi bakımından oldukça çarpıcıdır[305]:

> *"Gayrimüslim mektepler memleketimizde, çok acı ve çok kanlı vakayı ile sabit olduğu üzere, siyasi propaganda merkezi hizmetini görmekte devam edemezler. Şimdiki mektepler, umumiyeti itibariyle, doğrudan doğruya memleketin muhtelif unsurlara mensup evladı arasında ihtilafatı her gün körükleyen ani'l-merkez hareketleri vücuda getiren komiteler mahiyetinde kaldıkça, bunların mevcudiyetine razı olmak, memleketin emniyetine karşı kurulan açık bir ifsat teşkilatını serbest bırakmak demektir. Gayrimüslim mekteplerini bu faaliyetlerden men etmek için azami murakabe şeraitini tatbik edeceğiz".*

Uluslaşma sürecinde milli birlik ve bütünlüğün önünde adeta bir engel olarak görülen azınlık okulları ile ilgili bu ayrılıkçı bakış açısı Cumhuriyetin ilanından sonra da hız kaybetmeden devam etmiştir. Her ne kadar Lozan Barış Antlaşması ile azınlıkların kendi eğitim-öğretim kurumlarını kurma hakları teminat altına alınmışsa da anılan teminattan Ermeni, Rum ve Museviler dışındaki Müslüman olmayan topluluklar hukuka aykırı bir şekilde yararlandırılmamış ve kendilerine ait okullar teker teker kapatılmıştır. Bununla beraber Ermeni, Rum ve Musevilere ait olan okullardan sadece İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da mevcut olanlar açık kalmış, bu okulların büyük bir kısmı ise günden güne değişkenlik gösteren dış siyaset ve bürokratik sınırlamalar nedeniyle öğrenci kaybına uğramıştır[306]. Daha önce de

---

[304] Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, s. 176.

[305] Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, s. 186.

[306] Nurcan Kaya, **Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Cilt 2**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 2-3.

etraflıca izahına çalışılmış olduğu üzere Cumhuriyetin ilanından sonra homojen bir ulus yaratmanın en önemli ve etkin açılarından biri eğitim olmuş ve bu bağlamda 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi merkezileşerek azınlık okulları dâhil tüm okullarda verilecek olan dersler, müfredat, eğitim dili ve derslerin hangi öğretmenler tarafından verileceği hususları Maarif Vekâlet'ine yani şimdiki adı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır[307]. Böylece "*Tanzimat'tan sonra kurulan, ülkede milli kültürün gelişmesine büyük ölçüde engel olan ve okutulan farklı dersler nedeniyle ayrı duygu, düşünce, değişik kültür ve davranışlara sahip insanlar yetiştiren"*[308] bu azınlık okullarının birçoğu yeni sistem ile ortadan kalkmış, Süryani okulları da milli birlik ve vahdet ülküsü uğruna teker teker kapatılmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine taşınan tek Süryani okulu ise Mardin Kırklar Kilisesi Süryani Okulu olmuştur. 1799 yılında tedrisata başlayan Kırklar Kilisesi Süryani Okulu, Osmanlı döneminde yüksek dereceli okullar seviyesinde resmi bir okul niteliğine sahipti. Bu okulda din eğitiminin yanı sıra coğrafya, hesap, yabancı dil, tarih, cebir, beden eğitimi, usul defteri, mühendislik, makamlar, eşyaların ilmi, Arapça dilbilgisi, Osmanlıca dilbilgisi, Süryanice dilbilgisi, Süryanice okuma ve imla, Arapça okuma ve imla, sağlığın korunması, resim ve güzel yazma, tabii hikmet ve kimya, medeni ve ahlaki bilgiler dersleri öğretilmekte idi[309]. 1928 yılına kadar tedrisata devam eden bu okulun hangi gerekçe ile kapatıldığı hala tam bir netliğe kavuşamamıştır. Zira yaşlı Süryaniler tarafından bu okulun ekonomik yetersizlik nedeniyle kapanma kararı aldığı ifade edilse de Oran, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekçe gösterilerek kapatıldığını iddia etmektedir[310]. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde Diyarbakır'da varlığını devam ettiren Diyarbakır Süryani Kadim Mektebi'nin de aynı yıl olan 1928'de kapanmış olması[311], bu okulların Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince kapatıldığına dair şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Görüşmecilerden biri, Kırklar Kilisesi Süryani Okulu'nun kapatıldığı fikrine daha yakın olduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

---

[307] Kaya, **Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, s. 7-8.
[308] http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/egitim/tevhidi_tedrisat.htm (05.03.2020).
[309] Gabriyel Akyüz, **Kırklar Kilisesi**, Artuklu Yayınları, Mardin 2019, s. 7; Tahincioğlu, **Süryaniler**, s. 143.
[310] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 195.
[311] Ercan Çağlayan, "Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Eğitim (1923-1950)", **Journal of History School-Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 19, s. 629-632.

"Ben buna (okulların kapatıldığı fikrine) yakın duruyorum. Niye o zamana kadar o okullar devam edebiliyor, maddi anlamda herhangi bir sıkıntıları olmuyor, o zamandan sonra neden maddi sıkıntılar oluyor? Bu kanuna dayanılarak okullar kapatıldı"[312].

Bu okulların kapatılması ile artık Anadolu'da yaşayan Süryani çocuklarının diğer okullarda öğrenim görmekten başka bir çaresi kalmamıştır[313]. Bu durum, dünyayı Süryanice dilinde algılayan ve bu dilde düşünen çocukların eğitim hayatına dezavantajlı bir şekilde başlamalarına sebep olmakta ve akademik başarılarına olumsuz yönde etki etmektedir. Görüşmecilerden biri hiç bilmediği bir dilde eğitim görmenin zorluklarını şu şekilde aktarmaktadır:

"1972'de ben ilkokula başladım. İlkokula başladığım zaman tek kelime Türkçe bilmiyordum. Ne ben ne de diğer arkadaşlarım. İyi hatırlıyorum birinci sınıfa ilk başladığımızda bizim öğretmenimiz Türk idi yani buralı değildi, yerli değildi. Geldi, kırka yakın öğrenciyiz sınıfta, yüzde sekseni Süryani yüzde yirmisi Kürt idi. Öğretmen bizimle konuştu, hepimiz böyle bakıyoruz, ne öğretmeni anlıyoruz ne de dili biliyoruz. Öğretmen o anda fark etti biz Türkçe bilmiyoruz. Orada bir hademe vardı, bir kadın hademe vardı Süryani, ismi Verde idi. Gitti çağırdı onu, dedi ki bu çocuklar Türkçe bilmiyor mu, o da dedi ki vallahi hiç biri bilmiyor çünkü burada kullanılmıyor Türkçe. Geldi öğretmen Verde teyzeye Türkçe anlattı, o bize Süryanice tercüme etti. İlk böyle başladık eğitime"[314].

Gündelik yaşantısında basit cümleler dışında anadilini kullanamayan Süryani çocukları açısından bakıldığında ise, çoğunluk kültür ve dilinin hâkim olduğu okullarda okuma mecburiyeti, bu çocukların neredeyse tamamının anadillerini öğrenmelerine engel olmaktadır. Kültürlerinin ve dillerinin kaybolmasından endişe duyan Süryaniler, okullarının Lozan'ı ihlal etmek pahasına kapatılmasından bu yana, kilise ve manastırları biraz korku ve biraz da endişe ile gayri resmi okullar olarak kullanmaktadırlar. Uzun yıllardan beri kilise içerisinde gayri resmi bir şekilde

[312] Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı ile 13.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[313] 1960'lı yılların sonuna kadar azınlık okullarında herhangi bir etnik kökene ya da inanca mensup ailelerin çocukları okuyabiliyordu. Öğrencilerin büyük bir kısmı okulla aynı azınlığa mensup olsa da bu okullarda okuyan öğrenciler arasında Müslüman, Süryani, Arnavut gibi farklı etnik ve dini gruplara mensup olanlar da bulunmaktaydı. Fakat 11 Aralık 1971 tarih ve 15931 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı genelgesiyle azınlık okullarına sadece babası okulla aynı azınlığa mensup olan çocukların okuyabileceği kararlaştırılmıştır. Böylece Ermeni okullarında Ermeniler dışında ağırlıklı olarak okumakta olan Süryaniler, çoğunluğun inanç ve ideolojisinin hâkim olduğu okullarda okumaya mecbur bırakılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları...**, s. 140-141.

[314] Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı ile 13.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

çocuklara dil eğitimi vermeye çalışan bir öğretmen, eğitimin niteliğini ve yaşanılan zorlukları şu şekilde aktarmaktadır:

> *"Çocuklar yüzde yüz kiliselere gönderiliyor Süryanice öğrenmek için. Yani bizimki ders, okul, sınıftan ziyade ayakta can çekişir bir halde öğretiyoruz. Çünkü çocuk bir yere kadar okur, burada okuduğunu evde konuşamıyor çünkü burada orijinalini öğreniyor. Eğer kiliseye bağlı kaldıysa devam eder, eğer başka bir işte çalışırsa birkaç yıl içinde unutur"*[315].

Unutulmaya yüz tutmuş, dünyanın en kadim dillerinden biri olan Süryanicenin varlığını koruması ve Yuhanna, İsa, Mihayel, Şmuni, Ninve isimli çocukların *Shlomo*[316] diyebilmesi için kilise görevlileri tarafından, ibadethanelerin içerisine sıkışmış bir vaziyette Süryanice dili eğitimi verilmekte ve çocuklar yasal olarak tanınmayan bu "okullar" vasıtasıyla anadillerini öğrenmeye çalışmaktadırlar. Görüşmecilerden biri kilise ve manastırlar içerisinde yürütülmeye çalışılan Süryanice dili öğretiminin aslında imkânsızlıklarla koşut olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Şimdi çok zor Süryanilerin Süryaniceyi öğrenmeleri. Heves olsa da zaman yok. Şimdi bir resmiyet kazanmayınca kiliselerde öğrenilmesi zordur. Devlet okullarına gidiyor bu çocuklar, vakit kalmıyor. Ancak kendi derslerini bitiriyorlar"*[317].

Bundan başka devlet okullarında okuyan Süryani çocuklarının sınıf ortamında sadece isimlerinin farklı olması bile ayırımcı uygulamalara maruz kalmalarına ve bunun doğal sonucu olarak yabancılık duygusunu en had safhada yaşamalarına neden olmaktadır. Görüşmecilerden biri okul ve askerlik dönemlerinde yaşamış olduğu ayırımcı muameleleri ve görece yaşanan iyileşmeleri özetle şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Çok kaldık (ayırımcılığa), zamanında çok kaldık. Öyle az değil. Askerlikte bile Süryanilerden çavuş yapmazlardı. Benim yaşadığımı söyleyebilirim. Okullarda da aynı şekilde çok sıkıntı çektik hem din konusunda hem isim konusunda. Bundan dolayı şimdi Mardin'e baktığımızda hepsi isimleri Arapça'ya çevirmişler, benzer isimlerden kimse onları tanımamak için, gizlenmek için. Bu da bir asimilasyona götürüyor ister istemez. Çünkü ben bunu yaşadım gördüm, çocuklarım da aynı şekilde. Ama bunun mücadelesini verdik bugün Mardin'de rahatlar ama geçmişte vardı"*[318].

[315] Mor Barsavmo Kilisesi Öğretmeni ile 14.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[316] Süryanice dilinde "selam" anlamına gelmektedir.
[317] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[318] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

Bir başka görüşmeci, Süryani öğrencilerinin eğitim kurumlarında maruz kaldıkları ayırımcı uygulamalara karşı görece mecburi bir biçimde izledikleri yolu şu şekilde aktarmaktadır:

> *"60'lı yıllarda o zamanlar yeni yeni başlamıştı Süryaniler üniversiteye gitmeye. Annemle amcakızı o da ilk okuyanlardandı mühendis olmuştu (görüşmeci bir akrabasından bahsetmektedir). İsmi Gebro'ydu. Üniversiteye başladığında ismini Yavuz'a çevirdi ve onlarca Süryani ismini değiştirerek üniversiteye kaydoldu. Gebro, Şemun, Lahdo. Neden? Ayırımcılık vardı, farklı bir gözle bakılıyordu. Farklı muameleye tabii tutulacağı korkusundan dolayı ismini değiştirip daha rahat okusun diye"*[319].

Yine bir başka görüşmeci, çocukluk yıllarında yaşamış olduğu ayırımcı uygulamayı ve eğitim kurumlarında maruz kaldığı nefret söylemini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"İsim farklı olduğu için dolayısıyla hemen akla bir yabancılık geliyor. Bu isim niye? Milletim Süryani, dinim Hristiyan olduğu için buna bağlı olarak bir ayırımcılık oluyor. İsim ve dil başka şeyleri doğuruyor. Bununla birlikte Hristiyan kimliğine sahip olduğum ortaya çıkınca maalesef ilkokulda olsun veya günlük hayatta olsun bunun dezavantajlarını çekmişizdir. Bu dışarıdan dezavantaj olarak gözükebilir ama biz bununla doğrusu gurur duyuyoruz. Sırf bu ismi taşıdığımız için yani bu muamele ile karşı karşıya kalıyorsak bazı insanlar yüzünden, biz bundan mutluluk da duyuyoruz. Ben ilkokul üçüncü sınıftayken sırf bundan dolayı okul değiştiren bir insanım. Biz küçükken işte, Hristiyanlığın simgesi olarak iki parmak gösterilirdi. Haç gibi birleştirilir, ona tükürülür sonrasında işte yukarıda Allah öpülürdü. Bu bile bizim için bir hakaretti. Niye? Sırf bu ismi taşıdığım için"*[320].

Devlet okullarında okuyan Süryani çocukları, ailelerinin başvurusu üzerine ilköğretimde zorunlu olan din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden muaf tutulmaktadırlar. İlk bakışta azınlıklar için olumlu bir gelişme olarak görünen bu uygulama Süryani çocuklarının dinsel kimliklerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu çocukları teşhir ederek dramatik bir biçimde diğer öğrencilerin gözünde "ötekiler" durumuna sokmaktadır. *"Bir sınıf arkadaşımız vardı, ismini unutmam Şerro. O zamanlar çocukluk işte ne tuhaf adı var diye düşünürdüm. Çok içine kapanıktı kolay kolay kimseyle konuşmazdı. Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersinde öğretmen onu dışarı*

[319] Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı ile 13.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[320] Bir üniversite öğrencisi ile 14.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

çıkarırdı, o da bahçede dolaşırdı. O bize söylemezdi ama biz bilirdik Müslüman olmadığını"[321].

Bir değerlendirme yapmak gerekirse ulus-devletlerin homojen ve türdeş bir topluluk elde etmek amacıyla başvurdukları en önemli endoktirinasyon enstrümanı olarak görülen tek-dilli eğitim politikaları, o toplumda varlık gösteren dilsel azınlıkların zaman içerisinde anadillerini unutmalarına sebebiyet vermektedir. Eğitimin kültürel kimliğin aktarımında oldukça önemli bir yerde durduğu bilgisinden hareketle bu topluluklar, anadillerini gelecek nesillere aktarma konusunda imkânsızlıklarla koşut mücadeleler vermek zorunda bırakılmaktadırlar. Bir ulus-devlet olarak kurgulanmış olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından ise Lozan'ı ihlal etmek pahasına azınlık olarak tanınmayan Süryaniler, anadilinde eğitim hakkından mahrum bırakılmakta ve bu durum bir kimlik öğesi olarak karşımıza çıkan dilin nesilden nesile aktarımını zorlaştırmaktadır. Nitekim görüşmecilerden birinin *"Süryani okulları olsaydı dil kaybı yaşanmazdı"*[322] şeklindeki ifadesi en başından beri savunulmaya çalışılan sebep-sonuç ilişkisini çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bundan başka çoğunluk kültür ve ideolojisinin hakim olduğu eğitim kurumlarında eğitim görmekten başka bir çaresi kalmayan Süryani çocukları dilsel ve dinsel anlamda ayırımcı uygulamalara maruz kalmakta ve bu durum çocukların travmatik bir eğitim süreci yaşamalarına sebebiyet vermektedir.

4.2.3. Süryanilerin Dil Hakları Konusunda Yaşanan İyileşmeler

1928 yılında Kırklar Kilisesi Süryani Okulu'nun kapatılması kararı ile birlikte kendilerine ait tek bir okulun dahi kalmadığı Süryaniler için dillerini koruyup sonraki nesillere aktarmak artık ciddi bir sorun haline gelmiştir. Sünni-Hanefi İslam inancının merkeze alındığı uluslaşma sürecinde Süryaniler ne azınlık statüsünde değerlendirilmiş ne de tam bir Türk yurttaşı olarak muamele görmüşlerdir. Müslüman olmadıkları için subay, kaymakam, hâkim, bürokrat olamayan Süryaniler aynı zamanda azınlık olmadıkları için de özgül farklılıklarını sürdürmekte oldukça güçlük

[321] Giriş kısmında da değinmiş olduğum üzere, Süryaniler ile aynı coğrafyada yaşıyor olmamdan kaynaklı bu tanıklık, çalışmanın kişisel gözlem ve deneyimlerimle ilişkilenmesine sebep olmuştur. Tırnak içerisinde ve italik olarak verilmiş olan ifade tamamen çocukluk yıllarıma dair anılarımdan biridir.

[322] Süryani bir halkbilimciyle 12.06.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

çekmiş, kültürel kimliğin gelecek nesillere aktarılmasında kilit bir rol üstlenen eğitim kurumlarını kurma hakkından hukuka aykırı bir biçimde mahrum bırakılmışlardır. Oysaki Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesinde Müslüman olmayan azınlık gruplarına mensup Türk yurttaşlarına, harcamaları kendilerince yapılmak üzere her türlü okul ve benzeri eğitim-öğretim kurumu kurma hakkı getirilmiştir. Fakat daha önce de detaylı bir biçimde ele alındığı üzere, her ne kadar Süryaniler Müslüman olmasa da Lozan'ın azınlıklara ilişkin getirmiş olduğu koruma ve ayrıcalıklardan 40. maddenin varlığına rağmen yararlanamamaktadırlar:

> *"Lozan'da hiçbir yerde Süryani, Ermeni, Yahudi, Rum diye bir şey geçmiyor. O zamanki ifadesiyle gayrimüslim ekalliyetler diye geçiyor. Bu gayrimüslim ekalliyetler kendi dillerinde eğitim veren okullar kurabilirler. Her ne kadar devletin de desteklemesi gerekiyor deniyorsa bile kendi imkânlarıyla kurabilirler, hastaneler kurabilirler diye bir madde var. Lozan'dan sonra o günkü ismi ile Maarif Vekâletinden çıkan bir kararla yalnız Ermenilerin, Rumların ve Musevilerin kendi dillerinde eğitim yapabileceği yazıyor. Şimdiki Milli Eğitim Bakanlığının bir kararı"*[323].

Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakerelerinin başlaması ile birlikte anadilinin öğretilmesine ilişkin bazı yasal engellerin ortadan kalkarak farklı dillere karşı baskıcı ve yasaklayıcı tutumun nispeten kırılmış olduğu ve bu olumlu tavrın kendini Süryanice dili üzerinde hissettirdiği görülmektedir. Son zamanlarda yaşanan bu kırılmanın umut verici ve fakat yetersiz olduğu, bir görüşmeci tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir:

> *"Eskiye nazaran iyi bir yerdeyiz ama olmamız gereken yerde değiliz. AB süreci ile beraber Süryaniler biraz kamusal alana girdi"*[324].

Yaşanan bu olumlu gelişmeler üç başlık altında toplanabilir: 1) Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi. 2) Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü bünyesinde Süryani Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalında yüksek lisans programı açılması ve yine aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi bünyesinde Süryani

[323] İstanbul Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı Başkanı ile 29.02.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[324] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

Dili ve Edebiyatı bölümünün lisans düzeyinde öğrenci kabulüne başlaması. 3) Özel Mor Efrem Süryani Anaokulunun açılması.

1) Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi:

5000 yıllık geçmişe sahip kadim bir dil olan Süryanicenin kamusal alana girişi ilk olarak 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi Kanunu'nun 1. ve 2. maddelerinin değiştirilmesi ile yaşanmıştır. Anılan maddelerin değiştirilmesi ile birlikte *Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun* ortaya çıkmış, anılan yasaya göre Türk yurttaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açabilecekleri öngörülmüştür[325]. Yasa ile Türkçeden başka hiçbir dilin anadili olarak okutulmaması-öğretilmemesi ve bu kurslar ve derslerde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı öğretim yapılmaması şartları ile Türkçe dışında başka dillerde özel kursların açılmasına imkân verilmiştir. Bundan başka 2003 yılında *Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğretilmesi Hakkında Yönetmelik* kabul edilmiştir. Anılan yönetmeliğin 5. maddesinde Türk yurttaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenildiği kursun amacı*; "Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmayacak şekilde Türk vatandaşlarının, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için faaliyette bulunmak"* olarak düzenlenmektedir. Bu bağlamda Süryanicenin 2923 sayılı yasaya göre öğretilmesi amacıyla özel kurslar açılabileceği mümkün hale gelmiştir. Fakat çalışmanın üçüncü bölümünde de etraflıca ele alınmış olduğu üzere anılan yasal düzenleme Süryanilerin anadilinde eğitim hakkına ilişkin değil; anadili öğretimi hakkına ilişkindir. Yine anılan yönetmelik, Süryanilerin anadilinde eğitim sorununu kendilerinin çözmesi gereken bir mesele haline getirmiştir. Oysaki böyle bir soruna kısıtlı kaynaklar ile sadece o dil grubunun

[325] Değişiklik için bkz. 08.09.2002 tarih ve 24841 sayılı R.G.

çözüm üretebilmesi olasılık dışıdır ve bir görüşmeci bunun en belirgin nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Finansal imkânsızlıklardan dolayı şu anda bir kursumuz yok. Süryanice dili öğretimi manastırlarda geleneksel bir biçimde yapılmaya devam edilmektedir"*[326].

2) Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü bünyesinde Süryani Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalında yüksek lisans programı açılması ve yine aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi bünyesinde Süryani Dili ve Edebiyatı bölümünün lisans düzeyinde öğrenci kabulüne başlaması:

Tablo 1: Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümüne Yıl Bazında Kayıt Yapan Öğrenci Sayısı

	2013	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Lisans	-	-	-	19	19	22	20
Lisansüstü	20	7	8	5	0	1	1

Süryanice dili ile ilgili bir diğer önemli adım, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalına 2013 yılından beri yüksek lisans düzeyinde öğrenci kabulüne başlanılmasıdır[327]. Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü bünyesinde Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı faaliyet gösterse de lisans düzeyinde öğrenci kabul eden bölümlerin bulunmamasının büyük bir eksiklik olduğu Süryaniler tarafından dile getirilmiş, bu eksikliği gidermek amacıyla Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde lisans düzeyinde öğrenci kabul eden Süryani Dili ve Edebiyatı bölümü açılmış ve ilk olarak 2016 yılında öğrenci kabulüne başlanmıştır[328]. Oldukça köklü bir

[326] Süryani Dili Kültürü ve Edebiyatı Derneği başkanı ile 10.01.2019 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

[327] Anabilim dalında 1+2 tezli yüksek lisans eğitimi süresince Klasik ve Modern Süryanice dilinin alfabesinden başlanılarak bu dil tüm gramer-sentaks kuralları verilmek suretiyle öğretilmekte, bu bilgiler metin dersleriyle pekiştirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.artuklu.edu.tr/yasayan-diller-enstitusu/suryani-dili-ve-kulturu (06.03.2020).

[328] Süryani Dili ve Edebiyatı bölümü, bilimsel açıdan Batı dünyasında XVII. yüzyıldan beri büyük merak uyandırıp pek çok araştırmaya konu teşkil eden, ülkemizde ise neredeyse tamamen boş bırakılan Süryaniyat alanına yönelik "sosyal bilimler" esaslı bir lisans programıdır. Söz konusu bu boşluk, Mardin Artuklu Üniversitesi'nin gerek alana ilişkin bölgesel avantajını kullanmak, gerekse de sorumluluk almak suretiyle Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü bünyesinde oluşturduğu "Süryani Dili ve Kültürü" isimli Yüksek Lisans programı tarafından bir ölçüde kapatılmaya

geçmişe sahip olan bu dilin varlığını koruması bağlamında olumlu bir gelişme olarak gördüğümüz bu bölüm ve programın açılmasının önemi, bir görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

> *"Böylesine kadim bir dil akademik anlamda mevcut boşluğu doldurmak açısından oldukça önem arz etmektedir. Süryanice çevirilerin önemi ve kültür akışının Helenlerden Araplara nasıl geçtiğini anlamak için bu bölüm ve bu bölümde yapılan çalışmalar, çeviriler oldukça önemlidir. Mezun olacak olan öğrencilerimiz Süryani diline ve Süryani tarihine oldukça hâkim bir şekilde mezun olacaklardır. Bu sene mezun olabilecek olan öğrencilerimizin yüksek lisansa alınmaları da düşünülmektedir"*[329].

İlk defa 2016 yılında öğrenci kabulüne başlayan Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans düzeyinde eğitim gören öğrenciler, etnik anlamda karma bir nitelik göstermektedir. Daha açık bir anlatımla, her ne kadar Süryanice bir kesim tarafından Hristiyanlık dili olarak algılansa da bu bölüme kayıt yaptıran öğrencilerin neredeyse tamamı Müslüman çoğunluktan oluşmaktadır. 2013 yılından beri yüksek lisans düzeyinde öğrenci kabul eden Süryani Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalında ise durum biraz daha farklıdır. Bu programda lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin önemli bir kısmı Süryanilerden oluşmaktadır:

> *"Lisans bölümümüz bu sene mezun verecek ve şimdiye kadar Süryani öğrencimiz olmadı. Sadece bir öğrencimiz Hristiyan (Süryani değil) ve Peru'dan bu dili öğrenmek için gelmiş bulunmakta. Yüksek lisans bölümümüzde ise Süryani ve manastırda daha önce eğitim almış öğrenciler vardı"*[330].

Lozan ile kendilerine tanınmış olan azınlık haklarından yararlandıkları takdirde ileride açılması muhtemel olan Süryanilere ait azınlık okullarında oluşacak olan öğretmen ihtiyacını karşılama noktasında önem arz eden bu bölüm, ilk mezunlarını 2019-2020 eğitim-öğretim döneminin sonunda verecektir. Mezun olacak öğrencilerin

---

çalışılmakta; öğrencilere Süryani dili, literatürü, kültürü ve tarihi gibi alanlarda ihtisas eğitimi verilmektedir. Bununla birlikte, Süryani dilinin özellikleri ve literatürünün hacmi göz önüne alındığında, bu eğitimin lisans programı olarak daha geniş çaplı ve uzun vadeli şekilde verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, bölümün kuruluş amaçlarından ilki ve en önemlisi, kadim bir geleneği temsil etmekte olan Süryani dili, kültürü, literatürü ve tarihi konularında bilgi sahibi, eski ve yeni Süryanice konusunda uzman, disiplinler arası çalışmalar yapabilen ve alana ilişkin yapacağı lisansüstü ihtisas ile beraber dünya çapında söz sahibi olabilecek, geçerli bilimsel formasyona sahip donanımlı öğrenciler yetiştirmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.artuklu.edu.tr/tr/suryani-dili-ve-edebiyati/bolum-hakkinda (06.03.2020).

329 Mardin Artuklu Üniversitesi Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmakta olan bir akademisyen ile 06.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

330 Mardin Artuklu Üniversitesi Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmakta olan bir akademisyen ile 06.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

ileride muhtemel bir Süryani azınlık okulunda öğretmen olarak çalışabilmesinin önündeki sorunu aynı görüşmeci şu şekilde aktarmaktadır:

> *"Henüz mezun veremedik bekleyip göreceğiz. Ama formasyon eğitimi alamadılar ve okullardan da talep olmadığı sürece öğretmen olamazlar"*[331].

29329 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nin 5/2-b. maddesinde öğretmenlik mesleğine atanma şartlarından biri *"Bakanlıkça uygun görülen pedagojik formasyon eğitiminin başarıyla tamamlanmış olması"*dır. Anılan yönetmeliğin ilgili maddesine göre Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümünden başarıyla mezun olanların formasyon eğitimi almadıkları sürece öğretmen olarak atanamayacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda ilgili bölüm muhtemel Süryani okullarında öğretmenlik yapabilecek kişiler yetiştirilmesi bakımından işlevsiz kalmakta ve Süryanilerin en belirgin taleplerinden biri olan anadilinde eğitim konusundaki en önemli sorunun giderilmesi konusunda çözüm üretememektedir. Nitekim görüşmecilerden biri, açıklanmaya çalışılan eksikliğe ilişkin serzenişini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Tabi ki bu hak verildi bize. Şimdi İstanbul'da temelden başladılar, anaokulundan başlayıp ta liseye kadar istediğimiz yerde şimdi rahatlıkla okullar açabiliriz. Ama imkân yok. Finans sıkıntısı, öğretmen sıkıntısı, yer sıkıntısı, yer sıkıntısını bir kenara bırakalım, program sıkıntısı, çok sıkıntı var. Öğrenci sıkıntısı. Yani imkânlarımız kalmadı. (...) Devletin yardım etmesi gerekiyor"*[332].

3) Özel Mor Efrem Süryani Anaokulunun açılması:

Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren konjonktüre göre asli unsur olarak değerlendirilen fakat aslında yabancı muamelesi görmekten ve öteki olmaktan kurtulamayan Süryaniler açısından dillerini yaşatmak ciddi bir talep ve mesele haline gelmiştir. 1928 yılında son okullarının kapatılmasından sonra kendilerine ait tek bir eğitim kurumunun dahi kalmadığı Süryani çocuklarının önemli bir kısmı, bir süre Ermenilere ait azınlık okullarında eğitim görmüşse de Milli Eğitim Bakanlığı'nın 11.12.1971 tarih ve 15931 sayılı genelgesiyle azınlık okullarına sadece babası okulla aynı azınlığa mensup olan çocukların okuyabileceği kararlaştırılmış ve Süryani

[331] Mardin Artuklu Üniversitesi Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmakta olan bir akademisyen ile 06.05.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.
[332] Kırklar Kilisesi Ruhanisi ile 28.04.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

çocuklarının Ermeni azınlık okullarındaki kayıtları silinmiştir. Böylece Süryaniler çoğunluğun inanç ve ideolojisinin hâkim olduğu okullarda okumaya mecbur bırakılmış ve birçok kez ayırımcı muamelelere maruz kalmışlardır. Öyle ki Süryaniler, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 04.05.2009 tarihli talimatı ile 03.03.2011 tarihinde üçüncü baskısı yapılmış, 10. sınıflarda okutulan ve içeriğinde kendilerine yönelik yanlış ve tahkir edici ifadelerin yer aldığı tarih dersi kitabını okumaya mecbur bırakılmış ve bu ifadeler kendilerini okul ortamında kötü hissetmelerine sebep olmuştur. Ders kitabında yer alan ifadeler şu şekildedir:

> *"1.Dünya savaşı sürecinde Rusların ve Avrupalı devletlerin kışkırtması ile Süryaniler ayaklandılar. Fakat bu ayaklanmalarda başarılı olamayınca Süryanilerin büyük kısmı Osmanlı topraklarından ayrıldılar. İngiltere petrol kaynaklarına giden yollarda üstünlük sağlamak amacıyla 1924 yılında Süryani azınlığı ayaklandırdı. Olaylar kısa sürede büyüdü. Hakkâri valisini esir alan isyancıların ağustos ayında çıkardıkları ayaklanma ekim başında bastırılabildi. Bu ayaklanmadan sonra Nasturi denen azınlığın tamamı Türkiye'den ayrıldı. Özellikle yurt dışına göç eden Süryaniler Batı'nın ekonomik refahı içinde ve yaşamak için o devletlerin siyasi ve dini çıkarlarına alet olmaktadırlar. Süryaniler hiçbir sorunla karşılaşmadan dini ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir"*[333].

Diğer öğrenciler açısından "hain" ve "işbirlikçi" olarak algılanmalarına sebebiyet veren bu ifadeler ve benzeri ayrılıkçı bakış açısı, Süryanilerin çoğunluk kültür, inanç ve ideolojisinin hâkim olduğu eğitim kurumlarında okumalarının psikolojik anlamda zorluğunu açık bir biçimde ortaya koymakta ve kendilerine ait eğitim kurumlarına dair ihtiyacı kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda Süryaniler son zamanlarda Lozan'a göre azınlık olduklarını ve buna bağlı olarak Lozan'ın azınlık koruma hükümlerinden yararlanmaları gerektiğini anlatmaya çalışmış ve en sonunda da 06.06.2012 tarihli bir dilekçe ile Lozan'ın 40. maddesinden yararlanarak bir anaokulu açmak istediklerini Milli Eğitim Bakanlığı'na iletmişlerdir:

> *"Tarihi belgeler 5500 yılından beri Mezopotamya'da yaşayan Aramilerin M.S. 34 yılında Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Süryani ismini aldıklarını göstermektedir. Üç semavi dinin iman babası Hz. İbrahim'in, Hz. İsa'nın, Havarilerin ve Meryem Ana'nın konuştuğu antik dil Arami dilinin tek yaşayan lehçesi olan Süryanice, Cumhuriyet döneminde Süryaniler, azınlık olarak sayılmadıkları için, okul açma imkânından mahrum bırakılmış ve Süryanice dili unutulmaya yüz tutmuştur. Bildiğiniz gibi Avrupa'nın birçok üniversitesinde Süryani Dili ve Edebiyatı ile ilgili kürsüler bulunmaktadır. Ülkemizde bu konudaki eksikliğin giderilmesi amacıyla Mardin Artuklu Üniversitesinde yeni*

[333] http://www.deyrulzafaran.org/turkce/detay.asp?id=246&kategori=HABERLER (09.05.2020).

açılan Yaşayan Diller Enstitüsünde Süryanice Dili ve Edebiyatı konusunda eğitim başlamıştır. Süryanice ile ilgili verdiğimiz kısa bilgiden sonra son yıllarda ülkemizdeki demokratikleşme sürecinin hızla iyileşmesinden de güç alarak bu konuda zatıâlinize önemli bir isteğimizi iletmek istiyoruz. Türkiye'deki Süryanilerin %80-85'i İstanbul'da yaşamaktadır. Bunların tek temsilcisi Süryani Ortodoks Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu bünyesinde çocuklarımıza kuracağımız bir anaokulunda milli eğitimin müfredatına ek olarak haftanın belirli gün ve saatlerinde Süryanice dersi de vermek istiyoruz"[334].

Bakanlık ise bu talebi 26.07.2012 tarihinde Süryanilerin azınlık olmadıkları gerekçesi ile reddetmiştir:

"(...) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin onurlu birer vatandaşı olan Süryani topluluğuna mensup vatandaşlarımız, Lozan Barış Antlaşması'nda azınlıklar arasında sayılmayıp asli unsur olarak kabul edildiğinden diğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi kanun hükümlerine göre anaokulu açmalarında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak ilgili kanunun 2. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan 'Eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez' hükmü ile aynı fıkranın (c) bendinde yer alan 'Türkiye'de eğitim ve öğretimi yapılacak yabancı diller Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilir' hükmü gereği açılmak istenen anaokulunda milli eğitim müfredatına ek olarak haftanın belirli gün ve saatlerinde Süryanice dersinin verilmesinin mümkün olmayacağı, ancak Talim ve Terbiye Kurulunun 25.06.2012 tarihli 69 sayılı kararıyla kabul edilen İlköğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesinde Dil ve Anlatım alanında yer alan Yaşayan Diller ve Lehçeler adlı seçmeli ders kapsamında veya ilgili kanun çerçevesinde açılmış özel kurslarda söz konusu dilin ilgili kanun hükümlerince öğrenilmesinin mümkün olabileceği değerlendirilmiştir"[335].

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının vermiş olduğu ret cevabının gerekçesi oldukça dikkat çekicidir. İdari süreci bizatihi takip eden görüşmecilerden biri ret cevabının gerekçesine ilişkin şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

"Ben çocuklarıma Süryanice öğretmek istiyorum. Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği yazıda diyor ki sen Türksün. Tamam, ben Türk vatandaşıyım ama Türk değilim, benim etnik kökenim Süryani. Çocuklarına Türkçe dışında bir dilde eğitim veremezsin şeklinde bir yazı vermişlerdi. Orada aldığımız cevap buydu"[336].

[334] Beyoğlu Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığı'nın İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne yapmış olduğu, 06.06.2012 tarih ve 41 sayılı başvuru dilekçesi (EK-1).

[335] İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 26.07.2012 tarih ve 97154 sayılı yazısı ekinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 12.07.2012 tarih ve 4107 sayılı yazısı (EK-2).

[336] İstanbul Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı Başkanı ile 29.02.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

Ret cevabının ardından anılan idari tasarruf iptal davasına konu olmuş ve Ankara 13. İdare Mahkemesi, 18.06.2013 Tarih, 2012/1746 Esas ve 2013/952 Karar sayılı kararı ile Süryanilerin Lozan'daki haklarını tanımıştır. Yerel mahkemenin iptal kararının gerekçesi ise şu şekildedir:

> *"Lozan'da azınlıklar için gayrimüslim Türk yurttaşları denmiş, bunların kimler olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Gayrimüslim Türk vatandaşı olan Süryanilerin, Lozan'ın 40 ve 41. maddelerinde diğer azınlıklara verilmiş haklardan yararlanması gerekir. Davalı idarenin dayandığı kısıtlayıcı yasa hükümleri burada geçersizdir. Çünkü Anayasa'nın 90/5. maddesine göre kanunlar ile Lozan gibi temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların çatışması halinde antlaşma hükümleri esas alınır"* [337].

Ankara 13. İdare Mahkemesi'nin vermiş olduğu bu karar ile 2014 yılında Bakanlığın izni alınarak Özel Mor Efrem Süryani Anaokulu açılmış ve hala eğitimine devam etmektedir. 1928 yılında Kırklar Kilisesi İdadi Okulunun kapatılmasından bu yana ilk defa kendi okullarını açma hakkı elde eden Süryanilerin ortak heyecanı, bir görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

> *"Vakıf başkanlığı döneminde bizim yapmış olduğumuz en iyi işlerden biri okul açmamız. Çünkü okul olmadığı zaman kültürünüzü unutuyorsunuz, dilinizi unutuyorsunuz, her şeyiniz bambaşka olmuş oluyor. Okul her şeyden önce, belki kiliseden çok daha önemli (...) Şimdi tüm çalışmalarımız ilkokulu açma üzerine yoğunlaşmış durumda. Anaokulun yaşaması için ilkokul kurmamız şart."*[338].

Süryani dilini yeni nesillere aktarmak amacıyla kurulan ve cumhuriyet tarihinde Süryanilere ait ilk özel okul olma niteliğini taşıyan Özel Mor Efrem Süryani Anaokulu, bu topluluğun en büyük sorunlarından biri olan anadilinde eğitim kurumlarının açılabilmesi için bir umut ışığı olmuştur.

[337] Oran, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar…**, s. 195.
[338] İstanbul Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı Başkanı ile 29.02.2020 tarihinde gerçekleştirilen kişisel görüşme.

SONUÇ

Farklı topluluklara aidiyetin en önemli simgesi olan dil, azınlıklara mensup bireylerin kendi kimliklerini sürdürebilmeleri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü dil bir ifade aracı olmaktan çok daha fazlası, kişinin mensubu olduğu etnik grup ile arasındaki bağı oluşturan bir kimlik öğesidir. Azınlık dilinin sürdürülebilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için ise eğitimin vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu görmezden gelinmemelidir. Dilin eğitimde kullanılması anadilini kullanma hakkının tabii bir sonucudur. Fakat birçok ulus-devlet, toplumsal homojenizasyonu sağlamaya yönelik tek-dilli eğitim politikaları uygulamakta ve bu politikalar devlet tarafından desteklenen dilin toplumun geneline yayılmasını sağlayarak dilsel azınlıkların asimilasyonuna aracılık etmektedir. Ortak bir ulusal kimlik yaratmanın en önemli araçlarından biri standart ve tek-dilli eğitim politikalarıdır ve tarih uygulanan bu haksız politikalar nedeniyle dağılan dilsel topluluklar ile doludur. Standart ve tek-dilli eğitim politikalarının kendi dilleri açısından olumsuz yönlerinin farkında olan azınlık gruplar ise bu politikaların asli haksızlıklarına karşı anadilinde eğitim hakkı mücadelesi içine girmişlerdir. Zira anadilinde eğitim, dilsel asimilasyonu önlemenin ve bir zenginlik kaynağı olan azınlık dillerinin korunmasında kilit bir fonksiyon üstlenmektedir. Bugün birçok ulus-devlet, milli birlik ve bütünlük argümanlarıyla savunulan tek-dilli eğitim politikalarından vazgeçerek farklılıkları uzlaştırma yolu olarak azınlık dillerinin de eğitimde anadili olarak okutulmasının yolunu açmış ve demokratik ve çoğulcu bir ortam yaratılması konusunda başarıya ulaşmışlardır.

Konuya ülkemiz açısından bakıldığında, kuruluşundan bu yana kendi içinde Türkçe dilinden başka dillerin konuşucusu olan etnik grupları barındırmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti, tek-dilci bir politika yürütmüştür. Erken cumhuriyet döneminde Türkçe konuşmanın Türklüğün ana unsurlarından biri olduğu fikri empoze edilirken, diğer dillerin konuşulması ise yeni rejime karşı ciddi bir tehlike olarak algılamış ve bu tehlike karşısında ise diğer dillere karşı baskılayıcı ve özümseyici tedbirler üretilmiştir.

Bu uygulamalara yasalar araç kılınmış ve Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemeler anadilinde eğitim hakkını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Türkiye bağlamında anadilinde eğitim hakkı, devletin resmi şekilde azınlık olarak tanıdığı gruplara özgülenmiş bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle anadilinde eğitim hakkının taşıyıcıları, Lozan Barış Antlaşması tarafından azınlık olarak kabul edilen Müslüman olmayan Türk yurttaşları olarak sınırlandırılmıştır. Fakat uygulamada bu hakkın özneleri literatürdeki genişletici yorumun tam aksine, hukuka aykırı bir biçimde Rumlar, Ermeniler ve Museviler olarak daraltılarak diğer küçük Müslüman olmayan topluluklar Lozan koruması dışında itilmiştir. Türkiye'de kadim yıllardan beri varlıklarını sürdüren ve Hristiyan bir topluluk olan Süryaniler, asli unsur oldukları gerekçesiyle bu korumanın dışında tutulmuş ve yıllardır en başından beri sahip oldukları hakkın mücadelesini vermek zorunda bırakılmışlardır.

İnsanlık tarihinin en eski dillerinden biri olan Süryanice bugün ağır tehlike altındadır. Bu çalışmada daha önce de değinildiği üzere anadili Süryanice olan ve çoğunluğu Mardin-Midyat'ta yaşamakta olan Süryani cemaatine mensup kişilerin tek-dilli eğitim kurumlarında, kamusal alanlarda ve gündelik yaşantılarında dilsel farklılıklarından doğan tecrübe ve deneyimleri kişisel görüşmeler gerçekleştirilerek incelenmiştir. Buradaki amaç, Süryanice dilinin kullanımının yaşlı nesilden genç nesile doğru gittikçe azalmasının arkasında yatan sebepleri tespit etmek ve dilin yaşamaya devam edebilmesi için ihtiyaç ve talepleri ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen kişisel görüşmelerden edinilen bulgular ışığında bu dilin kaybolma ihtimali ile karşı karşıya kalmasının en önemli sebebinin, Süryanilerin anadilinde eğitim hakkından mahrum bırakılmaları olduğu değerlendirilmiştir. Süryanice dilinin Lozan'ı ihlal etmek pahasına okullarda anadili olarak okutulmamasının doğal sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Dillerin Yer Değiştirmesi Suretiyle Yaşanan Dilsel Asimilasyon

Süryanilerin kendilerine ait okullarının olmaması Süryani çocuklarını tek-dilli eğitim kurumlarında okumaya mecbur bırakmaktadır. Bu çocuklar -her ne kadar anne-babalarıyla anadilinde iletişim kursalar da- okul arkadaşları ve öğretmenleri ile iletişimde egemen dili kullanmakta, Süryanice konuşma pratiğinin azalması ve görece itibar sahibi olan dilin/dillerin kullanım alanının artması ile dillerin yer değiştirmesi

suretiyle dilkırım gündeme gelmektedir. Hal böyle olunca dilin bir sonraki nesile aktarımı gittikçe zorlaşmaktadır.

2. Ayırımcı Uygulamalara Maruz Kalma

Toplumu bir arada tutabilme özelliğine sahip olan dil, aynı zamanda ötekileştirici bir işlevi de barındırmaktadır. Bu bağlamda dil yeni bir ulus yaratmada önemli olduğu kadar ayırımcılığın yeniden inşasına da hizmet etmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen kişisel görüşmelerden Süryanilerin doğrudan doğruya dilsel farklılıklarından dolayı ayırımcılığa maruz kaldığına ilişkin herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Fakat görüşmecilerden birinin *"isim ve dil başka şeyleri doğuruyor"* şeklindeki ifadesi, dilin dolaylı olarak ayırımcı uygulamalara aracılık ettiğini çok açık bir biçimde gözler önüne sermektedir. Sırasıyla izah etmek gerekirse, ismi Süryanice olan bir öğrencinin sınıf ortamında öncelikle neden yabancı bir isme sahip olduğu sorgulanır, sonrasında bu kişinin anadilinin Süryanice olduğu açığa çıkar ve en sonunda ise bu öğrencinin Hristiyan kimliğine sahip olduğu diğerleri tarafından artık bilinir hale gelir. Sonuç olarak dil, dinsel kimlik farkına dayalı çatışmalarda başat rolü oynayarak bu öğrencilerin okul ortamında *"gâvur"* muamelesi görmelerine sebebiyet verir. Nitekim görüşmecilerden birinin dinsel kimliklerinden dolayı okul ortamında ayırımcı uygulamalara maruz kalmamaları için bazı üniversite öğrencilerinin Süryanice olan isimlerini Türkçe isimler ile değiştirdiklerini ve bazı ebeveynlerin okul ortamında zorluk çekmemeleri için çocuklarına "makbul isimler" koymayı tercih ettiklerini söylemesi, bu durumun en bariz kanıtı olarak görülmektedir.

3. Eğitim Hayatına Dezavantajlı Başlama

Anadilinde eğitimin azınlık dillerini konuşan öğrencilerin akademik performansına olumlu etki ettiğini, kültürel eşitsizliğin ve ayırımcılığın en aza indirgenmesine aracı olduğunu son zamanlarda yapılan birçok araştırma ortaya koymaktadır. Tersine düşünülecek olursa hiç bilmediği veya çok az bildiği bir dilde eğitim görmeye çalışan öğrenciler, dile hâkim olan öğrencilere nispeten eğitim hayatına dezavantajlı bir şekilde başlamaktadırlar. Anadili Türkçe olmayan bu çocuklar bilmedikleri bir dilde eğitim almaya zorlanmakta, anayasal bir hak olan eğitim hakkından diğer çocuklarla eşit bir şekilde yararlanamamakta, bu durum

akademik başarılarına olumsuz yönde etki etmekte ve daha da öteye giderek çocuklar üzerinde ciddi ruhsal sarsıntılara sebep olmaktadır. Anadilini eğitim kurumlarında kullanamayan çocuklar, okula başladıkları ilk yıllarda hem eğitim dilini hem de dersleri aynı anda öğrenmeye çabalamakta, bu durum çocuklar açısından önemli eğitimsel ve pedagojik sorunları beraberinde getirmektedir. Okula başladığı ilk yıllarda tek bir kelime dahi Türkçe bilmeyen görüşmecilerden birinin, öğretmenin ders esnasında öğrencilerle iletişim kurmada tercümana ihtiyaç duyduğunu söylemesi, anadilinde eğitimin Süryaniler açısından bir ihtiyaç olduğunu gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakerelerinin başlaması ile birlikte anadilinin öğretilmesine ilişkin bazı yasal engellerin ortadan kalktığı, farklı dillere karşı baskıcı ve yasaklayıcı tutumun nispeten kırılmış olduğu ve bu müspet tavrın kendini Süryanice dili üzerinde hissettirdiği görülmektedir. İyileşme yolunda atılan bu adımlar her ne kadar umut verici olarak görülse de Süryanilerin en belirgin talebi olan anadilinde eğitim hakkını karşılamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Bahsi geçen yasal düzenlemeler Süryanilerin anadilinde eğitim hakkına ilişkin değil, anadili eğitimi hakkına ilişkindir. Bu düzenlemeler ile Süryanicenin özel kurslarda ya da özel okullarda yabancı bir dil gibi öğretilmesi mümkün hale gelebilmiştir. Oysaki anadilinde eğitim, azınlık dilinin devlet okullarında ya da devletin destek sağladığı okullarda egemen dil ile beraber değişken yoğunlukta eğitim dili olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Bu görece iyileşmeye karşı Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Martin Dawson'ın getirdiği yorum oldukça dikkat çekicidir: "Kişinin anadili öğrenmesi için ücret ödemesi büyük bir trajedidir". Yine bahsi geçen yasal düzenlemeler, anadilinde eğitim sorununu dilsel toplulukların bizatihi kendilerinin çözmesi gereken bir mesele haline getirmiştir. Oysaki devletin hoşgörü politikası, azınlık dilinin korunması için yeterli değildir. Dile karşı tarafsızlığın mümkün olmadığı bilgisinden hareketle devletin olumlu edim altına girmeden anadilinde eğitim hakkının tam olarak sağlanamayacağı açıktır.

Süryaniler için bir kimlik öğesi, Türkiye açısından ise bir zenginlik kaynağı olan Süryanicenin yaşamaya devam etmesi, öncelikle bir zihniyet dönüşümünü gerektirmektedir. Süryanilerin bu topraklarda yüzyıllardır var oldukları ve ülkede

yaşayan diğer yurttaşlarla aynı haklara sahip oldukları içselleştirilmeli, bu eşitliğin somut bir biçimde karşılık bulabilmesi için ise devletin bir takım tedbirler alması gerekmektedir. Fakat eşitliğin her zaman ve her şartta adil olmadığı bilgisinden hareketle Süryanilere ayırt edici özelliklerini sürdürmelerini amaçlayan bazı artı hakların verilmesi gerekmekte ve bu bağlamda Anayasa'nın eşitlik ilkesinden hareketle Süryanilerin bir an önce kendi okullarını açma imkânına kavuşmaları tavsiye edilmektedir. Bu tavsiyenin hayata geçirilebilmesi için ise aşağıda sayılmış olan adımlar sırasıyla izlenmelidir:

1. Hristiyan bir topluluk olan Süryanilerin hukuki statülerine ilişkin Osmanlı'dan günümüze varlığını devam ettiren belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Lozan'ın 39. maddesi açık bir biçimde Süryanileri de kapsayan bir lafza sahiptir. Bahsi geçen belirsizliğin giderilmesinin tek yolu ise Türkiye'nin kurucu antlaşması niteliğinde olan ve normlar hiyerarşisinde Anayasa ile eş değer konumda yer alan Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlerinin tam ve eksiksiz bir şekilde uygulanmasından geçmektedir. Bir başka ifadeyle konjonktüre göre asli unsur olarak değerlendirilen fakat kendi anlatımlarına göre Müslüman kimliğine sahip olmadıkları gerekçesiyle hiçbir zaman birinci sınıf yurttaş muamelesi göremeyen Süryanilerin bir an önce hukuken azınlık olarak tanınmaları gerekmektedir. Türkiye bağlamında anadilinde eğitim hakkının azınlık olarak tanınmış gruplara özgülenen bir hak olduğu bilgisinden hareketle, Lozan'ı ihlal etme pahasına asli unsur olarak değerlendirilen Süryaniler, antlaşmanın 41. maddesi ile azınlıklara tanınmış olan anadilinde eğitim hakkından istifade edememektedirler. Dolayısıyla statüsüzlük sorunu çözüldüğü takdirde Süryaniler, kendi okullarını açabilme imkânına kavuşacaklardır.

2. Anadilinde eğitim hakkının tam ve etkin bir biçimde sağlanabilmesi devlet desteğini gerektirmektedir. Daha önce de değinilmiş olduğu üzere Ankara 13. İdare Mahkemesinin, 18.06.2013 Tarih, 2012/1746 Esas ve 2013/952 Karar sayılı kararı ile Süryanilerin Lozan'daki hakları tescillenmiştir. Fakat kendilerine ait eğitim kurumlarını açabilmek için yeterli sayıda insan kaynağına ve bütçeye sahip olmayan Süryaniler bu eksikliklerin giderilmesi için devlet desteğini beklemektedirler. Bu bağlamda ileride kurulması muhtemel olan Süryani okullarına devlet bütçesinden pay

ayrılması gerekmekte ve bu okulların öğretmen ihtiyacının karşılanması amacıyla Mardin Artuklu Üniversitesi Süryani Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olacak olan öğrencilerin bu okullarda öğretmenlik yapmalarına izin verilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu öğretmenlerin devlet memuru olan öğretmenler ile aynı sosyal ve ekonomik haklara sahip olmaları için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ADIYEKE, Nuri, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", **Yeni Türkiye**, Sayı 60, 345-357.

AKGÖNÜL, Samim, **Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, Bgst Yayınları, İstanbul 2011.

AKGÖNÜL, Samim, "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi", **Alternatif Politika**, Cilt 7, Sayı 2, 210-229.

AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dil Bilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

AKYÜZ, Gabriyel, **Kırklar Kilisesi**, Artuklu Yayınları, Mardin 2019.

AKYÜZ, Gabriyel, **Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi**, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2002.

AKYÜZ, Gabriyel, "Süryaniler", **Sempozyumlarım**, Artuklu Yayınları, Mardin 2019 474-485.

AKYÜZ, Gabriyel, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2005.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Azınlık Konusuna Bakışı", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, 218-241.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İskender Savaşır (Çev), Metis Yayınları, İstanbul 2017.

ARSAVA, Füsun, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993.

ARSAVA, Füsun, "Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3, 13-20.

ARZOZ, Xabier, "The Nature of Language Rights", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issue in Europe (JEMIE)** 6 (2007) 2, 1-35.

ATALAY, Talip, "Günümüz Süryani Kilise ve Manastırlarında Din Eğitimi", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 23, 39-68.

AYDIN, Aziz, **AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıkların Dil Hakları**, TBMM Araştırma Merkezi, 2011, s. 20-21 https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/dil_haklari.pdf (18.12.2019).

BALCI, Muharrem, Gülden SÖNMEZ, **Temel Belgelerde İnsan Hakları**, Danışman Yayınları, İstanbul 2001.

BALÇIK, M. Berk, "Milliyetçilik ve Dil Politikaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 777-787.

BALİ, Rıfat, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

BAYBURT, Deniz, "Milli Mücadele Döneminde Süryaniler", **Akademik Bakış**, Cilt 3, Sayı 6, 45-72.

BAYIR, Derya, **Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik**, Ülkü Sağır (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

BLAKE, Michael, "Language Death and Liberal Politics", **Language Rights and Political Theory**, Oxford University Press, New York 2003, s. 210-229.

BOZKURT, Gülnihal, "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 115-155.

BOZKURT, Gülnihal, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1-4, 49-59.

CİVELEK, Jale, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2006, 1-23.

CİVELEK, Jale, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", **Marmara Avrupa Araştırmaları Derg**isi, Cilt 14, Sayı 2, 2006, 1-32.

COŞKUN, Vahap, M. Şerif DERİNCE, Nesrin UÇARLAR, **Dil Yarası- Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri**, DİSA Yayınları, Diyarbakır 2010.

CRYSTAL, David, **Dillerin Katli**, Gökhan Cansız (Çev), Profil Yayıncılık, İstanbul 2015.

CULLEN, Holly, "Nations and its Shadows: Quebec's Non French Speakers and the Courts", **Law and Critique**, Vol 3, No 2, 219-240.

ÇAĞLAYAN, Ercan, "Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Eğitim (1923-1950)", **Journal of History School-Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 19, 625-646.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, 124-146.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, "Azınlık Nedir", **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 19-20, 93-101.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, "Kültürel Kimlik: Azınlık Sorunu mu?", **Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı?**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2001, 235-242.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul 2001.

ÇELİK DİNÇER, Aysel, Fırat SÖZERİ, Özgür AYDIN, "Çokdillilik ve Dil Politikaları: Genel Çizgileriyle Dünyada ve Sovyetler Birliği'nde Dil Politikaları", **Madde, Diyalektik ve Toplum**, Cilt 2, Sayı 2, 136-143.

DE SAUSSERE, Ferdinand, **Genel Dilbilim Dersleri 1**, Berke Vardar (Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

DE VARENNES, Fernand, "Equality and Non-discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights**"**, **International Journal on Minority and Grup Rights**, Vol: 6, 307-318.

DE VARENNES, Fernand, "Language Rights as an Integral Part of Human Rights", **International Journal on Multicultural Societies (IJMS)**, Vol. 3, No. 1, 15-24.

DURUSOY, Gertrude, "Bireyde ve Toplumda Dil Haklarının Boyutları", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul 2003, 12-14.

ERAYDIN VİRTANEN, Özlem, **"Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım: Orta Asya'da Dil Politikaları"** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

ERAYDIN VİRTANEN, Özlem, "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, 18-20.

ERDEM, Fazıl Hüsnü, "Kürt Meselesinin Çözümümde Anadilin Eğitimde Kullanılmasını Konuşmak", **Liberal Düşünce**, Sayı 63, 141-152.

ERDEM, Fazıl Hüsnü, Mazhar BAĞLI, "Modernleşme ve Ulus Devlet Kıskacında Azınlıklar Sorunu: Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 3**, Orient Yayınları, Ankara 2005, 129-158.

ERDOĞAN, Mustafa, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara 2016.

ERGİN, Ayşe Dicle, "Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 59, Sayı 1, 1–34.

ERGÜN, Ömer, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 2**, Orient Yayınları, Ankara 2005, 239-256.

ERKAN, Ersin, "Giriş", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, 5-11.

ERSANLI, Büşra, "Bir Aidiyet Fermanı: 'Türk Tarih Tezi'", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:4: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 800-810.

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990.

GÖKÇEN, Sinan, "Bir Milleti Dillendirmek", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, 15-17.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 53, 287-319.

HASANPUR, Emir, **Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları**, Cemil Gündoğan (Çev), Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

HABERMAS, Jürgen, **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, İlknur Aka (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

İMER, Kamile, **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

İNANÇ, Zeri, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004.

İNCEOĞLU, Sibel, "Eğitimde Anadilin Yeri: Uluslararası Belgeler ve Yeni Anayasa", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, No 2, 151-163.

KABOĞLU, İbrahim Ö., "Önsöz", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, 7-10.

KABOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, İstanbul 1999.

KAYA, İlhan, "Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin", **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, 44-55.

KAYA, İlhan, Hasan AYDIN, **Çoğulculuk, Çokkültürlü ve Çokdilli Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara 2014.

KAYA, Nurcan, **Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Cilt 2**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

KIRAN, Abdullah, "Azınlıkların Dil Hakları ve Kürtler", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul 2003, 74-84.

KOÇAK, Mustafa, **Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları**, Liberte Yayınları, Ankara 2013.

KUBİLAY, Çağla, "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması", **İletişim Araştırmaları**, Cilt 2, Sayı 2, 55-86.

KUÇURADİ, İoanna, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018.

KURBAN, Dilek, "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye", **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, 207-229.

KYMLICKA, Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Abdullah Yılmaz (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

LOECKX, Uta, **Dil Hakkı-Azınlık Dilleri ve Çok Dilli Yaşam**, Yakup Coşar (Çev.), Dipnot Yayınları, Ankara 2019.

MANCİNİ, Susanna, Bruno DE WİTTE, "Language Rights as Cultural Rights: A European Perspective", **Cultural Human Rights**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2008, 247-284.

MARİN, Ruth Rubio, "Language Rights: Exploring The Competing Rationales '', **Language Rights and Political Theory**, Oxford University Press, New York 2003, 52-79.

MARTİNET, Andre, **İşlevsel Genel Dilbilim**, Berke Vardar (Çev.), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.

MAY, Stephen, "Language Policy and Minority Rights", **An Introduction to Language Policy: Theory and Method**, Blackwell Publishing, 2006, 255-272.

MERAY, Seha L. (Çev.), **Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler Takım1, Cilt 1, Kitap 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

MIZRAK, Dilan, "Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 631-664.

ORAN, Baskın, **Etnik ve Dinsel Azınlıklar-Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye**, Literatür Yayınları, İstanbul 2018.

ORAN, Baskın, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 49, Sayı 3, 283-301.

ORAN, Baskın (Ed.), **Türk Dış Politikası, Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

ORAN, Baskın, **Türkiye'de Azınlıklar- Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ORHAN, Salim, "Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 331-362.

ORHAN, Salim, **"Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye'de Uygulamaları"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

ORTAYLI, İlber, "Millet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul 2005.

ÖKTEM, Akif Emre, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Liberte Yayınları, Ankara 2002.

ÖKTEM, Niyazi, "Düşmanlık ve Zenginlik Kaynağı Olarak Farklılıklarımız; Farklılıklara Tahammül Kültürünün Yasalarda ve İçtihatlarda Gelişmesi ve Korunması", **Anayasa Yargısı Dergisi**, 2007, Cilt 24, (585-607), https://www.anayasa.gov.tr/media/4568/niyazi_oktem.pdf (11.10.2019).

ÖZCOŞAR, İbrahim, **Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat-19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZMEN, Abdurrahim, "Süryaniler Örneğinde Etnikleştir(il)me ve Etnik Kimlik Görünümleri", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 3**, Orient Yayınları, Ankara 2005, 159-172.

ÖZMEN, Abdurrahim, **"Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

ÖZTEMİZ, Mutay, **Süryaniler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

PATTEN, Alan, Will KYMLICKA, "Introduction Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches'', **Language Rights and Political Theory**, Oxford University Press, New York 2003, 1-51.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1990.

PINAR, Mehmet, "Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, 537-552.

REHMAN, Javaid, "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, 95-123.

SADOĞLU, Hüseyin, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

SMİTH, Anthony D., **Milli Kimlik**, Bahadır Sina Şener (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

SUR, Melda, "Paris Şartında İnsan Hakları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3, 299-305.

SÜRMELİ, Hazal, **"Anadilinde Eğitim Hakkı"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

ŞİMŞEK, Mehmet, **Süryaniler ve Diyarbakır**, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2018.

TACAR, Pulat, "Anadil Yönünden Çeşitlilik Arzeden Toplumlarda Çokdilliliğin Yönetişimi", **Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, 21-28.

TAHİNCİOĞLU, Yakup, **Süryaniler**, Butik Yayıncılık, İstanbul 2011.

TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, Sultan, "Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Türkiye", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları**, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, İstanbul 2002, 147-191.

TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, Sultan, "Dil Özgürlüğü", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, 557–585.

TANRIVERDİ, Eyyüp, "Süryani Dili", **Süryaniler ve Süryanilik Cilt 2**, Orient Yayınları, Ankara 2005, 1-40.

TERZİOĞLU, Süleyman, **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı**, Alp Yayınevi, Ankara 2007.

TEZCAN, Durmuş, Ruhan ERDEM, Oğuz SANCAKDAR, Rıfat Murat ÖNOK, **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.

THORNBERRY, Patrick, **International Law and The Rights of Minorities**, Oxford Clarendon Press, Oxford 1991.

TİGRİS, Amed, **Anadili Eğitimi ve Birden Fazla Resmi Dil**, Apec Yayınları, Stockholm 2009.

TİLLY, Charles, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, Özden Arıkan (Çev.), Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul 2001.

TOK, Nafiz, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.

TUNÇ, Hasan, "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1-2, 181-238.

TURGUT, Ramazan, "Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin 20. Yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci", **Mukaddime**, Cilt 7, Sayı 2, 275-294.

UYAR, Lema (Der.), **Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları-İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

WALLERSTEIN, Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, Erol Öz (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 1998.

YILDIZ, Ahmet, **''Ne Mutlu Türküm Diyebilene'', Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

RAPORLAR

Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, **Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu**, 2004.

AYHAN CEYHAN, Müge, Dilara KOÇBAŞ, "Çiftdillilik ve Eğitim", **Eğitim Reformu Girişimi (ERG)**, İstanbul 2009.

ERCAN, Kürşat Türker, "Uluslararası Hukuk Belgeleri ve Dünya Anayasalarında Resmi Dil ve Eğitim Dili" **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)**, 2012.

KAYA, İlhan, Hasan AYDIN, "Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu: Zorluklar, Deneyimler ve İki Dilli Eğitim Modeli", **Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM)**, İstanbul 2013.

KAYA, Nurcan, "Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar", **Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu (MRG)**, 2007.

KAYA, Nurcan, "Unutmak mı Asimilasyon mu? Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar", **Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu (MRG)**, 2009.

GAZETE HABERLERİ

Nihan Kahraman, "Anadilde Eğitim", **Agos**, 12.02.2013.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

https://sozluk.gov.tr/?q=az%C4%B1nl%C4%B1k&aranan= (14.10.2019).

https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2004-edinburgh/declaration-11/232-edinburgh-declaration-eng/file (04.11.2019).

https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true (04.10.2019).

https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c131f (04.11.2019).

http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (29.10.2019).

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (29.10.2019).

https://sozluk.gov.tr/ (16.10.2019).

https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175/ (05.01.2019).

http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/ (26.11.2019).

https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/dil_haklari.pdf (18.12.2019).

https://www.osce.org/files/f/documents/8/5/32200.pdf (26.12.2019).

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000002897 (27.12.2019).

http://www.suryanikadim.org/suryanice_dili.aspx (30.12.2018).

http://bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiye-de-15-dil-tehlikede (10.02.2020).

http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=398 (21.02.2020).

http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/egitim/tevhidi_tedrisat.htm (05.03.2020).

http://www.artuklu.edu.tr/yasayan-diller-enstitusu/suryani-dili-ve-kulturu (06.03.2020).

http://www.artuklu.edu.tr/tr/suryani-dili-ve-edebiyati/bolum-hakkinda (06.03.2020).

http://www.deyrulzafaran.org/turkce/detay.asp?id=246&kategori=HABERLER (09.05.2020).

EKLER

Ek 1.

Ek: 1

BEYOĞLU SÜRYANİ KADIM MERYEMANA KİLİSESİ VAKFI
Yönetim Kurulu Başkanlığı

No: 0004
Tarih: 04.06.2012

Konu : Anaokulu açma isteği

Sayın Dr. Muammer YILDIZ
İstanbul Milli Eğitim Müdürü

Tarihi belgeler 5500 yıldan beri Mezopotamya'da yaşayan Aramilerin M.S. 34 yılında Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Süryani ismini aldıklarını göstermektedir. Üç semavi dinin imamı babası Hz. İbrahim'in, Hz. İsa'nın, Havarilerin ve Meryem Ana'nın konuştuğu antik Arami dilinin tek yaşayan lehçesi olan Süryanice, Cumhuriyet döneminde Süryaniler, azınlık olarak sayılmadıkları için, okul açma imkanından mahrum bırakılmış ve Süryanice dili unutulmaya yüz tutmuştur.

Bildiğiniz gibi Avrupa'nın bir çok üniversitesinde Süryani Dili ve Edebiyatı ile ilgili kürsüler bulunmaktadır. Ülkemizde bu konudaki eksikliğin giderilmesi amacı ile Mardin Artuklu Üniversitesinde yeni açılan "Yaşayan Diller Enstitüsü"nde Süryanice Dili ve Edebiyatı konusunda eğitim başlatılmıştır.

Süryanice ile ilgili verdiğimiz çok kısa bilgiden sonra, son yıllarda ülkemizdeki demokratikleşme sürecinin hızla iyileşmesinden de güç alarak bu konuda zatialinize önemli bir isteğimizi iletmek istiyoruz.

Türkiye'deki Süryanilerin %80-85'i İstanbul'da yaşamaktadır. Bunların tek temsilcisi Süryani Ortodoks Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu bünyesinde çocuklarımıza kuracağımız bir anaokulunda milli eğitimin müfredatına ek olarak haftanın belli gün ve saatlerinde Süryanice dersi de vermek istiyoruz.

Nüfusunun büyük bir kısmının yaşadığı Bakırköy-Yeşilköy-Florya semtlerinde açmayı düşündüğümüz söz konusu anaokulu için nasıl bir yol izlememiz gerektiği konusunda yardım ve desteğinize ihtiyacımız var.

Süryaniler ile ilgili daha geniş bilgi vermek amacı ile dosya ekinde iki kitap sunuyoruz. Ayrıca daha önce Sayın Milli Eğitim Bakanımız ile yapmış olduğumuz görüşmelerde 10. sınıf tarih kitaplarında Süryaniler ile ilgili gerçek dışı bilgilerin olduğunu bildirmiş ve kitaplarından yeni yayın döneminde bu bilgilerin düzeltileceğine dair aldığımız yazıları da ekliyor, bu konuda da ilginizi istirham ediyoruz.

İsteğimizin uygun bulunacağını umuyor bu konuda desteğinizi esirgemeyeceğinize inanıyor, çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

Saygılarımızla,

Sait SUSİN
Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

Ek 2.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.0.34.01.00-000.99/ 9°154 Ek : 2 26/07/2012
Konu : Anaokulu Açma İsteği

BEYOĞLU SÜRYANİ KADİM MERYEMANA KİLİSESİ VAKFINA
(Yönetim Kurulu Başkanlığı)

İlgi : a) 06/06/2012 tarihli ve 41 sayılı yazı.
b) 12/07/2012 tarihli ve B.08.0.TTK.0.01.00.00.010.99/4107 sayılı yazı.

Süryani Cemaati tarafından anaokulu açılıp açılamayacağı ve bu okulda Süryanice dersi verilip verilemeyeceği ile ilgili ilgi (a) yazınız Bakanlığımız Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına gönderilmiş olup, Bakanlığımızdan alınan ilgi (b) yazı ektedir.

Bilgilerinize rica ederim.

Dr. Muammer YILDIZ
Milli Eğitim Müdürü

EKLER:
1-İlgi (b) yazı örneği. (1 sayfa)

5070 Sayılı Kanuna Göre MUAMMER YILDIZ tarafından 136311031980187?8 Seri No'lu Sertifikası ile 26.07.2012 16:09:06 Tarihinde Elektronik Olarak İmzalanmıştır.

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü (Özel Kalem Bürosu)
Ankara Cad. No:2 A Blok Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL
Tel (Santral): (0 212) 455 04 32 Dahili : 432 Faks: (0212) 528 10 54
E-Posta : ozelkalem34@meb.gov.tr
Elektronik Ağ: http://istanbul.meb.gov.tr

EĞİTİME %100 DESTEK
İSTANBUL 2012

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

Sayı : B.08.0.TTK.0.01.00.00.010.99
Konu : Anaokulu Açma İsteği

12.07.2012-003107

İSTANBUL VALİLİĞİNE
(İl Millî Eğitim Müdürlüğü)

İlgi: a) 07/06/2012 tarih ve B.08.04.MEM.0.34.01.00.000.99/76166 sayılı yazı,
b) 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu,
c) 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun.

Süryani Cemaati tarafından anaokulu açılıp açılamayacağı ve bu okulda Süryanice dersi verilip verilemeyeceği hakkındaki ilgi (a) yazınız ile Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfının 06/062012 tarihli ve 41 sayılı yazısı incelendi.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin onurlu birer vatandaşı olan Süryani Topluluğuna mensup vatandaşlarımız, Lozan Barış Antlaşmasında azınlıklar arasında sayılmayıp asli unsur olarak kabul edildiğinden diğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi ilgi (b) Kanun hükümlerine göre anaokulu açmalarında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak ilgi (c) Kanunu 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan "Eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." hükmü ile aynı fıkranın (c) bendinde yer alan "Türkiye'de eğitim ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilir." hükümü gereği, açılmak istenen anaokulunda millî eğitim müfredatına ek olarak haftanın belirli gün ve saatlerinde Süryanice dersinin verilmesinin mümkün olamayacağı, ancak Talim ve Terbiye Kurulunun 25/06/2012 tarihli 69 sayılı Kararıyla kabul edilen İlköğretim Kurumları (İlkokul ve ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesinde Dil ve Anlatım alanında yer alan Yaşayan Diller ve Lehçeler adlı seçmeli ders kapsamında veya ilgi (b) Kanun çerçevesinde açılmış özel kurslarda söz konusu dilin ilgi (c) Kanun hükümlerince öğrenilmesinin mümkün olabileceği değerlendirilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

149275
İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Vali A.

Emin Karip
Prof. Dr. Emin KARİP
Kurul Başkanı

18 Temmuz 2012

Tel : (0312) 212 65 30-(10 Hat)
Fax : (0312) 213 39 62
(0312) 213 78 36
e-posta : tkb@tedb.gov.tr
İnternet Adresi: http://tkb.meb.gov.tr
Teknikokullar (06330 ANKARA